
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVII (2019). Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	--

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ С ЧЕТВЪРТВЕКОВЕН ЮБИЛЕЙ

КЪНЕВ, Н., ПАВЛОВ, П., ЙОРДАНОВ, С.

EPOCHI [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL – REACHING ITS QUARTER CENTURY

KANEV, N., PAVLOV, P., YORDANOV, S.

На 20 септември 2018 г. в зала „Европа“ на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ се проведе юбилейна научна конференция по случай 25-годишнината от създаването на списание „Епохи“ – издание на Историческия факултет на ВТУ.

Двадесет и пет години са достатъчно дълъг период особено в живота на едно периодично издание, който позволява да се направи равностметка на постигнатото през тези години. За този период „Епохи“ успя да се утвърди като сериозно научно и научно-популярно списание, което вече се чете и привлича автори и извън границите на България. Създаването на електронната платформа на списанието позволи достъпът до него да се улесни значително, а справката за броя изтегляния на статии от различните книжки на списанието, достъпни на електронната му платформа, показва, че само за последните две години този брой надхвърля 60 хиляди от няколко десетки страни и всички континенти, с изключение на Антарктида.

Проведената конференция бе повод да се съберат автори и приятели на „Епохи“, които да обсъдят постиженията, перспективите и проблемите на списанието. Конференцията събра също така и настоящата и предшестващите редакционни колегии, които споделиха своя опит и своите виждания за миналото, настоящето и бъдещето на изданието. Бяха изнесени шестнадесет тематични доклада, посветени на ролята на списание „Епохи“ като стожер на научните дирения и на познанието и трибуна за публикуване на изследователски и обзорни материали в различни области на историческото познание и сходните му науки – стара история и тракология, българска и обща средновековна история, византистика, балканска история, история на Българското възраждане, нова и съвременна българска и обща история, археология, етнология, религиозна, както и на географията.

В настоящата книжка на списание „Епохи“ се обнародват представените в редакционната колегия материали от конференцията.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ КАТО ИДЕЕН И ОРГАНИЗАЦИОНЕН СТОЖЕР НА НАУЧНИЯ ЖИВОТ В ИСТОРИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ

ТЮТЮНДЖИЕВ, И., КЪНЕВ, Н., ЙОРДАНОВ, С.

EPOCHI [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL AS AN IDEOLOGICAL AND ORGANIZATIONAL PILLAR OF THE FACULTY OF HISTORY'S SCHOLARLY LIFE

TYUTYUNDJIEV, I., KANEV, N., YORDANOV, S.

Abstract: *The article examines briefly the role of “Epoхи” journal as an ideological and organizational pillar of the Faculty of History’s scholarly life from the journal’s foundation in 1993 up to now. As proof of the right direction of the journal’s editorial policy, it has been recognized over the last few years both among the general reading public – the materials from different issues of “Epoхи” have been downloaded over 75 000 times from its electronic archive, and by its joining for reference and indexing in several authoritative international networks such as ERIH Plus, CEEOL and Google Scholar.*

Списание „Епохи“ възниква през 1993 г. по инициатива на проф. д.и.н. Йордан Андреев, а идеята за името на списанието принадлежи на младия тогава Георги Атанасов, по-късно професор, д.и.н., и дългогодишен директор на Регионалния исторически музей в Силистра. Първоначалното намерение е да се създаде научно-популярно издание, което да пропагандира в достъпен вид постиженията на историческата наука. Решено е статиите да се публикуват със силно редуциран научен апарат, за да не се затруднява широкият читател. Много скоро обаче списанието приема обичайния вид на научно издание.

Списание „Епохи“ се издава в относително ограничен тираж с различна периодичност, от една до четири книжки годишно, в зависимост от броя на постъпилите материали. Първоначално е замислено с периодичност от 4 книжки, но през годините периодичността варира. Списанието излиза сравнително редовно, с изключение на годините 1999, 2001, 2002, 2005, 2009, 2010, когато не е издаден нито един брой и съответните томове 7, 9, 10, 13, 17, 18 не са публикувани, и така в периодичността са допуснати празноти. Освен тези липси новоизбраната през 2015 г. редакционна колегия се сблъска и с липсващите книжки за 2015, както и книжка 1 за 2014 г. (при издадена книжка 2 за същата година). От 2016 г. списанието излиза в голям формат в две книжки годишно, като пропуснатата годишнина за 2015 г. е издадена впоследствие по модела на списанието, следван от 2016 г. насетне, докато книжка 1 за 2014 година е допълнително издадена по стария модел на списанието.

Списанието е оформено с три дизайнерски решения, като първото е следвано от 1993 до 2011 г., второто, след проведен конкурс, е следвано от 2011 до 2014 г., а книжките от 2015 досега са с обновен дизайн, осъществен по идея на Ст. Йорданов с участието на Иван Тютюнджиев, Н.

Кънев, Анна Благоева и Иван Иванов. В художественото оформление на списанието след 2015 г. на задната корица бе прибавена илюстрация – фотос или картина с историческо съдържание, което прави всеки от броевете уникален, без да се променя цялостният облик на неговия дизайн. От 2018 г. бе постигнато и прецизиране на илюстративния материал към статиите благодарение повишения технологичен капацитет на университетското издателство – вече има и книжка, в която илюстрациите са отпечатани цветни.

Новият облик на списанието е съпроводен и от значително увеличаване обема на изданието, благодарение на което то се превърна в печатен орган на Историческия факултет, който предоставя значителна печатна площ на своите автори.

През 2015 г. е избран нов главен редактор – проф. д.и.н. Иван Тютюнджиев – и нов редакционен екип на списание „Епохи“, които си поставиха амбициозната задача да приведат изданието към изискванията за кандидатстване в авторитетни международни мрежи за индексирание и реферирание. Бе приет нов статут на списанието, етични правила, изисквания за оформлението на материалите и за процеса на рецензиране. С оглед на новата редакционна политика се пристъпи към разширяване на състава на редакционната колегия и превръщането ѝ в международна. В настоящия момент редакционната колегия се състои от 15 авторитетни учени от страната и чужбина (Франция, Русия, Полша, Австралия, Гърция и Исландия), като външните членове на редколегията, 7 на брой, са почти половината от нейния състав.

Издателският процес премина през два етапа. През първия етап (до 2014 г. включително) постъпилите материали се рецензираха явно от редакционната колегия, а резултатите са отразявани в протоколи от заседанията на редколегията.

Във втория етап, след 2015 г., се премина към двойно сляпо рецензиране, извършвано от анонимни рецензенти, в по-голямата си част външни и формиращи борд на рецензентите. Изискванията към представените материали отговарят на високите критерии на световните стандарти за научни издания в областта на хуманитаристиката.

От 2015 г. периодичността на списанието е сведена до 2 книжки годишно, като от 2016 г. насетне съобразно международните изисквания книжките излизаха задължително в рамките на съответното полугодие. Независимо от намаления брой на книжките в един годишен том, благодарение на увеличения обем на книжките (като брой страници) и по-големия формат на всяка книжка като размер, печатната площ, предоставяна от списанието, на практика нарасна значително.

Състоянието на книжния архив на списанието е незадоволително поради неговото системно неподдръжане през почти целия четвъртвековен период. Екземпляри от отделни броеве, предоставени от издателството на редколегията, не са съхранявани в подходящи условия, в резултат от което немалък брой от по-ранните годишници е похабен или напълно липсва. Доста по-добро е състоянието на електронния архив на списанието, чието изготвяне започна през 2016 г. Към настоящия момент на електронната страница на списание „Епохи“ са качени всички броеве, издадени до момента, с изключение на книжка 1–2 за 1999 г., чието качване предстои в най-скоро време. С качването на тази книжка на практика ще приключи най-важната част от изготвянето на функциониращ електронен архив на списанието. Изготвянето на електронния архив е пример за доброто взаимодействие между настоящата редакционна колегия и екипа на издателството на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Дигитализацията на списанието започна със създаването на самостоятелна електронна платформа, което беше обезпечено – за заплащане на хостинг и за изработване и поддръжане на платформата – с лични парични дарения от страна на колегите Иван Тютюнджиев, Николай Кънев, Момчил Младенов, Николай Хрисимов, Пламен Павлов, Стефан Йорданов.

Няколко думи и за проблема с издателския облик, следван от списанието, т.е. оформлението на външния вид, рубриките в изданието, оформлението на съдържанието, оформлението на цитирането, следваните стандарти.

Поддържаните рубрики в списанието след 2016 г. са основно три: Студии, Статии и съобщения и Рецензии, отзиви, книгопис. При случай се прибавят и рубриците: Редакционни, Ad Gloriam и In memorem. Когато е необходимо, рубриката Статии и съобщения се подразделя на Общ раздел и на тематичен/тематични раздел/и. Материалите, публикувани в двете основни рубрики, Студии и Статии и съобщения, задължително се представят и от чуждоезиково резюме. Тематични рубрики са използвани само в двете книжки за 2015 г., съдържащи материалите, представени в редакционната колегия в чест на 60-годишнината на доц. Иван Лазаров. Няколко от издадените броеве на списанието са тематични – главно във връзка с отбелязване на годишнини – освен на доц. Иван Лазаров, също и на проф. Мария Иванова, проф. Златозара Гочева и др. Като цяло списанието няма практиката да поддържа издаването на броеве по предварително зададена тематика, което има и своите минуси, и своите плюсове. От 2016 г. насетне се въведе и практиката наши юбилеари да бъдат представени с биобиблиографии в рубриката Рецензии, отзиви, книгопис. Досега в нея са представени четирима автори: Стела Монева, Красимира Мутафова, Стефан Анчев, Стефан Йорданов.

Що се отнася до издателския стандарт в системата на цитиране, в списание „Епохи“ се въприе световната практика всяко списание да следва не стандарт – това е чиновнически, според нас неуместен термин – а собствен облик в системата на цитиране. Това обаче не означава, че се тръгна към волунтаризъм, дори напротив. В световната практика има примери за уеднаквяване на системата на цитиране във всички научни издания (като например бившия Съветски съюз), но в западноевропейските и американските издания са следвани оформяния на цитирането по три или четири различни варианта. Беше избрано цитирането чрез кратко библиографско описание в скоби вътре в текста – в това число и в текста на пояснителните бележки, понякога наричано Оксфордска система на цитиране, което има свои варианти в различните списания. При системата на цитиране, приета в списанието, водещ беше стремежът да се избягват всякакви форми на волунтаризъм, свързани с нарушаване на единството в такива негови параметри като прецизност и яснота в цитирането, точност на препратките в цитирането, спазване облика на цитиране в списанието. За съжаление, някои от постъпващите материали бяха далеч от тези важни изисквания в системата на цитиране. Екипът на списание „Епохи“ след 2015 г. въведе изисквания за оформянето на библиографското описание при цитирането, които бяха публикувани в последното издание на Българския правописен речник без промени, тъй като това е препоръчителната и съобразена с българските езикови особености система, която предлага на българската общественост и на научната общност Институтът по български език на БАН. Допълнителен аргумент да бъде предпочетена т.нар. Оксфордска система беше обстоятелството, че традиционното цитиране чрез индекси, преpraщащи към библиографските описания на цитираните библиографски единици и поясненията към тях, изнесени под линия или след текста – традиционно наричани бележки – означаваше да бъде дублирано описанието на библиографските единици в изисквания списък с транслитерация на цитираните заглавия, което щеше да увеличи значително обема. Приетата система на цитиране в списанието се оказва по-ползотворна и с оглед на увеличаването на текстовата част на всяка публикация.

Списание „Епохи“ е официално издание на Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Съобразно своя статут списание „Епохи“ има основна цел да допринесе за научното развитие в областта на историческото познание, като в същото време е стожер на спазването на общоприетите и според нас задължителни за науката етични правила и критерии. Във връзка с това редакционната колегия на списанието се е ангажира с ясна политика на придържане към установени етични принципи и норми, отнасящи се до ангажираните към издаването на сп. „Епохи“ страни: автори, рецензенти, гл. редактор и редакционна колегия, издател. То е предназначено за широк кръг читатели – научни работници, преподаватели, студенти и всички, изкушени от историческите и географски познания. Политиката на списанието е то да бъде отворено към всички колеги от Историческия факултет и

другите факултети на Великотърновския университет, както и, разбира се, към университети и научни звена от България и чужбина. То е готово да бъде трибуна за дискусии и обмен на научни идеи и резултати.

Като израз на тази редакционна политика се пристъпи особено през последните няколко години към разширяване кръга на авторите, включително чрез привличане на автори от чужбина. Заедно с анонимното рецензиране тази политика се превърна в гаранция за по-високо качество на публикуваните материали, които вече се съизмерват с международните научно-публикационни стандарти. Смело можем да кажем, че списание „Епохи“ се утвърди като авторитетна, включително и международна, трибуна в областта на историческата наука и другите научни области, преподавани в Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. От началото на мандата на сегашната редакционна колегия до момента средно на брой 20 процента от материалите са на чуждестранни автори, а тенденцията е този процент непрекъснато да се увеличава, като в последната издадена до момента книжка – брой 1 за 2018 г., той е над 47 процента. Чуждестранните автори през този период са от следните държави: САЩ, Русия, Канада, Франция, Полша, Армения, Македония, Казахстан, Сърбия и Украйна. Процентно най-много са чуждите автори от Полша и Украйна. Персонален принос към разширяване кръга на авторите, публикували в списанието, имат Иван Тютюнджиев, Милко Палангурски, Пламен Павлов, Стефан Йорданов, Николай Хрисимов, както и двама чуждестранни „фенове“ на списанието – Александър Узелац и Кирил Маринов. Обичайно при подготовката на всяка нова книжка за печат проблемно се оказва подсигуриването на рецензионни и книгописни материали, което е разбираемо, тъй като изготвянето на рецензии е трудна и отговорна работа. С течение на времето тази рубрика започна да се обезпечава с достатъчно материали, като желателно е да се активизира изготвянето на материали от такъв род, от каквито несъмнено има голяма нужда, като призивът е те да избягват формализма и да стават все по-съдържателни. В рамките на тази рубрика беше публикуван и един остро дискуссионен материал, което е от значение – списанието трябва все по-често да следва тенденцията за публикуване на оперативна, но обективна критика, а не само на осведомителна рецензионна дейност.

Доказателство за вярната посока в редакционната политика на списанието е признанието, което то получи през последните години, както от широката читателска аудитория – материалите от различните броеве на „Епохи“ са теглени над 75 000 пъти от неговия електронен архив, така и от включването му за рефериране и индексирание в няколко авторитетни международни мрежи, между които ERIH Plus, CEEOL и Google Scholar. Обичайно тегленията от публикуваните материали в книжките започват от няколко десетки, за да стигнат след време до няколко стотици, а имаме вече и „хилядници“ по броя на тегленията.

През изтеклия четвърт век списание „Епохи“ се утвърди като авторитетна научна и академична трибуна, която широката аудитория свързва с Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и която се радва на заслужен читателски интерес. С гордост можем да посочим мнението на колегите от останалите университети и научни организации в страната, които нееднократно са заявявали, че „Епохи“ е списание със собствен облик и значима научна тежест.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

25 ГОДИНИ СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ ВЪВ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Христо ГЛУШКОВ

25 YEARS *EPOCHI* [*EPOCHS*] SCHOLARLY JOURNAL IN THE UNIVERSITY OF VELIKO TARNOVO

Hristo GLUSHKOV

Abstract: The *EPOCHI* journal plays an important role in the recognition of the Faculty of History of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo as a respected and prestigious scientific centre of historical research. It started 25 years ago and from the very beginning its editorial board aimed to encourage the historical investigation rather than superfluous description of facts as well as to attract Bulgarian and foreign authors and research departments.

Политическите и стопанските промени в Източна Европа, мащабната финансова криза, която засегна чувствително САЩ и голяма част от страните в Европа, както и увеличената заплаха за националната сигурност на държавите в Източна Европа, сериозно застрашиха социалната стабилност в света. Тези процеси изправиха историческата наука пред поредното сериозно изпитание. Тя престана да бъде единствената академична наука за изучаване на миналото и се превърна в съставна част от общата базова култура на образования човек в много по-голяма степен, отколкото през изминалите досега епохи. В този смисъл историците вече не биха могли да се чувстват единствени създатели дори на професионално историческо знание. Те са принудени да споделят правото на интерпретация, на обяснение или дискусия по исторически теми с голяма група автори – публицисти или любители на историческото четиво.

Историческата тематика все повече привлича телевизията и киното във всички страни в света, тя е предмет на исторически сериали и на развлекателни предавания в САЩ и в големите страни в Европа. Много публицисти, макар че не са се посветили професионално на историческата наука, пишат популярни съчинения и печелят добре, като усърдно привличат вниманието на читателите. В Интернет има много сайтове и портали с огромна документация и публикувани исторически текстове. Изобилието на документи по определени теми отчуждава подобна категория автори от работа в научните архиви и този ненаучен подход при подготовката на исторически изследвания превръща достоверността в главен проблем на историческото знание.

Известно е, че като правило в преломните епохи в обществото логично се увеличава интересът към миналото, хората са въввлечени в дискусии, които губят научния си характер и често стават инструмент за политически борби, с които се замъглява представата за науката История. Често по телевизията се провежда гласуване, оценяват се проценти при представянето на исторически събития и така телевизионната аудитория получава самочувствието, че определя

историческата истина. Такъв подход на поднасяне на исторически знания е съвременно дискредитиране на науката история.

Навършват се 55 години от създаването във Велико Търново на Висш педагогически институт, обявен през есента на 1971 г. за Университет. Една от четирите специалности на висшето училище бе „История“, която през следващите години привлече за обучение стотици млади хора. Очаровани от създадената творческа атмосфера и високото ниво на преподаване сега те изпращат в нашия Университет децата и внуците си. Обособеният Исторически факултет се превърна в престижен образователен и научен център благодарение на усилията на амбициозния преподавателски колектив на факултета и на усърдието на студентите по история. Днес Историческият факултет във Велико Търново е авторитетен научен център, с професионално комплектувани катедри, с учебници и монографии на високо научно ниво. Факултетът подготви в кратък срок изявени специалисти по история, които успешно спечелиха конкурси в други университети и в звената на БАН, в училища, музеи и архиви в цялата страна.

Важна роля за утвърждаването на Историческия факултет във Велико Търново като уважаван и авторитетен научен център за исторически изследвания има и списанието на факултета „Епохи“, чието начало датира отпреди 25 години. Решението да започне издаване на научно списание заедно с Трудовете на ВТУ бе прието с единодушно одобрение в катедрите на факултета. За главен редактор бе избран от Факултетния съвет проф. д.и.н. Йордан Андреев, който формира и първия състав на редакционната колегия. Той написа и кратка уводна статия, озаглавена „Списание Епохи – едно ново начало“. В нея той мотивира така целта на научното списание: „Днес повечето периодични издания на тема история преживяват трудни времена, а бъдещето на някои от тях е под въпрос. Амбицията ни е сп. „Епохи“ да запълни създадената празнина и да продължи традицията. Дали начинанието ще успее, зависи от бъдещето“. Като първостепенно задължително изискване към авторите проф. Андреев постави – „ново, полемично, съдържателно, за да се загърби рутината“.

На първите заседания на редколегията бе решено да не се поощрява излишното описателство, да се привличат автори от различни научни звена у нас и в чужбина, да се обособи рубрика за студентски научни публикации. Членовете на редколегията доц. Вл. Попов, проф. Иван Стоянов, проф. К. Попконстантинов, доц. Минчо Минчев, проф. Пламен Павлов и Христо Глушков съзнавахме голямата отговорност, която поемаме, тъй като у нас тогава все още нямаше практика факултет да издава списание с амбиция да бъде национално научно издание. Опасявахме се да не превърнем „Епохи“ в четиво с регионална проблематика на малко познати търновски автори. Ето защо бе предприета неофициална кампания за привличане на изявени автори – българи и чужденци, които се отзоваха на нашата покана да представят за списанието свои статии. С удовлетворение констатирам, че още в първите три години „Епохи“ публикува интересни, съдържателни и научно обосновани изследвания на десетки автори с различен професионален опит и авторитет. Имам пред вид – публикациите на Иван Лазаров за Макс Вебер и неговата социология на господството и религията, на Велико Лечев за създаването на БЗНС, на Павел Георгиев от Шумен, наш възпитаник, на Рая Заимова, на проф. Деведжиев със спомени за Македония, на Андрей Андреев, на Иван Тютюнджиев и П. Драгостинова за пътуване на ерусалимския патриарх Хрисантий Нотара през 1720 г. в българските земи, на Георги Плетньов за Габровската община през Възраждането, на Минчо Минчев за Никола Петков и образуването на ОФ, на Димитър Сирков, Мито Исусов, Стамен Михайлов, Йордан Алексиев, на Милко Палангурски за първия държавен съд у нас през 1901 г.

В кн. 2 на 1993 г. е публикувана статията на френския военен историк полковник Жан Нузий „Корените на югославския конфликт – национализъм, ревизионизъм, фанатизъм“. Жан е специалист по балканска история и автор на няколко монографии, между които бих искал да спомена изследванията му за военната граница и за Трансилвания. Той е бил офицер във френската окупационна зона в Германия, воювал е във Виетнам и в Северна Африка през 50-те

години и бе изпълнен с много симпатия към България. Публикува в издания на Института по балканистика в София, а в статията си за Югославия той изказва съжаление за грешката, която бе допусната с ускореното разединяване на южните славяни след 1989 г. и напомня, че преди повече от век те са полагали усилия да се обединят. Според него единствена Словения отговаря тогава на условията за признаването ѝ за независима държава. Пак във втора книжка проф. Антонина Кузманова публикува в списанието отзив за монографията на известния френски балканист проф. Кастелан „История на балканските народи“.

Редколегията на „Епохи“ въведе и практиката да се посвещават отделни книжки на бележити събития и личности. Така първа книжка за 1994 г. е посветена на Стефан Стамболов и в нея са публикувани статии на Андрей Пантев, Константин Косев, Иван Стоянов, Илчо Димитров, Петър Горанов, Петко Петков, Милен Михов, Радослав Мишев. Том 4 на списанието е посветен на кръгла годишнина на проф. Велизар Велков със статии на проф. Александър Фол на немски език за траките, Петър Делев, Иван Тодоров, Златозара Гочева, Мечислав Домарадски, Стефан Йорданов, Стела Монева, Неделчо Неделчев, Върбинка Найденова, Казимир Попконстантинов, Йорданка Юркова, Павлина Владкова, Георги Атанасов, Бистра Божкова. Велизар Велков е оставил спомени за създаването на нашия Университет и създава клуб „Античник“, организира научни конференции с участие на студенти от Берлин, Краков и Нитра.

В кн. 3 на 1995 г. списание „Епохи“ публикува и материал на Павлина Бойчева и Боян Бешевлиев, посветен на 70-годишнината на проф. Василка Тъпкова-Заимова. В него те пишат: „Безспорен е и приносът на юбилярката за престижното представяне на българската историческа наука от реалистични позиции и в тесен смисъл на Балканистиката на различни форуми“. Двамата автори сочат ролята ѝ за преподаването на средновековната българска история във факултета, съдействието ѝ за хабилитирането на наши колеги, както и усилията ѝ за укрепването на Института по балканистика в София. С дълбоко прискърбие и болка си припомних публикуваните страници и библиография в том 3 от 1994 г. на Петър Тодоров за смъртта на Георги Плетньов, един от създателите и успешен декан на факултета. Тодоров пише: „Той обогати нашата историопис с новоиздирена дипломатическа документация относно дейността на руските консули в България“. Оценка, която Плетньов заслужаваше с всеотдайността си като преподавател и изследовател.

Бих искал да припомня, че през 2008 г. кн. 1–2 Милко Палангурски представя друг напуснал ни много рано декан – доц. Минчо Минчев: „Заварих го във факултета като млад асистент – пише Палангурски, – пълен с енергия, готов да контактува с всеки, да изслуша и да спори с всеки нахакан студент“. В същата книжка на „Епохи“ Анка Игнатова представя щедрата дарителка доц. Невяна Попова, дългогодишен преподавател в Софийския университет, която дари къщата си на ул. „Тотлебен“ 32 в София на нашия Университет. Нейното желание е дарението да получи Историческия факултет, но тъй като той не е юридическо лице, то дарението получава Университетът. Тогавашният декан проф. Й. Андреев внася в Академическия съвет предложение един от двата дарени апартамента да бъде предоставен на Историческия факултет. Оставаме длъжници на паметта на доц. Попова и не мисля, че сме реализирали това, което е необходимо, за да останем благодарни. Имам предвид, че обещаната на нейно име студентска стипендия не се предоставя, че гробът ѝ вероятно е потънал в бурени и че факултетът има основание да търси правата си от университетското ръководство.

Уважаеми колеги, бих искал да ви уверя, че в заседанията на редколегията се създаде толерантна атмосфера, което съвсем не означава, че липсваше критичност. Имаше статии и материали, които бяха връщани на авторите за корекции и допълнения, но нямам спомен някои от засегнатите автори да е оспорвал мнението на редакцията. Обикновено най-взискателни бяха проф. Андреев и проф. Стоянов. Заслужава да се отбележи, че с малки изключения на колеги от младото поколение, няма преподавател от факултета, който да не е публикувал в сп. „Епохи“. Едва ли е необходимо да изброявам имената на авторитетни наши и чужди учени,

които имат публикации в списанието през тези 25 години – етнографа доц. Николай Колев, доц. Лора Дончева, доц. Росина Костова, проф. Ивелин Аргиров заедно с руските историци Тамара Гела, Галина Шатохина, Мартина Арзаканян, българите от Бесарабия – Иван Грек, Николай Русев, Николай Червенков, немски и френски колеги. Имената на всички автори е трудно, пък и ненужно да бъдат изброявани.

Нужно е да припомним, че в издаването на списанието имаше и спадове, предизвикани главно от неговото финансиране. Новото ръководство на факултета и редколегията на списанието промениха основно формата и обема на колите на списанието. Поздравявам колегите за осъвременения макет на „Епохи“ и възприетото европейско изискване за оформяне на съдържанието на поместваните материали. В новия си вариант списанието „Епохи“ впечатлява и аз се надявам, че то ще привлича и в бъдеще талантливи автори. В заключение бих искал да припомня, че списанието улесни хабилитацията на почти всички доценти и професори в Университета. В този смисъл ние сме негови длъжници!

Уважаеми колеги, преди 55 години на семинарно занятие в СУ проф. Николай Генчев отбеляза: „Българската историческа наука е известна със своя провинциализъм в Европа“. Подобна констатация ме шокира – прекарал две години на турската граница в Елховско по време на Карибската криза, не можех да си представя подобна снизходителна оценка. Николай Генчев бе кумир за студентите, той очевидно бе роден с необикновен талант на оратор, с умение да обобщава и да формулира справедлива оценка за събития и личности. Впоследствие се убедихме, че Николай Генчев е прав – нямаше учебници по всички дисциплини в СУ, по нова история четяхме от лош превод от руски, малко исторически монографии и списания, но ни обучаваше талантливо поколение асистенти – мислещи, с познания по чужди езици и близки на Людмила, което им даваше кураж да ни говорят откровено това, което мислят. Сашо Фол публично ни обяви – „Това, което не знае Машкин, го знае Момзен“.

Осмелявам се да мисля, че днес българската историческа наука е съвсем различна. И списание „Епохи“ има своето почетно място в тази еволюция, тъй като в един преходен период показва последователност в обективно представяне на историческите процеси, като предостави възможност на любознателните си читатели да се запознаят с констатациите, изводите и обобщенията на историци от различни школи, на автори от Западна и Източна Европа, които бих определил като приятели на Университета във В. Търново. Пожелавам успех на списание „Епохи“ и желая кураж на неговите автори!

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

АРХЕОЛОГИЯТА В СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“

Борис Донеv БОРИСОВ

THE ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS IN THE *EPOCHI [EPOCHS]* SCHOLARLY JOURNAL

Boris Donev BORISOV

Abstract: The article is devoted to the archaeological publications in the “Epochs” scientific journal. There are 736 historical, archaeological and ethnological articles, reports and reviews in the published till now volumes, 126 of which examine archaeological problems (17.12%)

According to the archaeological periodization, there are three differentiated sections of articles, which belong to the Prehistory, Antiquity and the medieval period. The Antiquity section itself is divided to archaeology, epigraphy and numismatics, and the medieval period – to medieval archaeology, epigraphy, numismatics and sigillography. There are some articles devoted to the Thracian archaeology, which lie in the middle between the prehistoric and the antique archaeology.

There are only 7 articles about prehistory and 6 about ancient Thrace. The Antiquity period is considerably well presented – the articles are 28, including the ones devoted to epigraphy and numismatics.

The articles and reviews devoted to the medieval archaeology are numerous – 52. Some of them present medieval epigraphical, numismatical and sigillographical cultural monuments.

In the end of this article there are some advises given to the editors of the scientific journal. It is pointed out that the avoidance of the marked weak sides of the publications would increase the quality of the magazine and this way the “Epochs” journal would become a real “pride, both for the lecturers in the Tarnovo’s Alma-Mater and the students...”, as written in the site of the journal.

Key words: Prehistory, Antiquity, medieval period, epigraphy, numismatics, sigillography.

Представянето на публикациите по археология в списание „Епохи“ се оказа доста трудна и естествено неблагодарна работа. Основната причина за това е обстоятелството, че в Интернет не са качени всички токове и книжки. В сайта на ВТУ липсват напълно първите три, токове 17 и 18, а и редица книжки. След дълго търсене в различни сайтове обаче се оказа, че е обърквана и номерацията на отделните токове и книжки. Така например в сайта токовете започват от четвърти, издаден през 1993 г., което не отговаря на истината. Междувременно след кореспонденцията ми с доц. Н. Кънев бе направена известна корекция, засягаща годините, но не и отделните книжки. Достатъчно красноречиво доказателство за това е фактът, че в сайта фигурират две книжки от т. 12 от 2004 г., а всъщност в тях са обединени по две книжки – 1–2 в първата и 3–4 във втората. Може би за тези, които са качвали отделните токове на списанието, това не е толкова важно, но по този начин цитирането на отделните статии е неточно и въвежда в пълно заблуждение интересуващия се от тях. Може би тук е мястото да отбележа, че при

качването на всяка статия или книжка е абсолютно задължително да се започне с корицата, титула, съдържанието и чак тогава да следва текстът на статията. Само по този начин тя може да бъде правилно цитирана и да не въвежда в заблуждение читателя. В сайта продължава да липсва т. VII, издаден през 1999 г., при който двете книжки са включени в едно и също книжно тяло. При тази ситуация съвсем естествено е в представянето на публикациите по археология в списанието, а и не само в тях, да се появят известна неточност и непълнота. Ето защо още в началото трябва да се отбележи, че представените по-долу данни се базират на достъпната в Интернет информация за сп. „Епохи“, коригирана около средата на м. август.

* * *

В досега издадените томове са публикувани общо 736 статии, съобщения, рецензии и отзиви от областта на историята, археологията и етнографията. От тях 126 са на археологическа тематика, т.е. спрямо всички останали публикации те представляват 17.12%, срещу 82.88% за останалите.

Следвайки археологическата периодизация, ще разглеждам публикациите в следните раздели: праистория, Античност и Средновековие. От своя страна, в раздела Античност могат да се обособят подразделите антична археология, епиграфика и нумизматика, а в Средновековие – средновековна археология, епиграфика, нумизматика и сфрагистика. Една част от статиите са посветени и на тракийската археология, която заема междинно място между праисторическата и античната археология.

Праисторията е представена сравнително слабо и досега са публикувани само 7 статии и съобщения, посветени на отделни паметници или проблеми на този най-ранен период. Първата публикация се появява през 1996 г, в т. 4, кн. 3, и е с автор Ст. Чохаджиев. Две години по-късно в кн. 2 откриваме две публикации на Н. Еленски и М. Христов. Три публикации, касаещи проблеми от праисторията са включени в тома, посветен на 70-годишнината на проф. Зл. Гочева. За съжаление, в сайта е посочено, че публикациите са в кн. 2, а такава на практика не съществува, и не става ясно дали са в кн. 1–2, или в 3–4. Тук наред с имената на А. Радунчева и Ст. Чохаджиев, чиито статии касаят проблеми от праисторията на територията на дн. България, се появява и статията на Мариана Малинова, посветена на зооморфните нефритови фигурки от късен Шан на територията на Китай. Следващата праисторическа публикация се появява едва през 2008 г., в кн. 1, в която докторантът Ант. Атанасов анализира отбранителните съоръжения през халколита и ранната бронзова епоха на територията на България. Това е и последната публикация, касаеща българската праисторическата археология.

Тракийската археология е представена най-слабо – само с 6 публикации. Първата от тях е на Ив. Христов, Таня Кипринова, М. Иванова и Ст. Бакърджиев и се появява още в т. 1, кн. 3. Тя представлява съобщение за студентската експедиция за проучване на тракийски култови обекти в Източните Родопи. През следващата 1994 г., в т. 2, кн. 2 и 4, са включени още две публикации – първата е на Г. Китов и е посветена на тракийския могилен некропол Шипка–Шейново край Казанлък, а втората е на М. Домарадски, касаеща култовите места край скали и на върхове. Следващата публикация в този раздел е в т. 4, кн. 4 (ако изобщо има такава книжка?). В нея Иван Христов се спира на скалните ниши и светилища в Източните Родопи. В кн. 4 (3?) на т. 4 от 1996 г. е публикувано съобщението на Д. Станчев, посветено на резултатите от разкопките на надгробна могила № 4 от некропола край с. Брестовица, Русенско. В кн. 2 на т. 6 от 1998 г. Хр. Буюклиев анализира състоянието на проучванията на въоръжението в древна Тракия от бронзовата епоха до установяването на римското владичество в българските земи. С прехода от бронзовата към желязната епоха е свързана теоретичната статия на авторския колектив Г. Аветисян, А. Гнуни, Л. Мкртчян и А. Бобосян „*Опыт археологической типологизации некоторых памятников связанных с функцией перехода эпохи бронзы и железа в Закавказье*“, публикувана в т. 25, кн. 2 от 2017 г.

На границата между археологията и историята е и публикацията на Г. Митрев, посветена на същностната, пространствена и хронологическа локализация на тракийските скаи в кн. 2 на т. XVI от 2008 г.

Изключително голям интерес представлява и друга теоретична статия, публикувана в кн. 1 на т. 26 от 2018 г. Статията е отново на чуждестранен учен – Андрей Можайский – и е със заглавие „*Процессуальная, постпроцессуальная и современная западная археологическая теория применительно к Эгейскому региону: от рождения цивилизации в бронзовом веке к греческому полису*“.

Значително по-добре са застъпени публикациите по **антична археология** – 28. Първите две от тях са отпечатани в кн. 4 на т. 2 от 1994 г., която е посветена на проф. В. Велков. Зл. Гочева анализира мястото на храмовете и тракийските светилища в градовете в провинция Тракия, а В. Найденова обнародва една оброчна плочка на Юпитер Долихен. В т. III, кн. 2 е обнародвана статията на Ал. Милчева, посветена на римските импорти в Нове. В т. 4, кн. 4 е публикувана статията на М. Иванова „*Керамични производствени центрове в Августа Траяна II–IV в.*“, а том VI, кн. 2 от 1998 г. е посветен на 70-годишнината на проф. В. Велков, което обуславя и силното присъствие на публикации на археологическа тема в нея. Неслучайно в нея са включени 14 публикации по археология, пет, от които са свързани с античната археология. Към тях се отнасят публикациите на Т. Овчаров за античните обекти в землището на гр. Павликени, на П. Владкова за стратиграфията на Никополис ад Иструм, на М. Робов за късноантичното строителство на западния склон на хълма „Момина крепост“, на Г. Митрев, Ив. Джамбов и П. Калюферова, за новите археологически проучвания в Източните Родопи, на Зл. Гочева за членовете на Legio i Italica и на Ив. Дончева, посветена на култа към Асклепий в Кабиле.

В първите две книжки на т. VIII от 2000 г. присъстват две статии отново на Ив. Дончева. Първата от тях е посветена на инкубацията на култа към Асклепий, а втората – на тракийското светилище при с. Ковачевец, Търговишко.

През декември 2002 г. във ВТУ е проведена научна конференция, посветена на проф. Златозара Гочева, а две години по-късно излизат от печат две книжки (1–2 и 3–4) от т. 12, в които са публикувани докладите от конференцията. Никак не е случаен и фактът, че точно в този том публикациите по археология достигат кулминацията си – общият им брой е 21, от които 10 са свързани с античната археология. По този начин възпитаниците на проф. Зл. Гочева засвидетелстват своето дълбоко уважение към своята преподавателка и учителка. Наред с тях в тома участват е редица чуждестранни учени. Повечето от статиите са свързани с проучването на култовете на различните почитани божества от траките през римската епоха. Първата от тях е на Сл. Чернева, посветена на новите моменти в иконографията на Тракийския Херос, а Ив. Дончева се спира на култа на Зевс Збелсурд в Тракия. В своята статия Т. Роков прави опит за изясняване произхода на култа към Аполон Дерайнос. Отново с изследване на култовете в Тракия са свързани и статиите на К. Рабаджиев „*Богът в священото пространство*“, на П. Владкова „*За култа към Кибела в Никополис ад Иструм*“ и на Ив. Цървов „*Култът към дунавските конници в градската територия на Никополис ад Иструм*“. С паметниците към култа на Кибела в Западното Черноморие през римската епоха е свързана и статията на М. Оперман. Две статии са посветени на богати тракийски гробни находки от Източна Тракия – на Й. Хатлас и Г. Шейлева на тракийска колесница от околностите на с. Искрица, Гълъбовско. На изображение на Темида пред щита на Ахил е посветено изследването на Ю. Вълева, въз основа на изображението на тавана на гробницата в Оструша. Последната статия в първите две части на тома е на А. Биернацки и е посветена на баптистерия на епископската базилика в Нове.

За голямо съжаление, след том 12 броят на статиите, посветени на античната археология, рязко намалява и до последния 26 том има само една публикация – в кн. 1 на том 15 от 2007 г. Тя е отново на Зл. Гочева и представя императорския култ в Никополис ад Иструм на базата на епиграфски паметници. Известен дял от раздела на античната археология заемат и статиите от

областта на античната епиграфика. Автори са редица изтъкнати български и чуждестранни епиграфи. Най-ранна в хронологическо отношение, макар и публикувана в т. XXV, кн. 2, е статията на двама чуждестранни автори – Ричард Янке и Спирос Бакас, посветена на речника на линеар В за конструкцията на микенските колесници. В друга статия, публикувана в кн. 4 (?) на т. II от 1994 г., Л. Домарадска анализира резултатите от проучването на графитите от Пистирос. В същата книжка В. Герасимова-Томова публикува фрагмент от военна диплома от Северна България. В кн. 1 на III т. е отпечатана статията на П. Лунгарова, озаглавена „*Надпис върху жертвеник от Царевец*“.

Две статии, посветени на епиграфски паметници, са публикувани и в кн. 2 на том VI от 1998 г. В първата Г. Александров анализира латинските надписи от Монтана, а във втората Ир. Шопова се спира повторно на отдавна публикуван от Г. Михайлов надпис под № 1685 от Августа Траяна, датиран през първата половина на III в. В кн. 1 на XII т. от 2004 г., посветен на проф. Зл. Гочева, наред с многобройните статии от областта на античната и средновековната археология е публикувана и статия, в която П. Лунгарова на базата на епиграфски паметници анализира аспектите на култа към Немезида в Долна Мизия и Тракия. В друга статия Ир. Шопова се спира на епиграма, изписана върху надпис от Кутловица (дн. Монтана), в която става дума за Дионис, син на Зевс и Симела и бог на виното. В същата книжка Н. Шаранков и Хр. Буюклиев се спират на два надписа от Пизос. Д. Бояджиев анализира надпис върху варовикова колона, намерена преди повече от 100 г. в Г. Оряховица, в който става дума за Луций Аврелий Сур, булеут на неизвестен град или на Никополис ад Иструм. В същата книжка И. Лозанов представя някои епиграфски паметници от Кабиле. На сигнатурата върху сребърна лампа от римската епоха е посветена статията на Марк Майер. Последната статия е на полския учен Лешек Мрозевич и е посветена на Тит Аврелий Фулвус, легат на III Клавдиев легион в Мизия през 68–69 г.

В следващата книжка на XII т. е поместена и статията на Юлия Барата, посветена на уред за сигниране на животни, в която авторката анализира сигнатурата.

Значителен дял от статиите по антична археология заемат и публикациите за **античната нумизматика**. Подобно на останалите дялове от археологическите изследвания и в този случай се наблюдава концентрация в томовете, посветени на юбилея на видни български археолози и историци. Първата от тях е отпечатана в кн. 2 на т. II и принадлежи на И. Лазаренко. Предмет на статията е новооткрита монета от Маронея. В следващия III т., кн. 4 (?) са публикувани още 3 статии. Първата от тях е на изтъкнатия специалист по антична нумизматика – Й. Юркова – и е посветена на характера и функциите на бронзовото монетосечене на градовете в Тракия и Мизия през II–III в. П. Владкова се спира на монетните съкровища от Никополис ад Иструм, а Бистра Божкова – на монетната политика в Тракия през IV в. В т. XII, кн. 1 Ив. Карайотов анализира монетите от Месембрия с изображение на Аполон, а Ст. Топалов публикува статия, посветена на неизвестен тип бронзови монети на Мостид.

Средновековна археология. Най-многобройни са статиите и съобщенията по средновековна археология. Техният брой достига 52. За разлика от тези, посветени на Античността, те са значително по-равномерно разпределени в различните токове и книжки.

Първата статия е в кн. 1 на т. I от 1993 г. и е на Хр. Харитонов, посветена на неизвестните находки от съкровището от Малая Перешчепина, най-голямото средновековно съкровище в Европа, което се свързва с хан Кубрат. Втората публикация в същата книжка е на Г. Атанасов. В нея той разглежда две апликации с изображения на конници от Южна Добруджа. В кн. 2 на същия том I П. Георгиев се спира на историята на Равненския манастир, на резултатите от археологическите проучвания там, които за голямо съжаление, и до ден днешен не са публикувани. Две статии са публикувани и в следващата кн. 3. В първата Р. Костова анализира неканоничните представи за христовия кръст в България през X в., а във втората Ст. Михайлов разглежда проблема за локализацията на аула на Омуртаг.

В кн. 2 и 3, на следващия т. II също присъстват две статии по средновековна археология. Първата от тях е отново на Хр. Харитонов, който се появява за втори път на страниците на списанието и отново се спира на съкровището от Малая Перешчепина, но в центъра на вниманието му вече е вторичната функция на монетите. В следващата книжка Г. Атанасов отново публикува статия, посветена на кесарската промоция и владетелските инсигнии на хан Тервел.

В поредния III т. от 1995 г. присъстват отново статии, свързани със средновековната археология. В кн. 2 е публикувана статията на Д. Момчилов под заглавие „Североизточна Тракия през VII–X в.“. В следващата кн. 3 двама автори от Молдова – Павел Бырня (бесарабски българин) и Татяна Рибой – публикуват статията „Шехр Ал-Джадид – град от епохата на Златната орда в Молдова“. В същата книжка е публикувано и научно съобщение на В. Плетньов, посветено на матрица за коланни апликации от Североизточна България.

Две статии, свързани със средновековната археология, са отпечатани и в кн. 4 (а може би 3-та) на т. IV от 1996 г. В първата Г. Ковачев и Ив. Русев се спират на средновековните манастири и църкви в Сливенската планина, а във втората Даниела Богданова анализира средновековните накити от некропола край с. Дойренци, Ловешка област.

Следващият, V т. (1997 г.) е посветен на акад. Д. Ангелов. Това обуславя и активното участие на редица археолози медиевисти. Не е случаен и фактът, че само в кн. 1 от списанието са включени 7 статии. В първата от тях Й. Андреев и М. Робов разглеждат интересен фрагмент от съд, изработен в сграфито техника, намерен при разкопките на манастира „Св. 40 мъченици“. Върху него е запазена част от надпис. Според двамата автори възстановен надписът се чете като „Симеонов красовол“, т.е. Симеонова чаша. В друга статия Ч. Бонев анализира археологическите данни за началото на Дунавска България. В същата книжка срещаме отново и името на В. Плетньов, който се спира на ранносредновековните антропо-зооморфни апликации амулети от Варненско. За втори път се появява и чуждестранен учен – Андрей Крыганов, който се анализира етническата принадлежност на широко известния ранносредновековен некропол край с. Нетайловка. Авторът представя погребалния обред – гробните съоръжения, начина на полагане и гробния инвентар – и стига до извода, че некрополът датира от средата на VIII до X в. и принадлежи към Салтово-маяцкия културен кръг, което го свързва с прабългарите. В следващите статии Св. Венелинова се спира на графичното разнообразие на т.нар. „ипсилон с две хасти“ от епохата на Първото българско царство, К. Тотев анализира пръстен печат от Търново, а Й. Алексиев пише за култа към св. Петка в столичния Търнов.

В кн. 2 на същия т. V за трети път се появява името на В. Плетньов, който публикува токи с изображения на животни от Североизточна България.

Значително по-слабо е представена средновековната археология в т. VI от 1998 г. В кн. 2 на тома е публикувана статия на Р. Костова, която отново разглежда кръстовидната сграда в манастира в м. „Тузлалъка“ край Преслав.

За т. VII от 1999 г. в сайта на ВТУ липсва каквато и да било информация, но такава открих за книжки 3–4, обединени в едно книжно тяло, където обаче изобщо няма статии на археологическа тема.

Същото се отнася и за т. VIII от 2000 г., в който отново липсват публикации, свързани със средновековната археология.

За следващите две години – 2001 и 2002 – отново липсва информация. Дали са излезли от печат томове IX и X, не е ясно, но през следващата 2003 г. излиза от печат кн. 1 от т. XI. Не е ясно и дали е излязла изобщо друга книжка от този том. В кн. 1 Т. Овчаров за трети път на страниците на сп. „Епохи“ публикува статия, посветена на манастирите на Второто българско царство.

Както вече отбелязах, т. XII от 2004 г. е посветен на 70-годишнината на проф. Зл. Гочева. Наред с големия брой статии от областта на античната археология, публикувани в кн. 1–2, в кн. 3–4 са публикувани и 6 статии от сферата на средновековната археология. В първата от тях

Р. Рашев съпоставя българския аул и средновековния балкански град. За трети път на страниците на „Епохи“ се появява и П. Георгиев, който публикува статията *„Марцианопол и Салици“*. На историята на проучванията на църквата на манастира „Св. Димитър“ се спира М. Робов. В следващата статия Б. Борисов разглежда една доста дискуссионна тема в българската и балканската средновековна археология – за предназначението на т.нар. свещници в статия със заглавие *„Капаци ли са т.нар. „свещници?“*. За четвърти път на страниците на списанието публикува и Т. Овчаров – статията *„Кучето в погребалната практика в българските земи“*. Последната статия е с автор Цв. Комитова, която анализира средновековни апликации и предмети от кост от долината на Средна Струма.

За следващия т. XIII от 2005 г. също липсва каквато и да е информация и не е ясно дали изобщо е излизал от печат, но при всички случаи в сайта на ВТУ през следващата 2006 г. вече фигурира т. XIV, от който са излезли две книжки. В първата от тях откриваме 3 публикации, посветени на паметници и проблеми от средновековната археология. Даниела Далчева-Любке се спира на езическите идоли и божества при полабските славяни. Втората статия е публикувана в рубриката „Дискусии“ и е на Ст. Димитров със заглавие *„Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или За тромавото рицарство“*. Известно несъгласие с автора изказва И. Иванов в статията *„Дискусивно за военното изкуство в началото на XIII в., или В отговор на статията на Ст. Димитров „Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или За тромавото рицарство“*.

Две статии от областта на средновековната археология присъстват и в кн. 1 на т. XV от 2007 г. В първата от тях Д. Далчева-Любке отново обръща внимание на светилищния култ на полабските славяни, а във втората Д. Рабовянов се спира на ранносредновековните крепости от югозападните земи на Първото българско царство.

След 2007 г. статиите, посветени на средновековната археология, се разреждат и се появяват едва през 2015, в т. XXIII, посветен на 60-годишнината на изтъкнатия български медиевист – доц. Ив. Лазаров. Това отново обуславя засиленото присъствие на статии от областта на средновековната археология. Достатъчно красноречив в това отношение е фактът, че в книжка 1 откриваме 8 статии. Б. Борисов публикува статия със заглавие *„Новите археологически проучвания на ранновизантийската и средновековна крепост Туида в Сливен – един провален проект“*. Ил. Петракиев и Н. Хрисимов се спират на интересна находка в статията *„Единичен гроб или некропол от езическия период от с. Смин, община Шабла“*. За четвърти път на страниците на списанието се изявява Г. Атанасов със статията *„Патрицият Органа (Червеният кан, Бу-юркана, Мохуду-хеу?) и началото на българската държавност“*. Следва статия на Диана Косева, която анализира стенописно владетелско изображение, открито при разкопките на църквата „Св. 40 мъченици“ във В. Търново. Със църковното строителство е свързана и следващата публикация – Х. Вачев търси отговор на въпроса коя църква с патрон „Св. Георги“ е издигната през XVI в. в Арбанаси? Известният специалист по средновековно въоръжение В. Йотов се представя със статия, посветена на меч от Сфьту Джордже, окръг Covasna, намерен през далечната 1943 г. в района на Централните Южни Карпати (Унгария). Пак със средновековното въоръжение е свързана и следващата статия на Ст. Димитров, който прави опит за реконструкция на външния облик и снаряжението в битката за Константинопол. Последната статия е на В. Плетньов, който се представя за четвърти път на страниците на списанието със статия, посветена на писмените извори за варварските нашествия през XI–XII в. на територията на днешна Североизточна България.

В следващата кн. 2 от т. XXIII присъстват още 5 статии, посветени на паметници и проблеми на средновековната археология. Три от тях са свързани с новите археологически проучвания на Трапезица. М. Робов обръща внимание на нов подглазурен монограм, намерен в югоизточния сектор на крепостта. К. Тотев представя и анализира резултатите, проблемите и перспективите пред новите археологически проучвания на хълма, а Никифор Тодоров се спира отново на западната крепостна стена на Трапезица. Пл. Караилюев публикува резултатите от разкопките

на три новооткрити средновековни селища в централната част на Горнотракийската низина, в района на комплекса „Марица-изток“. Със съжаление обаче трябва да отбележа, че в статията са допуснати редица слабости, касаещи най-вече цитирането на цяла поредица по-ранни публикации на резултати от разкопките на средновековни селища. Точно в този район концентрацията на цялостно или частично проучени средновековни села от XI–XII в. е най-голяма на територията на България. Там се намират цялостно проучените селища до с. Дядово, селищата Гледачево, 1 и 2, както и сондажно проучените селища край селата Знаменосец, Гипсово, Полски Градец, Радневско Караново и Асеновец, Новозагорско, Искрица, Гълъбовско, Любимец и Харманли, Крум, Димитровградско и др. Резултатите от проучванията на повечето от тях са отдавна публикувани и известни на археологическата наука, а в публикацията е цитирана само информацията от поредицата на НАИМ–БАН „Археологически открития и разкопки“, което е недопустимо. В последната публикация М. Николов се спира на резултатите от експедиция в Странджа в търсене на Парория, проведена през 1984–1985 г.

В следващия т. XXIV липсват статии по средновековна археология. Те се появяват отново в т. XXV – първата му книжка са публикувани 3 статии, две от които са на чужди изследователи. В първата Виталий Колиниченко (Украйна) се спира на предметите от средновековното въоръжение на Рухотинското градище и военното дело на Българското царство през IX в., а във втората – Николай Лифанов (Русия) – на проблемите за културно-хронологическата принадлежност на „княжеска“ надгробна могила в Самарски лък (рус. *Самарская Лука*). Третата статия е с автор Ив. Чокоев и е посветена на част от тъкан, намерена в саркофаг № 4 до Голямата базилика в Плиска.

Последната засега статия от областта на средновековната археология е публикувана от В. Йотов в кн. 1 на последния т. XXVI, излязъл от печат през настоящата година. В нея авторът анализира византийското въоръжение и снаряжение въз основа на беседите на Григорий Назиански и известните досега находки от територията на византийския културен кръг.

Известен дял от този раздел заемат и статиите, посветени на средновековни епиграфски паметници. Най-рано, в т. II, кн. 4, е публикувана статията на Г. Атанасов и К. Попконстантинов, посветена на два надписа от X в. от манастира край с. Черноглавци, Шуменско. Други две статии са обнародвани в т. V, кн. 1 от 1997 г. Първата е на М. Спасова и е посветена на значението на „житница“ от Крепчанския недатиран надпис, а втората – на К. Попконстантинов – за Авгаровото послание върху амулет от X в. В т. XXIII, кн. 2, Н. Хрисимов публикува неизвестни и слабо познати надписи от Ранното българско средновековие.

12 статии са посветени на находки и проблеми на **средновековната нумизматика и сфрагистика**. Първата от тях откриваме в кн. 2 на т. V. В нея А. Конаклиев публикува съкровище от сребърни западноевропейски монети от Търговищкия музей. Следващата статия е с автор Н. Кънев и се базира на сфрагистични данни, засягащи куропалатите извън Византийската империя през IX–XI в., и е публикувана в кн. 1 на т. XI.

Две статии, свързани с нумизматиката, са публикувани и в кн. 2, на т. XII. В първата Хр. Харитонов се спира на изображението на Исус Христос в иконографията на средновековните български монети, а Кр. Стефанова-Георгиева прави нумизматична характеристика на средновековното селище край Крън, Казанлъшко, през времето на Второто българско царство.

Следващите две статии от този подраздел са посветени на сфрагистични материали. Първата от тях е на Н. Кънев, който за втори път на страниците на списанието се спира на новите сфрагистични находки от Поморие. Втората статия е на изтъкнатия български нумизмат и сфрагист Ив. Йорданов. Той публикува печат на българската царица Ирина от XIII–XIV в., който за съжаление се съхранява в частна колекция в САЩ.

Последната статия от същата книжка е на С. Антонов и е със заглавие „*Монета на Исак II Ангел от средновековния Просек – нумизматичен паметник от времето на Добромир Хриз*“.

* * *

От направения, макар и лаконичен, преглед стана ясно, че в списанието са публикували статии цяла плеяда от водещи български археолози – професорите Ст. Михайлов, Зл. Гочева, Ал. Милчева, Й. Юрукова, Ив. Йорданов, Р. Рашев, К. Попконстантинов, Г. Атанасов, В. Плетньов, К. Тотев, Ив. Дончева и още цяла поредица изтъкнати наши археолози. Сериозно присъствие отбелязват и изтъкнатите епиграфи В. Герасимова, П. Лунгарова, Л. Домарадска, Н. Шаранков, Ир. Шопова, Д. Бояджиев и К. Попконстантинов. Сред чуждите специалисти личат имената на такива ерудирани изследователи като М. Оперман, П. Бърня, Ричард Янке и Спирос Бакас, Лешек Мрозевич, Юлия Барата, Марк Майер, Виталий Колиниченко, Николай Лифанов, Г. Аветисян, А. Гнуни, Л. Мкртчян и А. Бобосян. За съжаление обаче, с тях се изчерпва участието на чуждите автори в списанието. Най-активни, с по 4 публикации са В. Плетньов и Ив. Дончева, с по 3 – Г. Атанасов, К. Попконстантинов, Т. Овчаров и редица други.

Прегледът на публикациите в отделните книжки на различните томове показва известна неравномерност в съотношението между археологическите и останалите статии. Най-голяма е концентрацията на археологическите публикации в юбилейните сборници. Така в кн. 2 на т. VI от 1998 г., посветен на проф. В. Велков, преобладават статиите на археологически теми, а съотношението им към историческите е 14:5. Подобна е и ситуацията при т. 12 от 2004 г., посветен на проф. Зл. Гочева, където в кн. 1–2 съотношението между историческите и археологическите е 10:22, а в кн. 3–4 – 6:16. Доста голяма неравномерност се наблюдава и при археологическите публикации в отделните годишници. Често в редица книжки напълно липсват статии на археологическа тема. Очевидно интересът на археолозите към списанието спада, за което достатъчно красноречиво говори фактът, че след кн. 2 на т. XV от 2007 г. археологията напълно изчезва от страниците на „Епохи“, за да се появи отново едва през 2015 г. в кн. 1 на т. XXIII, посветен на доц. д-р Ив. Лазаров, където археологията е представена от 11 публикации, срещу 12 на историческа тематика.

Сравнително слаба активност в списанието показват членовете и докторантите на катедра „Археология“, представени едва с 12 публикации, т.е. 9.5% спрямо статиите на археологическа тема, или средно по 1 публикация на 2 години от издаването на „Епохи“.

Основната причината за загубата на интерес към списанието се крие в слабото му разпространение и липсата му на книжния пазар извън В. Търново и най-вече извън ВТУ, да не говорим за чужбина. Трябва да припомним още, че съвсем доскоро списанието не се предлагаше и в електронен вариант, което го правеше ведомствено издание на Историческия факултет на ВТУ, едва ли не за собствена консумация.

След 2008 г. визията на списанието постепенно се подобри. Отначало се появиха и кратки резюмета, с течение на времето оформлението на отделните статии също придоби по-модерен и съвременен вид. Сменен беше дизайнът на корицата. От 2017 г. списание „Епохи“ е реферирано и индексирано в ERIH Plus, CEEOL и Google Scholar.

Съвсем естествено след създаването на сайт на списанието интересът към него непрекъснато се засилва. Красноречиво доказателство за това е и анализът на изтеглянията за отделните статии. Трябва обаче да се има предвид, че сайтът се появи едва през пролетта на настоящата година, а както е известно списанието излиза от 1993 г. В този смисъл анализът на броя на изтеглянията на отделните статии е изключително слабо показателен, най-малко защото първите томове са публикувани още преди 25 г., а са качени в Интернет след още толкова. Затова няма да анализирам броя на изтеглянията, защото той според мен е неточен, а оттам и – безпредметен.

И накрая, приключвайки, ми се иска да отправя няколко препоръки към редколегията, които вече съм споделял с някои от членовете. Те се базират на дългогодишния ми издателски и редакторски опит, особено за археологическите публикации, които в повечето случаи са

съпроводени от илюстративен материал. Необходимо е в изискванията да бъде изрично отбелязано, че илюстрациите трябва да се предават от авторите съобразно формата на изданието, т.е. те да бъдат отпечатвани 1:1 и да не се намаляват, защото така се губи голяма част от информацията им. Освен това не е задължително в текста, когато се препраща към съответния образец, той да бъде болдиран, което не се среща никъде в модерните научни издания. Същото се отнася и за имената на цитираните в текста автори. В края на краищата в една статия е по-важно какво авторът ѝ е казал, а не кого е цитирал. Би било добре и приложените изисквания към авторите да са по-лаконични и ясни. Не на последно място дразнещо е и използването на квадратни скоби, каквито се използваша преди много време в някои съветски издания, оригиналите, на които се печатаха на най-обикновени пишешци машини, на които в клавиатурите липсваха кръгли скоби.

Има какво да се желае и по отношение рецензирането на статиите. В този му табличен вид, с точково оценяване и с „да“ и „не“ то е доста механично, откъдето се създава впечатление за самоцелност, което е недопустимо за всяко реферирано издание.

Считам, че избягването на тези слабости ще повиши качеството и ще спомогне списание „Епохи“ да се превърне в истинска *„гордост, както за преподавателите в търновската Алма-матер, така и за студентите...“*, както е отбелязано в сайта на изданието.

Сън Прери-Мидълтън
Уисконсин, САЩ
VIII.2018 г.

	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVII (2019). Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	--

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ И ПРОУЧВАНЕТО НА БЪЛГАРСКОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ

Момчил МЛАДЕНОВ

EPOCHI [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL AND THE STUDY OF THE BULGARIAN MIDDLE AGES

Momchil MLADENOV

Abstract: The article presents the studies of the history of medieval Bulgaria in the journal “Epochi” in the last 25 years. The titles on this topic show’s the presence of many scientific problems: political, diplomatic, military, cultural and ecclesiastical history of medieval Bulgaria; political ideology, ruling titles and institutions of the Bulgarian state during the Middle Ages; social structures of Bulgarians in the 7th–14th Centuries; history of regions, cities and fortresses. These publications have been written by famous scientists and young colleagues. They are from Bulgaria as well as from abroad: Russia, Greece, Poland, USA, Serbia and Macedonia.

Key words: journal “Epochi”, Medieval Bulgaria, Historiography.

Публикациите върху различни проблеми от историята на българите и българската държавност през Средновековието заемат съществено място на страниците на списанието на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – „Епохи“. Спокойно можем да кажем, че става въпрос за трайна тенденция, която продължава вече 25 години. На пръв поглед журналът се утвърждава като научно издание, в което отпечатват своите изследвания преди всичко медиевистите от Великотърновския университет. Това е напълно оправдано от обстоятелството, че Историческият факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ се намира в столицата на Второто българско царство – Търново. Факт, който сам по себе си предоставя естествени условия факултетът да бъде водещ център за изследване на нашето средновековно минало. Освен това един от основателите на списанието и негов дългогодишен главен редактор е проф. дин Йордан Андреев (1939–2008). Добре познато име на специалисти и по-широк кръг читатели, интересувачи се от средновековната ни история.

Прегледът на заглавията по споменатата област на историческата наука показва, че на страниците на списание „Епохи“ намират място проучванията както на утвърдени, така и на млади учени от цялата страна и чужбина. При това засегнатите теми са в пределно широк спектър: политическа, културна и църковна история на средновековна България; политическа идеология, владетелска титулатура и институции на българската държава през Средновековието; социални структури на българите през VII–XIV век; история на отделни градове и региони и т.н. Следователно списание „Епохи“ още от появата си и до днес остава научен журнал със силно изразен медиевистичен ракурс.

Какво показва съдържанието на списание „Епохи“ по отношение публикациите върху средновековната българска история? Още в първите броеве от 1993 г. проф. дин Йордан Андреев обнародва три статии, свързани с неговите проучвания върху новаторска за времето си тема, а именно мястото на любовта в емоционалния свят на средновековните българи. Първият текст в брой 1 от 1993 г. – *„Една романтична любовна история от Българското средновековие. (Проклятието на Ладика)“* – е написан в съавторство с проф. д-р Николай Даскалов. В нея се разглежда чешка легенда, която повествува за сърдечната връзка между рицаря Милохнев и българката Ладика. Тази история на чувствата се отнася към XIII век. Авторите подлагат на анализ съдържанието на легендата и привеждат аргументи за нейната старинност. Следващата статия на проф. дин Й. Андреев от този тематичен кръг е озаглавена *„Любовните истории в дворците на цар Самуил“* и е включена в книжка № 3 от 1993 г. Тя е посветена на прекрасните чувства на някои от децата във владетелското семейство – дъщерите на царя – Теодора Косара и Мирослава – и неговия първороден син – Гаврил Радомир. Тяхната съдба се разглежда през призмата на семейно-брачните отношения и емоции. В този смисъл се игнорират вижданията за политически мотиви в брачната политика на цар Самуил. Третата публикация на проф. дин Й. Андреев от същата група е с наслов *„Потомците на Комитопулите превземат императорския дворец“* (1993, № 3, 168–174). Текстът представя главните моменти от съдбата на наследници на цар Иван Владислав – Пресиан, Екатерина, Мария и Ирина, които през XI и в началото на XII век, имат значително място във византийския политически живот. Разбира се, отново се поставя акцент върху романтичната страна от живота и кариерата им в ромейското общество. Общата черта на тези статии е, че те са поднесени на читателите в увлекателен, научно-популярен стил, призван да разчупи утвърденото, традиционно изложение в академичната литература. Всъщност посочените статии са пряко свързани с една от основните цели на списание „Епохи“ от първоначалния период на неговото съществуване – да популяризира историческата наука.

През същата 1993 г. проф. Андреев отпечатва и своето приносно проучване *„Средновековната Парория и манастирът на Григорий Синаит (въпроси на локализацията)“* (№ 2, с. 18–32). В него накратко се представят резултатите от експедициите на студентски клуб „България – 1300“, проведени в Странджа и Сакар през 1984 и 1985 г. Събраната от участниците теренна информация (археологически паметници, данни на топонимията, фолклорни сведения и др.) спомага да се отхвърлят редица от по-старите виждания за локализацията на известния монашески център от XIV век. Това, от своя страна, позволява да бъде изразено становището, че тезата на В. Киселков за търсенето на манастира в зоната на върховете Голяма и Малка Магауда остава най-перспективна.

Много въпроси повдига статията на доц. д-р Павел Георгиев *„Историята на Равненския манастир“* (1993, № 2, 57–68), в която се изказва виждането, че манастирският храм е осветен на 23 април 897 г. и негов патрон е св. вмч. Георги. Авторът обвързва събитието с победоносния край на войната на българите срещу унгарците и Византия през 894–896 г. Приема се, че в началото манастирският комплекс е строен като книжовно средище, което се намира под егидата на принца монах Симеон. Според П. Георгиев това църковно средище е засегнато от разрушения, които са в контекста на борбите за престола в началните години от управлението на цар Петър. В хипотетичен план се предполага, че в тази обител е замонашен един от братята на царя – Михаил. Повторното разрушаване на комплекса при Равна се свързва с нашествията на маджарите или военните кампании на княз Светослав през 968–971 г. След тези драматични събития в манастира се установява светско население, което окончателно напуска мястото в края на X или в началото на XI век.

Статията на проф. дин Георги Атанасов *„За кесарската промоция и владетелските инсигнии на хан Тервел“* (1994, № 3, с. 61–72) подлага на задълбочен анализ събития от 705 г. Авторът приема, че българският владетел е въведен в кесарското достойнство с гражданска и войнска инвестиция и получава съответните инсигнии (стефанос, пурпурна хламида с фибула,

дивитисион, шлем камелавкион, ризница, копие, щит и сагии). Акцентира се върху идеята, че Тервел е християнин, а самото му покръстване става преди 705 г., без това да означава, че той налага Христовата вяра на своите съплеменници. Проф. Атанасов изразява също така становището, че българският владетел се е оженил за дъщеря на император Юстиниан II. Обръща се внимание и на обстоятелството, че по същото време отпадат военните аспекти от изображенията на ромейските автократори върху техните монети и печати. Интересно е предложеното обяснение, че това се дължи на своеобразното им „оскверняване“ от Тервел.

В рубриката „Хроника“ на кн. 3 от 1994 г. е отпечатан отзивът на д-р Георги Ковачев, „Туристически поход – сбор и кръгла маса „Хан Крум ювиги – 811 г.“ в гр. Върбица“. Централно място в отразеното събитие заема дискусиата, посветена на хода на българо-византийската война през 811 г. От Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ с доклади участват проф. дин Й. Андреев и доц. д-р Ив. Лазаров, които анализират съответно развоя на главната битка и последиците от нея. Основна тема става изясняването на възможните маршрути за придвижване на византийските и българските войски. В туристическия поход сбор се включват редица студенти и местни младежи, за които мероприятиято има обучаващ характер в патриотичен дух.

На страниците на кн. 4 от 1994 г. излиза съвместна публикация на проф. дин К. Попконстантинов и проф. дин Г. Атанасов, която анализира съдържанието на два надписа от X век, открити при разкопките на манастира при с. Черноглавци, Шуменско. Първият лапидарен паметник е написан на гръцки език и от неговия частично съхранен текст става ясно, че патрон на манастирския храм е Пресвета Богородица. Посочената в текста дата – 26 май, показва, че църквата е завършена или осветена на тази дата. За втория надпис, който е на старобългарски език, авторите предполагат, че неговият съставител работи под диктовка и използва фонетично записване на думите. Безспорно двата надписа представляват съществено допълнение към корпуса на паметниците на средновековната българска епиграфика.

Статията на Росица Панова „Пространствени измерения на столичната култура в средновековна България. Динамика на културата“ (1995, № 1, с. 5–13) се гради върху последователното прилагане на културологичен подход към заявените проблеми. Авторката стига до извода, че през езическата епоха е трудно да се приеме наличието на културно излъчване от столицата върху цялата територия на страната. Аргументира се виждането, че по времето на „Златния век“ център на столичния културен живот е царският палат. Очертават се две сфери на влияние на преславската култура. Първата е свързана с манастирите в околностите на столицата, а втората се обвързва с Охридския регион. За Второто българско царство се защитава мнението, че културното влияние на столицата обхваща цялата държавна територия.

В същия брой на списанието проф. д-р Мария Спасова публикува за първи път на съвременен български език една от най-значимите творби на ораторската проза на българското Средновековие – „Похвалното слово на митрополит Григорий Цамблак на отците на Константианския събор“. Както е известно, речта е произнесена 25.02.1418 г. пред участниците в големия европейски църковен форум. Преводът на проф. Спасова предоставя на историците допълнителни данни за административната и църковната дейност на българския духовник. Не на последно място Словото осветлява и позицията на Григорий Цамблак по повод единството на Западната и Източната църква. Разбира се, публикуването на речта е особено ценно за изследователите на живота и делото на бележития средновековен български писател.

В проучването на доц. д-р Димчо Момчилов, озаглавено „Североизточна Тракия VII–X век“ (1995, № 2, 61–70), се аргументира виждането, че след 681 г. въпросният район е буферна зона между България и Византия, а пътната система от ранновизантийския период става основа за комуникациите на българската държава през Ранното средновековие. Друг извод на който се настоява е, че трасето на българо-византийската граница в периода от края на VII до началото на IX век преминава по южните склонове на Източна Стара планина. Акцентира се върху археологическите данни за Карнобатската крепост (Маркели), която става особено важна към

средата на VIII век. Според автора граничната линия между българите и империята през 815 г. съвпада с трасето на вала „Еркесия“, а приток на население в Североизточна Тракия се регистрира едва след Покръстването.

Съвместната статия на студентите магистри М. Димитрова, Р. Радужева, С. Савов *„Няколко бележки около личността на Кераца Петрица, майката на цар Иван Александър“* намира място в брой 3 от 1996 г. В нея се защитава виждането, че в известното писмо на папа Бенедикт XIII от 1337 г., адресирано до тази знатна дама, е допусната грешка при изписване на името на града, с който се свързва част от нейната биография. Застъпва се гледището, че става въпрос за Карвуна, разположена на Черноморското крайбрежие, а не за Крън, чиято локализация се търси на юг от Централна Стара планина. На тази база се развива хипотезата, че към 1337–1338 г. Карвунската област е преотстъпена на Балик и неговите братя, които са съюзници на цар Иван Александър, а Кераца Петрица е заставена да търси убежище в Сърбия, защото оспорва властта на своя син. За съжаление, интересните наблюдения на младите проучватели остават и до днес слабопознати на специалистите.

Изследването на д-р Георги Ковачев и проф. дин Иван Русев *„Средновековни манастири и църкви в Сливенската планина“* е включено в брой 4 от 1996 г. На базата на сведенията в писмените извори, топонимни данни и теренни обхождания на авторите се представя информация за манастири, храмове и параклиси от XIII – XVI век, които спадат към региона на т.нар. „Сливенска Света гора“. В това число се локализируют и няколко неизвестни или слабопознати на този етап манастири от епохата на Второто българско царство. Акцентира се върху разположението на духовните центрове на важни пътища, които свързват Търново с южните предели на държавата. Не на последно място се изтъква изводът, че църковната мрежа на Сливенската планина оцелява и след османското нашествие. Без съмнение тази публикация представлява важен принос върху църковната история на Сливенския край.

Цикъл статии върху различни проблеми от средновековната българска история са публикувани в кн. 1–2 на „Епохи“ от 1997 г., която съдържа изследвания в памет на акад. Димитър Ангелов († 1996 г.). На първо място, проф. д-р Георги Бакалов (1943–2012) се спира накратко върху жизнения път и научните приноси на известния български византолог и медиевист. Статията на проф. Петър Ангелов е посветена на представите за външния вид на българите във византийската книжнина (с. 10–36). На базата на подробен преглед на сведенията в изворите авторът стига до извода, че въпросните представи имат относителен характер. Те се базират както на лични впечатления, така и на стереотипи и предразсъдьци. През VII–IX век в очите на византийците преобладава прабългарската традиция във външния вид на поданиците на езическите ханове. Подчертава се обстоятелството, че през XIII–XIV век сред отделни представители на българския елит се засилва модата да се подражава на ромейте.

Във своята статия проф. д-р Пламен Павлов представя ролята на куманите във Византия през XIII–XIV век (с. 37–53). Авторът убедително защитава гледището, че по отношение на този народ във вътрешнополитически план са налице класическите белези на ромейския универсализъм. Според известния учен куманите носят голяма „отговорност“ за византийските военни успехи и най-вече за охраната на границите на империята през посочения период. Ценно значение имат и събраните от автора топонимични данни за географското местоположение на кумански групи на Балканите. Като цяло публикувания от проф. Павлов материал обогатява с нови щрихи познанията за значението на куманския фактор на Балканите.

Проучването на Елена Койчева в същия брой – *„Седемте славянски племена и числовият модел на света“* (с. 54–62) – фокусира вниманието върху добре познатите сведения на Теофан Изповедник за славяните на север от Стара планина в края на VII в., като допълва с нови аргументи тезата на проф. Ив. Дуйчев, че числото 7 в случая не трябва да се схваща буквално, а в символичен план. Изказва и предположението, че византийският хронист възпроизвежда в текста си родословна легенда на българските славяни, подобна на легендите на хървати и чехи.

Изследването на проф. д-р Бистра Николова „*Неназован българо-византийски конфликт при хан Омуртаг*“ (с. 63–76) разглежда преди всичко някои въпроси, свързани със съдбата на пленените ромеи в България до момента на тяхното завръщане в империята през 837 г. Обективният прочит на изворите води авторката до извода, че по силата на мирния договор от 815 г. част от пленниците са върнати в родината. Критичният преглед на данните за гонения над християните при управлението на хан Омуртаг (814–831) позволява да се формулира хипотезата, че става въпрос не за дирижирана от централната власт кампания на религиозни репресии, а за въоръжен сблъсък между пленниците и българските власти. Причината за сблъсъка е опитът на ромеите с оръжие в ръка да си пробият път до пределите на Византия. Времето на този конфликт не може да се определи с точност, но той се вписва в рамките на царуването на Омуртаг. Без съмнение работата на проф. Николова е ценен принос за изясняване на актуалния дискуссионен въпрос за степента и мащабите на разпространение на християнството в България преди 864/865 г.

В същия брой академик Васил Гюзелев публикува своето изследване „*Наблюдения върху някои писмени свидетелства за среднобългарския език от XIII–XV век*“ (с. 77–81). В него се посочват известия в гръцки, западноевропейски и домашни извори, които спомагат чувствително да се задълбочат наблюденията и изводите за ролята и развоя на нашия език от периода на Второто българско царство. На първо място, се доказва, че за византийските писатели българският език остава „варварски“, докато при западните автори липсва такъв оценъчен подход с негативен характер. На второ място, се посочват редица сведения за употребата на българския език в историко-географските области Мизия, Тракия, Македония, Добруджа, Бесарабия, Трансилвания и Карпатите. Подчертава се, че във Влашко и Молдова той остава официален книжовен, държавен и богослужебен език. Анализира се и твърдението на Константин Костенечки, че създадения от светите братя Кирил и Методий славянски книжовен език е на основата на „изящния и красив руски език“. Според академик Гюзелев това внушение подсказва, че през XIV–XVI век настъпва известна ерозия в традицията, която повелява, че старобългарският език има първенстващо положение.

Статията на проф. дин Илия Г. Илиев „*Регинският мирен договор и средновековният град Цепена*“ (с. 82–90) изследва ролята на родопската твърдина за българо-никейските отношения в средата на XIII век. Авторът предлага по-различен превод на един от най-важните извори за епохата – „*Посланието на император Теодор II Ласкарис до неговите източни поданици*“. Стига се до извода, че именно овладяването на Цепена гарантира никейските владения на Балканите. Освен това се подчертава, че градът е разположен на място, където минават важните пътища, което обяснява неговата ключова роля както за Никея, така и за България.

Доц. д-р Иван Лазаров участва в сборника в памет на акад. Д. Ангелов с проучването „*Виргинската грамота на цар Константин Тих-Асен (1257–1277) и проблемът за престолонаследията в държавно-политическата идеология на Второто българско царство*“ (с. 91–103). Сред най-важните приноси на публикацията е уточняването на времето на издаването на въпросната грамота, а именно между 1265 и 1269/1270 г. Внимателният прочит на документа показва, че линията на наследяване на престола в него е много по-различна в сравнение с останалите български царски грамоти от XIII–XIV век. Като главен път за получаване на трона се изтъква изборът на кандидат от страна на аристокрацията. Това маркира много съществена промяна в механизмите за получаването на властта, защото вариантът „избор на цар“ получил силна подкрепа пред варианта „наследяване по сребрена, женска линия“. Нещо повече, към 1256–1257 г., както в други европейски страни, така и в България, мощните аристократични родове получават решаващ глас при посочването на следващ владетел.

Темата на проф. дин Ани Данчева-Василева е посветена на съдбата на Северна Тракия през първите десетилетия на XIV век (с. 109–119). В изследването пунктуално се проследява ходът на българо-византийските отношения през споменатия период, като се отделя повече

внимание на историческите събития, свързани с Пловдив. Приема се, че политическата линия на царете Теодор Светослав и Георги II Тертер се стреми да възстанови отделни традиции от епохата на първите Асеневци. Едно начинание, което се осъществява след десетилетия на упадък на Българското царство. За военно-политическа хегемония на Балканите не може да се говори, но за сметка на това е налице целта да се присъединят към държавата областите, населени с българи.

Статията на проф. д-р Мария Спасова „*За значението на житъница от Крепчанския недатиран надпис*“ (с. 120–128) повдига серия интересни въпроси, свързани с известния лапидарен паметник. Авторката проучва всички употреби на съществителното *житъница* в старобългарските текстове от X–XI век. Анализът дава основание да се изкаже предположението, че в надписа от скалния манастир при с. Крепча думата е със значение ‘убежище, живелище; място за усамотение, тайно място, скривалище’. Да напомним, че традиционното тълкуване на лексемата е в смисъл на ‘житница, хамбар’. Новият превод, предложен от проф. д-р М. Спасова, позволява да се потърсят по-различни причини за изсичането на надписа и за времето на неговата поява. Според авторката недатираният надпис е пряко свързан с надписа от 921 г. от същия скален комплекс, в който се съобщава за смъртта на „праведния отец Антони“. Следователно интерпретираният надпис се отнася към първата половина на X век. Основание за подобна датировка предоставя и правописът на текста, в който са налице признаци на преход от глаголица към кирилица. Всичко това подсказва, че лапидарният паметник е изготвен като предупреждение към монах, който възнамерява да се настани в скалната църква некропол, където е погребан „отец Антони“. Въпреки изминалите години от публикацията на проф. Спасова тя и до днес подхранва нестихващите дискусии около надписите в скалния манастир при с. Крепча. Дори и тази констатация е достатъчно доказателство за високата научна стойност на уточненията, предложени от изтъкнатата изследователка на средновековната българска култура и език.

Следващите публикации по средновековна българска история на страниците на списание „Епохи“ намират място в книжка 2 от 1997 г. Статията на проф. д-р Пламен Павлов „*Къде в земята на русите е бил Иван Асен II?*“ (с. 103–110) провокира множество интересни проблеми. На първо място, се обръща внимание, че към момента на напускането на страната от Иван Асен и неговия брат Александър въпросът за наследяването на престола не е категорично решен в тяхна полза. На второ място, се посочват редица аргументи, които подлагат под съмнение хипотезата на В. Златарски, че синовете на цар Иван Асен I намират убежище в Галицко-Волинското княжество. Проф. Павлов доказва, че точно тогава там се разразява политическа криза, съчетана с налагането на силно унгарско влияние. Освен това Галицко-Волинското княжество е последователен съюзник на Византия. Ето защо съвкупността от споменатите фактори прави невъзможно присъствието на българските принцове в земите на Галич. Свидетелствата на писмените извори и вещото познаване на политическите условия в началото на XIII век водят проф. Пл. Павлов до убедителния извод, че Иван Асен и Александър намират убежище в Киевска Рус. Едно виждане, което остава да бъде възприето от по-широк кръг медиевисти.

В същата кн. 2 от 1997 г. е отпечатана и статията на д-р Лъчезар Кръстев „*Една хипотеза за произхода на влашкия воевода Йоан Басараба (ок. 1324–1352)*“ (с. 128–138). В нея авторът привежда аргументи в полза на виждането, че родът на Басараба има кумански корени и неговите разклонения могат да се проследят в земите по двата бряга на р. Дунав. Логично звучи предположението, че боляринът Бесар, чиито тленни останки са погребани в търновската църква „Св. 40 мъченици“, има родствена връзка с Басараба, който започва своя политически възход към 1321 г. като съюзник на видинския деспот и бъдещ български цар Михаил III Шишман. Без съмнение бележките на д-р Кръстев са особено ценни за изследването на темата за българското политическо и културно влияние на север от Дунав през XIV и XV век.

През 2000 г. в кн. 1 на „Епохи“ излиза съобщението на акад. Марин Деведжиев „*На кое място е сключен договорът, с който се поставя началото на българската държава?*“ (с. 121–

124). В центъра на вниманието е информацията на византийските хронисти за областта, достигната от българите на Аспарух, след победата над ромеите в Онгъла през 680 г. Според изтъкнатия учен става въпрос за днешната Девненска низина. Именно там е подписан и договорът, с който се слага край на военните действия между България и Византия. В заключение проф. Деведжиев споделя болката си, че същата зона днес се намира в тежка екологическа ситуация. Извод, който продължава да бъде актуален и близо 20 години след отпечатването на публикацията.

Статията на д-р Стоян Михайлов „*Към въпроса за хронологията на българо-византийските конфликти в периода 756–766 г.*“ е включена в книжка 3–4 от 2000 г. В нея се отстоява гледището, че наложеното в историографията виждане за противоречия в сведенията на византийските хронисти Теофан и патриарх Никифор по отношение на изследвания период търпи ревизия. Като много по-перспективен подход за изследване се очертава идеята за синтез между текстовете на двамата ромейски автори. Важно значение имат уточненията на изследователя за хронологията на управление на някои български владетели през втората половина на VIII век. Основната причина за конфликта с империята, започнал през 755–756 г., се търси във вътрешнополитическото състояние на българската държава. Нестабилността на централната власт в Плиска се обяснява със стремежа към подмяна на част от управляващата върхушка. Като цяло концептуалните наблюдения на д-р Стоян Михайлов представляват съществен принос в проучването на събитията и процесите в България през „тъмния“ VIII век.

Книжка 1–2 на сп. „Епохи“ за 2003 г. съдържа материали от Международната научна конференция в памет на двама видни представители на търновската медиевистика – доц. Борислав Примов и доц. Георги Първев. Значителна част от публикациите са в сферата на средновековната българска история. На първо място е публикувано изследването на проф. дин Ани Данчева-Василева „*Метрополията Сердика между Централна и Западна Европа, и Европейския Югоизток през Късната античност и Ранното средновековие*“ (с. 33–40). Отделя се внимание на два главни въпроса – мястото на Сердика и Сердикийската митрополия в гражданската и църковната администрация на империята през IV–VI век и на политическите събития, които засягат града през посочения период. Акцентира се върху събора в Сердика през 343 г., който добре илюстрира важното място на града в църковните дискусии през IV век. Обръща се внимание и на обстоятелството, че от 70-те години на III век Сердика е административен център на провинция Вътрешна (Средиземна) Дакия. Наративните извори и надписите говорят, че през Късната античност в днешната столица има силно влияние на Римската църковна катедра. Особено ценен характер има уточнението на авторката, че Сердика е превзета от хуните през 442 г. Да напомним, че за дълъг период от време точната година на събитието остава предмет на дискусии. Статията на проф. дин Ани Данчева-Василева е израз на нейния продължителен изследователски интерес към съдбата на София през Средновековието. Продукт на дългогодишните търсения на изтъкнатата изследователка е наскоро публикуваната от нея монография по темата. За нас е важно да подчертаем, че началният стадий на работа върху толкова значим кръг от проблеми намира място на страниците на списание „Епохи“.

На следващо място сред материалите в чест на доц. Примов и доц. Първев се нарежда изследването на доц. д-р Неделчо Неделчев „*Римското политическо наследство на България при Тервел, Крум и Омуртаг*“ (с. 41–50). В него вниманието е съсредоточено върху събитията през лятото на 811 г., когато българите разгромяват армията на Никифор I и пленяват знаците на власт на империята. Това дава основание на владетелите в Плиска да изтъкнат своите претенции за права върху елементи от политическото наследство на Рим. От друга страна, изтъкнатите промени заставят Византия да внесе изменения в императорската титла. След 812 г. се въвежда формата – „*василевс на ромеите (римляните)*“. По същото време в България са засвидетелствани нови форми на владетелската титла, като „*кана сюбиги*“ и „*от Бога архонт*“. Те са израз на официални претенции за право на власт над римското политическо наследство. Нашите владетели

изтъкват ролята си на върховни военачалници и господари на много и различни народи, а именно това ги сближава с римските императори.

Статията на проф. д-р Сашка Георгиева „*За ролята на сексуалните отношения в брака – паралели между средновековния Изток и Запад*“ (с. 59–68) отправя нов, свеж поглед към тема, която спорадично привлича вниманието на изследователите на българското Средновековие. Авторката съпоставя базисни аксиоми от Свещеното Писание и позициите на Светите отци с информацията на български средновековни текстове. Изтъква се, че както на Изток, така и на Запад остава меродавен възгледът, че сексът в рамките на брака е позволен само ако води до създаването на деца или предпазването на един от партньорите от блудство и прелюбодейство. При това съпрузите трябва да са въздържани и да избягват стремеж единствено към удоволствие.

Редица важни за кирило-методиевистиката въпроси повдига съобщението на доц. дин Димо Чешмеджиев, озаглавено „*Св. Лаврентий – една хипотеза*“ (с. 69–77). Във фокуса на авторовото внимание е слабо позната личност, която в някои писмени извори се причислява към групата на светите Седмочисленици. На първо място, авторът убедително доказва, че св. Лаврентий не може да се причисли към кръга от ученици на светите братя Кирил и Методий. Става въпрос за друг светец, чието име се появява в произведението на Теофилакт Охридски в резултат на интерполация. На следващо място се проследяват основните моменти от култа към св. Лаврентий в Рим и присъствието му в т.нар. Литургия на св. апостол Петър. Показателно е също така, че изследваната личност присъства в композицията на известната фреска с изображение на св. княз Борис–Михаил в Рим. Не на последно място се посочва, че в изворите е документирано присъствието на епископ св. Лаврентий в Лихнида (Охрид) през V век. Изследването на доц. Чешмеджиев се отличава със задълбочен анализ на източниците и представлява безспорен принос по темата за делото на славянските апостоли и техните сподвижници, както и историческия спомен за тях.

В същия брой на списание „Епохи“ са включени и две статии на историци медиевисти от Република Македония. Първата от тях принадлежи на доц. д-р Бобан Петровски – „*Отношението на населението и местните власти от Северозападна Македония (Полог и Скопие) към „варварите“ – нормани и „цивилизованите“ византийци по време на византийско-норманската война от 1081–1085 г.*“ (с. 129–140). Според автора местното население и ромейският елит са добре настроени към норманите, които не упражняват насилие над православните. Възстановяването на византийската власт обаче е придружено с репресии над нелоялните жители. Следващата публикация на историк от югозападната ни съседка е на проф. Александър Атанасовски – „*Ансберт за преминаването на един кръстоносен отряд през областта „Градец“*“ (с. 141–147). В проучването се анализират сведенията на австрийския каноник Ансберт за движението на участниците в Третия кръстоносен поход. Отхвърлят се съществуващите в историографията виждания, че енигматичния обект „Градец“ се намира до Пловдив или до Крива Паланка. Главният извод, до който се достига, е, че той се намира до село Град в областта Пиянец, където се регистрират останките на средновековна крепост. Може убедено да се констатира, че материалите на колегите от Университета в гр. Скопие представляват ползотворен поглед към историята на югозападните български земи през Средновековието.

В разглеждания брой на журнала е включено и изследването на проф. д-р Пламен Павлов, „*Щрихи към „идеологическия портрет“ на цар Калоян (1197–1207)*“ (с. 159–168). Известният историк предлага на вниманието на читателите необичаен поглед към личността на великия владетел. Преди всичко проф. Павлов разсъждава около възможността Калоян действително, а не само по дипломатически съображения, да се смята за приемник на римляните. Идея обусловена от неговите добри познания върху историята и многобройните видими паметници от епохата на древен Рим в българските земи. Стремежът на цар Калоян да мъсти на ромеите за действията на император Василий II срещу българите също се интерпретира с оглед на високата му историческа култура. Систематичното насилие над византийците обаче не пречи на търнов-

кия повелител да претендира за титула на „ромейски“ император. От друга страна, става ясно, че българският владетел не е чужд на доктрината на „папо-цезаризма“. Друг момент, който традиционно се пропуска и на който в текста се обръща внимание е политиката на цар Калоян към североизточните български земи. В обобщен вид размислите на проф. Павлов съдържат множество нови нюанси към образа на цар Калоян, а от тази гледна точка постиженията на владетеля придобиват още по-висока стойност.

Статията на проф. Василка Тъпкова-Заимова *„Владетелската титулатура според папската кореспонденция от XIII век“* (с. 169–180) изследва заявената материя в писмата на папите Инокентий III, Хонорий III, Григорий IX и Инокентий IV. Основно внимание се отделя на титлите на българските владетели в епистолярното наследство на изброените римски понтифекси. Убедително се показва, че през посочения период (1189–1254 г.) е налице девалвация в титулатурата на владетели в Югоизточна Европа, което се дължи на политическите сътресения на Балканите. Текстът на проф. Тъпкова-Заимова, която за съжаление наскоро загубихме, е изпълнен със съдържателни идеи и наблюдения. От него струи ерудиция и задълбоченост, четивност и тънък усет за най-важното, така характерни за безвъзвратно отминалата епоха на аристократите на духа в науката.

Цикълът публикации по средновековна българска история в брой № 1–2 от 2003 г. завършва със съобщението на д-р Момчил Младенов *„Император Йоан VII Палеолог и българските земи през 1390“* (с. 189–195). Тезата, която авторът застъпва е, че при завръщането си от Генуа в Константинопол през 1390 г., василевсът преминава през Видинското царство и получава подкрепата на цар Иван Срацимир за овладяването на ромейския престол.

В кн. 1 на „Епохи“ от 2006 г. са отпечатани две дискуссионни статии свързани с българското военно изкуство през Средновековието. Първата от тях принадлежи на Станимир Димитров и е озаглавена *„Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или За тромавото западно рицарство“* (с. 205–217). По признанието на самия автор проучването е провокирано от по-ранна публикация по същата тема на проф. Ивелин Иванов. От своя страна, Ст. Димитров анализира броя на рицарите, които участват във сражението, техния строй, въоръжение и снаряжение. Едно от основните внушения е, че рицарите не са толкова тежкоподвижни и уязвими при спешаване, както обикновено се смята. Авторът също така приема, че армията на цар Калоян разполага с тежка конница, равностойна на своя западен еквивалент. Втората статия е от проф. д-р Ивелин Иванов и до голяма степен е предизвикана от цитираната работа на Станимир Димитров. Въз основа на дългогодишните си изследвания върху военното дело в средновековна Европа проф. Иванов доразвива своята концептуална позиция за битката от 1205 г. Той изтъква нови аргументи и съображения, които поднася с последователна научна толерантност и обективност. Всъщност именно подобен вид дискусии са гръбнакът на историческото дирене и списание „Епохи“ е платформата, на която сме уверени, че те ще продължават.

Отново в раздел „Дискусии“, но този път в кн. 2 от 2006 г. е включена статията на проф. д-р Анчо Калоянов – *„Фалшификат ли е каменната плоча с надписа на цар Самуил от Воден?“* (с. 139–144). Според известния учен съдържанието на лапидарния паметник съответства на социокултурната ситуация в България към 991 г. Авторът застава зад позицията, че първоначално надписът е изсечен на глаголица, а е „транслитериран“ на кирилица през 30-те години на XIII век. Окончателния си вид текстът придобива през 30-те години на XIV век при управлението на цар Михаил III Шишман Асен. Тези идеи на проф. Калоянов стават база за последвалото изследване на епиграфския паметник.

Книжка 1–2 от 2007 г. съдържа изследвания и материали в памет на изтъкнатия изследовател на западноевропейската история през Средновековието доц. д-р Стоян Богданов. В книгата намира място статията на д-р М. Младенов *„Отражението на Лионската уния от 1274 г. в някои среднобългарски книжовни паметници“* (с. 101–112). В нея се защитава виждането, че стремежът на Българската православна църква да поеме ролята на лидер в православния свят,

намира израз в отделни литературни творби, като „Сказание за Сивила“, „Разумник указ“ и „Солунската легенда“. В същия брой проф. д-р Ивелин Иванов публикува дискуссионното изследване „*Кръстителят и Отстъпникът: Княз Борис I и Владимир-Расате между митологията и реалността*“ (с. 141–154). Авторът приема, че сведенията за помилването на част от участниците в бунта от 865 г. (866 г.?) се дължат на идеализирания образ на княз Борис–Михаил в християнската литературна традиция. Изказва се тезата, че по повод църковните противоречия между Изтока и Запада, князът покръстител се проявява като добър, но не и изключителен дипломат. Подлага се на ревизия и утвърденото в нашата историография виждане, че именно България диктува динамичните отношения между Папството и Константинополската патриаршия през втората половина на IX век. Допуска се също така, че княз Владимир-Расате води политика на религиозна толерантност. Бележките на проф. Иванов подлагат на нова интерпретация външната и вътрешната политика на България през втората половина на IX век. Точно в това е тяхната главна ценност. Разчупването на утвърдените представи и натрупаната инерция в нашата историопис е безусловна необходимост пред модерната българска наука.

През 2008 г. в кн. 1–2 е отпечатана статията на д-р Момчил Младенов „*Петър II Делян и Алусиан: „кралските знаци“ в средновековна България*“ (с. 65–73). В нея се застъпва гледището, че вярата в т.нар. „кралски знаци“ (signe royal) е разпространена не само в Западна Европа, но е характерна и за менталността на средновековните българи. В този смисъл се интерпретира „тайният белег“ върху рамото на Алусиан, чрез който се доказва неговата принадлежност към българската царска фамилия.

Дискуссионната статия на Неделчо Неделчев „*Ранната българска държавност – тюркска или индоевропейска?*“ намира място в кн. 1 от 2014 г. (с. 101–113). В нея авторът прави преглед на хипотезите за тюркския или индоевропейския произход на българите и тяхната държавност. Анализът на имена и титли води до извода за наличието на сарматски или индоевропейски корени на древните българи.

Книжки 1 и 2 на сп. „Епохи“ от 2015 г. съдържат изследвания и материали в чест на 60-годишнината на един от доайените на търновската медиевистика – доц. д-р Иван Лазаров. Започваме прегледът на статиите върху проблеми от Българското средновековие, които са включени в кн. 1 с проучването на проф. дин Георги Атанасов, „*Патрицията Органа (Червеният кан, Бу-юргона, Моходу-хеу?) и началото на българската държавност*“ (с. 55–64). В него се подлагат на критичен анализ сведенията на източниците за политическата история на българите през първата половина на VII век. Приема се, че анонимният „хунски“ вожд, покръстен заедно със свитата си през 619 г. в Константинопол и удостоен с титлата „патриций“, е Органа, вуйчо на Кубрат. На второ място, се представят основни моменти от инвеститурата на патриция и неговите регалии. Авторът смята, че разчитането на монограма върху третия пръстен от съкровището от Малая Перешчепина като „Бат Органа патриция“ остава меродавно. Защишава се виждането, че Органа е идентичен с Моходу-хеу, син на великия каган Кара-чурин от рода Ашина. След 612 г. Моходу-хеу (Органа) и Кубрат вече водят самостоятелна външна политика, която осигурява независимост на българо-уногундурския съюз. Безспорно изследването на проф. Атанасов представлява съществен принос върху началния период от развитието на българската държавност през Средновековието. Новите идеи и допълнителните аргументи в полза на изказани вече в научното дирене хипотези превръщат изследването на проф. Атанасов в съществен принос върху първоначалната история на българската държавност.

Статията на доц. д-р Стефан Йорданов „*Средновековният български апокрифен владетел и колегията на хана и кагана в политическата практика на Първото българско царство. II. Ханът/Канът в титулната практика и социално-политическата действителност на средновековното българско общество*“ (с. 65–80) представлява продължение и допълнение на по-ранни изследвания на автора по този интерес кръг проблеми. В основата на изследването е въпросът за мястото на носителя на титлата „хан/кан“ в системата на върховната власт и

проблема за етимологията на титлата. Първо, с редица аргументи от лингвистичен и исторически характер се доказва, че в съставната титла „кана сюбегѣ“ не може да се търси ираноезичен израз. Второ, потвърждава се тезата на В. Бешевлиев, че същата композитна титла показва чертите на език от тюркската езикова група и представлява изафетна конструкция със значение, ‘ханът – водач на войските’. Тази титла е свързана с административно-политическата система „тъолистардуш“. Защитава се виждането, че потестарно-политическата система на Първото българско царство в значителна степен наследява потестарно-политическата система на т.нар. в литературата „номадски империи“. Приема се, че сред прабългарите има наличие на функционираща двоична владетелска (дуално-колегиална) институция. Убедени сме, че тази публикация представлява важна и навременна стъпка към изясняването на широк кръг от проблеми, свързани с езика и държавническата традиция на прабългарите. Не на последно място, наблюденията на доц. Йорданов са призвани да отхвърлят погрешни езиковедски етимологии и предвзети теории.

Съобщението на д-р Иван Христов „Бележки по въпроса за чужденците в историята на Първото българско царство (680–870 г.)“ (с. 81–85) проследява преди всичко пътищата, по които представители на изследваната група попадат в българската държава в периода от края на VII век до 70-те години на IX век. Доказва се, че основната маса чужденци са пленниците, а най-голямото влияние на чуждо население съвпада с управлението на Крум и Омуртаг. Въпреки ограничената база от писмени извори авторът успява да докаже, че става въпрос за пъстра и интересна група в историята на средновековната българска държава.

В същата книжка намира място и статията на гл. ас. д-р Янко Христов „Военнопленниците в българо-сръбските отношения през Ранното средновековие“ (с. 86–98). Текстът предлага интересен ракурс към добре познатите аспекти на политическите и военните контакти между българите и сърбите. Доктор Христов стига до извода, че не може да се установи дори приблизителният брой на българските военни, които попадат в плен на западните съседи, но той е несравнимо по-малък от заловените представители на сръбския елит. Именно тези хора са използвани от българския двор за прокарване на неговата политическа линия в зоната на Централните и Западните Балкани. Не на последно място се привеждат аргументи, които показват, че българските пленници в Сърбия не могат да се счита за следствие от масови депортации и оплячкосване на значителни територии на нашата държава. И в нашата, и в чуждата историография е известно, че не липсват проучвания за българо-сръбските отношения през началния период на Средновековието. В този смисъл статията на д-р Христов е важен щрих към темата, защото в нея се отправя поглед към проблемите от ракурс, който е пропуснат от изследователите.

Текстът на проф. дин Илия Г. Илиев „Възникване на Деволското книжовно и литературно средище“ (с. 107–116) представя основни моменти от дейността на св. Климент в югозападните предели на българската държава в края на IX и началото на X век. Акцентира се върху създадения от княз Борис–Михаил и което може да се съпостави с Плиска и Преслав. Освен това се изказва предположението, че „добавки“-те на деволския епископ Михаил от XII век върху историческия труд на Йоан Скилица са продукт на дълготрайното влияние и значение на деволското книжовно средище. Проф. дин Илия Илиев е дългогодишен и заслужил изследовател на личността и делото на св. Климент Охридски, а разглежданата публикация е значим щрих към облика на известния ученик на славянските апостоли, но в равна степен тя разкрива и нови страници от книжовния живот през епохата на „Златния век“.

Статията на доц. д-р Димитър В. Димитров „Властовата харизма на името „Йоан“ през Средновековието“ (с. 177–194) разглежда необичаен аспект от политическата идеология на средновековната българска държава. Авторът доказва, че андронимът „Йоан“ е широко разпространен сред висшето духовенство в християнския свят. След X век името носят и редица светски владетели, но се превръща в име символ едва в епохата на Второто българско царство. Именно чрез това име владетелят придобива династическа легитимност и суверенитет.

Изследванията по средновековна българска история в кн. 1 на сп. „Епохи“ от 2015 г. завършват с материала на покойния проф. д-р Валентин Плетньов „Североизточна България в писмените извори по време на варварските нашествия през XI–XII век“ (с. 215–233). Въз основа на широк спектър писмените извори (византийски историци, агиографски творби, руски летописи и др.) и археологически данни, се дискутира значението на т.нар. „второ Велико преселение на народите“ за съдбата на Българския североизток, като част от Византийската империя. Акцентира се върху нашествията на печенегите през 30-те години на XI век и като следствие от изоставянето на редица селища и крепости в Добруджа от техните жители. Отчита се, че животът продължава в градовете разположени по течението на р. Дунав и Черноморието. Към средата на същото столетие в тях вече са регистрира присъствието на печенежко население. На фона на общото изложение на събитията авторът се спира и на отделни спорни въпроси в историческата география на Североизточна България. Това, както и уточняването на редица детайли от отношенията на печенегите, узите и куманите с империята, придава висока стойност на изследването.

Както вече посочихме, кн. 2 на „Епохи“ от 2015 г., (отпечатана през 2018 г.) съдържа следващата част от изследванията и материалите, посветени на 60-годишнината на доц. д-р Иван Лазаров. Първата публикация, свързана с въпроси на средновековната българска история в дискутираното издание, принадлежи на д-р Момчил Младенов – „Славяните между Византия и България в края на VIII век“ (с. 311–320). В нея се застъпва виждането, че през последните години на осмото столетие българската държава продължава да се намира в криза и има слабо влияние върху балканската политика. Също така се отстоява позицията, че мащабната конфронтация между българите и империята поражда условия за засилване независимостта и консолидацията на славянските племена на полуострова.

Следващата статия, на която спираме вниманието си, принадлежи на доц. д-р Георги Н. Николов и е озаглавена „Убийството на българския цар Гаврил-Роман Радомир (1014–1015 г.)“ (с. 321–329). В нея се анализират свидетелствата на всички писмени извори (домашни, гръцки, латински, арабски) за кончината на споменатия владетел. Подчертава се, че гибелта на цар Гаврил-Роман Радомир е първият случай в историята на България през Ранното средновековие, когато царят е отстранен насилствено от трона и е убит от родствено лице. Същевременно това е вторият случай на държавен преврат през периода на Първото българско царство след детронирането на княз Владимир-Расате през 893 г. Анализът на доц. д-р Георги Н. Николов касае не само обстоятелствата около гибелта на цар Гаврил-Роман Радомир, но изяснява и съществени моменти от сътресенията в царската институция в края на Първото българско царство.

В същия брой е включен и материалът на доц. д-р Кирил Маринов „Бунтовният Хемус. Масивът като база за нападения и убежище по време на първите Асеновци“ (с. 330–347). Текстът отразява трайните интереси на автора към ролята на Стара планина в българо-византийските отношения през Средновековието. Доц. Маринов изтъква, че Балканът има ключова роля за стратегическите цели на българите и то в период на неукрепнала държавност, в края на XII и началото на XIII век. Аналитичният подход към източниците и историческите факти водят до извода, че планината се използва както за спасение на българите, така и като плацдарм за нападения срещу византийците. Написана с ерудиция и вещина, статията е издържана в най-добрите традиции на академичната византинистика и медиевистика.

Доктор Анелия Маркова участва в юбилейното издание със съобщението „Антисръбската политика на цар Михаил II Асен – 1253–1254 г.“ (с. 348–351). Наблюденията на авторката върху политическата ситуация на Балканите в средата на XIII век провокират виждането, че българо-сръбският конфликт от 1253–1254 г. е повратна точка в отношенията между двете страни. Не по-маловажно е и заключението, че основната цел на търновския суверен е подчинението на сръбските земи, които се разглеждат като принадлежащи на българската корона. Една традиция, която се проследява още от епохата на Първото българско царство. Бележките

на доктор Маркова представляват стойностни допълнения към „разплитането“ на възела от противоречия на Балканите в средата на XIII век.

Известно е, че през Средновековието жената е систематично negliжирана, а писмените извори съхраняват малко информация за представителките на прекрасния пол. В тази връзка статията на доц. д-р Румяна Комсалова, „*Жената във властовите структури на Второто българско царство*“ (с. 352–358) повдига серия интересни въпроси. В нея се отстоява концепцията, че търновските царици са действащ фактор в управлението на държавата. От друга страна, се подчертава, че българските знатни дами, които се намират в чужди страни, влияят върху тяхната политиката по адрес на България. Не на последно място се изтъква, че представителките на владетелската фамилия са важен „инструмент“ в дипломатическите отношения на Българското царство през XII–XIV век. Въпреки ограничения обем доц. Комсалова убедително и релефно показва, че ролята на жените в политиката и дипломацията съвсем не е монопол на Новото време.

С приносен характер е и изследването на доц. д-р Николай Марков „*За мнимото нападение на венецианския флот върху Несебър през 1257 г.*“ (с. 359–368). Авторът щателно анализира информацията в т.нар. „Венециански аноним от 1268 г.“, в който се съобщава за окупирането на Месемврия от венецианците и за пренасяне мощите на св. Теодор от черноморския град във Венеция. Привличането на други източници и критичният подход към тях провокират заключението, че въпросните свидетелства не са автентични. Установява се също така, че най-ранното, сигурно представяне на епизода се намира в историческия труд на венецианския дож Андреа Дандоло, написан през 40-те години на XIV век. Историкът на републиката съзнателно деформира събитията, воден от стремежа да обоснове венецианските претенции върху Черноморския басейн. Сигурни сме, че размислите на доц. Марков ще предизвикат интерес сред медиевистичната общност у нас и в чужбина и ще послужат за основа на солидна дискусия.

Статията на гл. ас. д-р Николай Хрисимов „*Неизвестни и слабо познати надписи от ранното българско Средновековие*“ (с. 371–379) въвежда в научно обръщение или провокира повишен интерес към седем епиграфски паметника от епохата на Първото българско царство. Изпълнени в различни графични системи, въпросните надписи предоставят нови данни за разпространението на книжовността и образованието в периферните зони на българската държава през IX–XI век, а това съществено обогатява познанията върху културния живот в епохата на Първото българско царство.

Множество нови и интересни наблюдения са налице в проучването на проф. д-р Анчо Калоянов „*Църковният закон на патриарх Василий в Архивския Номоканон (ЦИАИ 1160)*“ (с. 380–388). Авторът задълбочено анализира преписа на Епитимийния номоканон на Българската църква от края на XIV век, т.нар. Архивски номоканон, и приема, че неговият първоначален състав възниква във Велики Преслав през 913 г. Проф. Калоянов стига до извода, че дискутираният правен текст всъщност представлява църковен закон и е дело на търновския патриарх Василий. Съставен в началото на неговото архиерейство, документът е обновяван след сключването на унията с Папството (1204 г.) и църковния събор, свикан от цар Борил (1211 г.). Вярваме, че уточненията на проф. Калоянов ще бъдат взети под внимание от историците на Църквата, които обичайно пропускат третирания в случая извор.

Темата за кодекс № 1160 от Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия е продължена от доц. д-р Камен Димитров, на когото дължим превода на части от текста на паметника (с. 389–397). Авторът публикува за първи път на новобългарски език корпуса от правила (л. 165_а–181_б), за които се смята, че са дело на патриарх (примас) Василий (1186–1232 г.). Преводът е извършен по самостоятелно установен текст от фототипното издание на ръкописа. Едва ли е необходимо специално да подчертаваме, че усилията на доц. Димитров ще дадат нов тласък в проучването на кодекса и българската църковна история през Средновековието.

Върху важен въпрос от българската литературна история е посветено и изследването на проф. д-р Димитър Кенанов, „*Молитва на Григорий мних и презвитер към светото Причастие*“ (с. 398–404). В основата на диренето е текст към „Каноник“ от XVII век, съхраняван в Руската държавна библиотека, Москва (ф. 304. I. № 284). Той съдържа молитва преди св. Причастие, написана от монаха и презвитер Григорий. В качеството на работна хипотеза се изказва виждането, че това представлява произведение на самия Григорий Цамблак. Разбира се, както уточнява и самият учен, сигурно решение може да се даде само след откриване и проучване на нови преписи на творбата. Поставянето на тази научна задача е сред основните заслуги на проф. Кенанов.

Висока научна стойност има изследването на проф. д-р Мария Спасова, „*Цамблаковата проповед О оуспшии – социална картина на живота в България през XIV век*“ (с. 405–418). Произведението предлага изключително ценен „разрез“ на българското общество през XIV век, включително и менталните нагласи на отделните прослойки. Освен великолепен превод на хомилията авторката прави и много задълбочен анализ на съдържащата се в нея историческа информация. Коментарът засяга както отделни социални групи (боляри, войници, селяни, моряци, занаятчии и т.н.), така и тревожните внушения на средновековния писател по повод ненаситния стремеж към власт и богатство. Казано накратко, дискутираната статия представлява ценен принос за изясняване на една от най-слабо документираните теми в Българското средновековие – социалните структури. Не на последно място публикацията на проф. Спасова обогатява с нови щрихи и творческия лик на Григорий Цамблак. Виждаме писател, който не се дистанцира от наболелите проблеми на своето драматично време и който има жива връзка със своето паство.

Съвместната статия на доц. дин Димо Чешмеджиев и проф. д-р Пламен Павлов, озаглавена „*Високите Западни Родопи през Средновековието*“ (с. 477–480), поставя редица въпроси, свързани с мястото на Доспат, Девин и Батак в българската история. Авторите проследяват съдбата на този край от заселването на славяните (VI в.) до падането му под властта на османците през втората половина на XIV и началото на XV век. Прегледът на фактите показва, че Западните Родопи са неделима част от българското етническо пространство през цялото Средновековие. Според двамата бележити медиевисти процесът на приемане на исляма от местните българи е продължителен и неравномерен. В него по всяка вероятност съществена роля има и силната традиция на богомилското присъствие в тази част на Родопите. Аналогията, която правят авторите със съдбата на еретиците от Босна и Херцеговина, е резонна. Нека напомним, че босненските богомили приемат исляма като реакция на отрицателното отношение към тях от страна на Църквата през цялата епоха преди османското нашествие.

Проучването на Невен Илиев „*Номади в историята на средновековните Северозападни български земи*“ (с. 483–488) отправя по-различен поглед към съдбата на този край в периода от края на VII до края на XIV век. Регистрирано е присъствие на прабългари, власи, кумани, монголо-татари и яси в района. Наблюденията на изследователя водят до убедителния извод, че най-важно значение сред изброените групи имат куманите, които представляват внушителна военна сила, а споменът за тях се регистрира до нашето съвремие.

Сред публикациите по проблемите на средновековната българска история, които се включват в кн. 2 на сп. „Епохи“ от 2015 г. (2018 г.) намира място и съобщението на д-р Милен Николов „*Историята на една история: експедициите за търсене на Парория през 1984 и 1985 г.*“ (с. 489–493). Основната заслуга на автора е, че открива и обнародва забравените към днешна дата полеви дневници на две експедиции, организирани и проведени от „Клуб – 1300 години“. Този студентски научен клуб, създаден и ръководен от проф. дин Йордан Андреев и доц. д-р Иван Лазаров, функционира през 70-те и 80-те години на XX век. Сред неговите членове се наброяват имената на редица съвременни преподаватели и учени от Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и от други институции на историческата наука. Публикацията

на д-р Николов разкрива детайлно хода на двете експедиции в Странджа и Сакар и тяхното място в историята на издирването на енигматичния исихастки монашески център Парория. Събраните в хода на полевата работа данни, които за щастие са отразени в дневниците, днес са безвъзвратно изгубени и следователно представляват безспорен интерес за медиевисти, етнологисти, фолклористи и други изследователи на Странджа.

Продължавайки нашия преглед на заглавията по проблемите на Българското средновековие в сп. „Епохи“, достигахме до кн. 1 за 2016 г. В нея на първо място д-р Анелия Маркова представя резултатите от провеждането на Международната научна конференция по случай 830 години от въстанието на братята Петър и Асен и 780 години от началото на Второто българско царство и обявяването на Търново за столица на България и 780 години от легитимното възобновяване на Българската патриаршия – *„Царевград Търнов и Второто българско царство в средновековния свят“* (с. 9–14). Един авторитетен научен форум, проведен от 26 до 28 октомври 2015 г. във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, чиито организатори са катедра „Стара и средновековна история“ и „Клуб по медиевистика“ към Историческия факултет. Доктор Маркова се спира на основните тематични групи от изнесените доклади, главните приноси в тях и проведените дискусии.

Във същия брой на списанието е отпечатана и статията на д-р Момчил Младенов *„Пропаганда и история в епохата на хан Крум“* (с. 49–56), в която се издига хипотезата, че още преди да заеме престола, Крум е свързан с византийските интелектуални среди, знае гръцки език и познава античната история. Използването на алузии, свързани с древногръцката митология и култура, става част от пропагандата на българския владетел за завладяването на Константинопол.

В контекста на средновековната българска история в кн. 2 за 2016 г. намират място три материала, посветени на 80-годишнината на видния български учен академик Васил Гюзелев. На първо място, проф. дин Иван Тютюнджиев се спира на мястото на *„Велико Търново в научното творчество на акад. Гюзелев“* (с. 165–168). Прегледът на богатата библиография на големия изследовател на Българското средновековие, която наброява повече от 75 книги и 300 студии и статии, показва, че темата за столицата на Второто българско царство заема значително място в научното творчество на академика. В това число се включва държавно-политическата роля на града през XII–XIV век и особено неговото значение като духовен, просветен, книжовен и църковен център в православния свят. В тази насока са налице редица концептуални наблюдения на академик Гюзелев, на когото дължим и понятието „Търновски период“ в културната история на средновековна България.

Текстът на доц. д-р Иван Лазаров *„Философия на историята по Васил Гюзелев“* (с. 168–170) разкрива една не толкова популярна страна от мисловния свят на Учителя. Наред с неговите често изтъквани приноси: откриване и публикуване на нови извори за българската история през Средновековието; установяване на исторически факти и ситуирането им в правилен хронологически ред; наблюдения върху институциите, политическото и културно развитие на българското общество през онази далечна епоха; обективно осмисляне на мястото на България в общеевропейското развитие през Средновековието и т.н. доц. Лазаров представя юбиляра и като философ на историята. Този философски поглед е отправен, разбира се, към миналото, но и към днешния ден, защото академик Гюзелев е обществена фигура с висок авторитет и гражданска позиция по тревожните въпроси на нашето съвремие. Многобройните интервюта и публицистиката на академик Гюзелев, които традиционно не се включват в издадените в негова чест библиографии, убедително показват именно тази страна от мисловния свят учения.

Материалът на д-р Момчил Младенов *„Старата столица в житейския път на академик Васил Гюзелев“* (с. 171–173) разкрива малко известни страни от личната и професионалната връзка на големия историк със старопрестолния град. От първото посещение на Търново през 1942 г. чак до днес авторитетният български медиевист неотклонно е свързан с града на р. Янтра, който може да считаме за историческа и духовна столица на нашата страна. Академик

Гюзелев е сред първите преподаватели във Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“ и е учител на редица известни историци и археолози, които се нареждат сред най-ярките възпитаници на Историческия факултет на търновската *Alma mater*. Признание за неговите заслуги е обявяването му за „Почетен доктор“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ през 2000 г. и удостояването му с наградата на името на св. Патриарх Евтимий през 2016 г.

Във същата кн. 2 на списанието е включена и статията на д-р Момчил Младенов „*За локализацията на славянското племе Верзити*“ (с. 230–235). Проучването се стреми да отхвърли традиционното ситуиране на въпросното племе на територията на днешна Република Македония. Според автора верзитите обитават Родопите и са съюзник на Византия, което дава възможно обяснение защо през 774 г. хан Телериг планира тяхното преселване в България.

И през 2017 г. изследванията върху средновековната българска история продължават да заемат трайно място в съдържанието на сп. „Епохи“. В кн. 1 е отпечатано съобщението на митрополит Йосиф Тетовско-Гостиварски „*Архиепископията Юстиниана Прима и нейното място в средновековните традиции на църковната автокефалност на Охридската архиепископия*“ (с. 74–77). Публикацията третира важен въпрос от църковното минало на Балканите, който има и силни съвременни измерения, на фона на отделни противоречия в православния свят. Авторът акцентира върху аргументите, по силата на които Охридската архиепископия е пряк приемник на създадената през VI век автокефална архиепископия Първа Юстиниана. Позиция, която дава най-силни гаранции в защита статута на Охридската църковна катедра, чиито архиереи от XII век насетне се титулуват „архиепископ на Първа Юстиниана (Охрид) и на цяла България“. Става въпрос за традиция, която има своите корени и в Българската патриаршия от X и началото на XI век, чийто архиерей за известен период резидира в Охрид.

В същия брой на журнала намират място и част от докладите и съобщенията, изнесени от участниците в Международната научна конференция, посветена на 1300-годишнината от сключването на българо-византийския договор от 716 г. Форумът, в който участват десетки изследователи от страната и чужбина, обединени от темата: „Българо-византийски отношения през Ранното средновековие (VII–XI век)“, се провежда на 28 и 29 октомври 2016 г. във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Той е организирана от Историческия факултет и Центъра за медиевистични изследвания в старопрестолния университет. Сред материалите от конференцията, на първо място, е един от пленарните доклади, който принадлежи на проф. дин Георги Атанасов – „*Мирни договори и съглашения на българската държава с Ромейската империя до 717 г.*“ (с. 162–174). Анализът на изворите води изтъкнатия медиевист до извода, че договорът от 619 г., сключен между патриция Органа и император Ираклий, като и следващият договор, подписан от кан Кубрат с василевса около 635 г., носят характера на традиционните съглашения на империята с нейните федерати. С право се изтъква, че договорът от 681 г. има съвсем различен характер. Той е по-скоро между две равноправни страни и с него Византия признава поражението си във войната с българската държава. Проф. Атанасов предлага интересен коментар и на проектодоговора от 704, договора от 705 както и емблематичния пакт от 716 г., за който се смята, че е органично продължение на предходните два документа. През пролетта на 717 г. този договор явно не е подписан отново от двете страни. Безспорно статията на проф. Г. Атанасов е важен принос върху дипломатическата история на българската държава в началния период от нейното съществуване.

Стопанските връзки между България и Византия през Ранното средновековие са сравнително слабо документирани в писмените извори. Ето защо съобщението на Стела Дончева и Николай Николов „*Нови свидетелства за българо-византийските търговски отношения в края на VIII–началото на IX век*“ (с. 175–178) заслужава вниманието на специалистите. В него се публикуват два византийски печата от времето на императрица Ирина и император Никифор I, открити в по-малки селища. Това показва, че техните обитатели също поддържат търговски връзки с пазарите в Тесалоники (Солун) и Тракия.

Важни аспекти от стратегическата концепция на българската страна в двубоя с Ромейската империя в края на X и началото на XI век, се подлагат на анализ във статията на доц. д-р Сашка Георгиева *„Цар Самуил в съперничество с Византия за контрола върху Виа Егнация и Драч“* (с. 188–195). Авторката предлага нова интерпретация на военната кампания на българския цар в Далмация през 997 или 998 г. и коментира неговата политика спрямо Драч. Убедително звучи изводът, че стремежът за управление на адриатическото пристанище от страна на Самуил и неговите наследници се диктуват преди всичко от икономическото значение на града, а не само от военни съображения.

Интересът на нашата и чуждестранната медиевистика към сведенията на изворите, посветени на кръстоносните походи, които преминават през Балканите е траен и ползотворен. В страни от това традиционно внимание остават данните на западните източници, създадени преди епохата на походите. Именно тази празнина запълва изследването на д-р Александър Узелац *„Западните пътешественици в “Deserta Bulgariae” преди Първия кръстоносен поход“* (с. 196–202). Авторът задълбочено работи с текстовете, описващи прочутата „Българска гора“ или „Българска пустиня“, разположена между Белград и Ниш. Става ясно, че за западноевропейските пътешественици това пространство е една от най-трудните и опасни зони при дългото им пътуване на Изток. Визия, която влияе и на по-късно преминалите през тази област участници в кръстоносните походи.

Публикуването на материалите от Международната научна конференция *„Българо-византийски отношения през Ранното средновековие (VII–XI век)“* продължава и в кн. 2 на списанието от 2017 г. В хронологически ред на първо място се спираме върху статията на гл. ас. д-р Николай Хрисимов *„Какво цели кан Крум с подновяването на договора от 716 година?“* (с. 420–431). Под интригуващото заглавие се крие новаторски поглед към ключови елементи от политическата програма на бележития владетел. Задълбоченият коментар на клаузите на третирания договор и събитията води изследователя до становището, че Крум се стреми да бъде удостоен от империята с титлата „кесар“, а след април 812 г. неговата цел е самата императорска титла. Без съмнение анализът на д-р Хрисимов провокира множество нови въпроси и размисли по отношение на българо-византийските отношения през първата четвърт на IX век.

Съобщението на д-р Момчил Младенов *„Цар Самуил в Централна и Южна Гърция“* (с. 432–436) продължава темата за България при Комитопулите. На първо място, се посочват археологическите данни, които показват, че през късния X век много градове в Елада все още не са излезли от кризата на „тъмните векове“. Като основна теза се изтъква, че кампанията на цар Самуил е лишена от ясна стратегическа цел, а поражението при р. Сперхей (997 г.) има пагубни последици за българската страна.

Нов и много интересен поглед към съдбата на Балканите през VI–VIII век се отправя във статията на д-р Георги Ковачев *„За чумните епидемии през ранното Средновековие“* (с. 437–447). Първо, авторът проследява отражението на осемнадесет вълни на чумата, които засягат Средиземноморието и Южна Европа в периода от 541 до 767 г. Сред тях най-дестабилизиращо значение за империята има вълната от 597–599 г., която съвпада по време с нашествията на аварите. Второ, поставя се въпросът за разпространението на чумата по българските земи през този отрязък от време и по-конкретно в част от Тракия. По всичко личи, че през VII–VIII век тази област е слабо населена. Нейното отстъпване на българската държава през 705 г. (потвърдено с договорът от 716 г.) е продиктувано от идеята, че българите нямат достатъчно демографски ресурс за да е използват пълноценно в стопански план. Оставаме с надеждата, че бележките на д-р Ковачев ще дадат подтик за нова интерпретация на археологическите данни и ще бъдат взети под внимание при разглеждането на българо-византийските отношения през периода VII–средата на IX век.

Съвместното изследване на д-р Стоян Михайлов и доц. д-р Пепа Лунгарова *„Хрониката на Зигеберт и сведенията му за българите в периода 680–820 г.“* (с. 448–471), съдържа важни

допълнения и уточнения към сведенията на хрониста за българската история през Ранното средновековие. Сведения, които не се срещат в други източници и които касаят не само България, но и Византия и Арабския халифат. Авторите разглеждат две основни хипотези за тяхното присъствие в основния текст. Според първата възможност става въпрос за своеобразни интерпретации и допълнения от страна на самия хронист, продиктувани от празнините в познанията му върху нашата история. Втора версия, която развиват изследователите, не изключва Зигеберт да използва непознат до този момент източник, който съдържа серия уникални свидетелства за българите. Във всички случаи предложения от учените превод и коментар на откъси от историческия труд на латинския автор, съществено запълва и без това оскъдната изворова база за съдбата на българите през VII–IX век.

Върху друг извор за Българското средновековие спира вниманието си и доц. д-р Камен Станев *„Достоверен извор ли са грамотите на император Василий II?“* (с. 472–480). Изследователите добре знаят, че по повод автентичността на сигилионите на василевса, издадени през 1019–1025 г. в полза на Охридската архиепископия, се води продължителна дискусия. В тази връзка статията на доц. Станев за първи път привлича данните на археологията за решаване на проблемите около историческата достоверност на споменатите документи. Информацията получена от разкопките на редица ранносредновековни селища, намиращи се в пределите на Българското царство в края на X и началото на XI век, показва сериозни противоречия с текста на грамотите. Най-ярко това е засвидетелствано във връзка с констатацията за гъста селищна структура в днешна Северна България. Територия, в която втората грамота на Василий II „познава“ само един църковен престол – Дръстър (дн. Силистра). Ето защо авторът защитава концепцията, че сигилионите не могат да се използват като надежден източник за изследване състоянието на Българската църква при царете Петър и Самуил.

Последната част от материалите представени от участници в международната научна конференцията *„Българо-византийски отношения през Ранното средновековие (VII–XI век)“*, са включени в брой 1 сп. „Епохи“ за 2018 г. Изследването на доц. дин Димо Чешмеджиев *„Бележки за българо-византийските отношения по времето на хан Тервел“* (с. 194–200), предлага нови решения на стари, но актуални и до днес дискуссионни въпроси в историографията. Преди всичко се дава отговор на питането кой е владетел на българската държава при подписването на емблематичния мирен договор с Византия през 716 г.? Нека напомним, че по този повод информацията в изворите е противоречива и визира две имена – Тервел и Кормесий. Авторът съсредоточава вниманието си върху твърдението на Теофан Изповедник, че според споменатия договор империята се задължава да предоставя на България „червени (пурпурни) кожи на стойност до 30 литра злато“. Информация, която може да се отнесе само и единствено към личността на Тервел. Следователно останалите, предлагани от наши и чужди учени „сценарии“ за съдбата на Тервел след 711 г., когато неговото име престава да се споменава в източниците, трябва да се ревизират. Участието на българите в опита за преврат във Византия през 718 г. е вторият научен проблем, който привлича вниманието на доц. Чешмеджиев. Внимателният прочит на изворите позволява на изследователя да покаже убедително, че в тези събития се намесват сили на Дунавска България, начело на която все още стои Тервел. Убедени сме, че изводите на изтъкнатия медиевист представляват съществен принос към хронологията на управлението на Тервел и някои ключови моменти от неговата външна политика.

Проучването на доц. д-р Кирил Маринов *„А Земята отново беше станала безвидна и неоформена“*. *Щрихи към образа на войната в Словото „За мира с българите“* (с. 201–213) отправя интересен поглед към едно от емблематичните произведения на византийската ораторска проза, което често остава в страни от вниманието на българските историци. Авторът развива размишленията си около две неразривно свързани теми в творбата, която впрочем се приема, че е излязла под перото на известния ерудит на X век Теодор Дафнопат. На първо място, се разглежда темата за представянето на войната, по-специално нейните превъплъщения и разру-

шителна сила на страниците на произведението. На второ място, се дискутира отражението на войната върху живота на хората. Дешифрирането на сложния текст, изпълнен с препратки към Свещеното Писание и древногръцката митологична и литературна традиция, води доц. Маринов до заключения, които важат не само за средновековната българска история, но и за модерната византология. Сред тях ще изтъкнем поне два момента. Преди всичко се вижда, че описанията на автора на словото се потвърждават от широка гама гръцки източници с най-разнообразна жанрова принадлежност. Не по-маловажно е и предположението, че самият Теодор Дафнопат споделя със своите слушатели, личните си наблюдения от военните действия между българи и ромеи по времето на цар Симеон. Това допълнително засилва мрачния тон на неговата своеобразна и талантлива апология на мира.

Особен интерес представлява концептуалното изследване на доц. д-р Стефан Йорданов, *„Още за механизма на политическата криза в българската държава през VIII век“* (с. 216–243). Както показва заглавието, във фокуса на вниманието са същността и измеренията на вътрешнополитическата ситуация в Дунавска България през първия век от нейното съществуване. Трябва обаче да подчертаем, че авторът предлага принципно нови решения, които далеч надхвърлят тесните рамки на кризата от „тъмния VIII век“, а предложените изводи имат отношение към широк кръг проблеми от историята на Първото българско царство. На базата на задълбочен езиковедски анализ, непредубеден и детайлен прочит на източниците, както и на добре обосновани исторически аналогии, се доказва, че в българската държава е налице особен социално-политически феномен – т.нар. двоична владетелска институция. Според автора нейното функциониране може да се проследи както в епохата на Кубрат, така и на неговия син и наследник – Аспарух. Трябва да напомним, че в научната литература събитията от втората половина на VIII век, традиционно се разглеждат като борба на прабългарските родове за овладяване на върховната власт. Конфликт, съчетан с противопоставяне между привърженици на мирните отношения с Византия и адепти на военния натиск срещу империята. Анализът на доц. Йорданов отива по-далеч и има принципно нов характер. Първо, доказва се, че в контекста на двоичната владетелска институция номинално върховен владетел е кавханът, а канът сю-беги е фактически върховен предводител на войската. Второ, кризата, за която става дума, в действителност представлява институционална борба между тези два властови центъра. Конфликтът завършва с победа на кана, което води до трансформация на кавхана във висше длъжностно лице. В този смисъл добре познатият на специалистите „Именик на българските канове“, пропагандира гледната точка на страната, която излиза победител в сътресенията. Безусловно изследването на доц. д-р Стефан Йорданов разчупва стандартните схеми и клишета при представянето на процесите в ранната българска държава. Сигурни сме, че изводите на автора ще породят нови дискусии и решения, което само по себе си говори за приносния характер на публикацията.

Статията на гл. ас. д-р Янко Христов, *„Пленниците в българо-византийските отношения през VIII век“* (с. 254–263) съдържа важни наблюдения и изводи за специфичен аспект от развоя на конфликтите и контактите между двете страни. Авторът изтъква и коментира свидетелствата на писмените извори за обстоятелствата, при които военни и цивилни лица попадат в плен. Не на последно място се проследява и доколкото е възможно тяхната съдба в новите условия, в които се намират. Сумарните данни и анализът на д-р Христов показват, че България и Византия имат последователна държавна политика по отношение на своите поданици, взети в плен или отвлечени при вражески набези. И двете страни ясно осъзнават ползата от съхраняването на своя демографски и стопански баланс чрез откупване на пленници и тяхното връщане по родните места. Трябва да отбележим, че подходът на автора към изследването на военните и дипломатическите отношения между българите и империята през VIII век е неконвенционален, ползотворен и интригуващ. Както констатирахме и при други изследвания, на които вече се спряхме, така и в този случай, наблюденията на д-р Христов имат научна стойност не само за българската, но и за византийската история.

На една от най-енигматичните и интересни личности в ромейската държава през XI век е посветено съобщението на д-р Симеон Антонов – „*Още веднъж за Роман Воила – един ромейски аристократ от български произход в борба за престола в Константинопол*“ (с. 264–271). Веднага трябва да кажем, че прочуването на младия византист далеч надхвърля рамките на обичайните пропоспографски бележки за личностите от епохата на Средновековието. Внимателен прочит на източниците, съпоставяне на тяхната информация и познания върху специфичните черти на византийската историография са сред базисните елементи, върху които авторът гради своите наблюдения. Работата на д-р Антонов показва много по-ясно и отчетливо в сравнение с досегашните публикации действителното място и роля на Роман Воила в политическия живот на империята. Не на последно място са налице и ценни бележки върху „Хронография“ на Михаил Псел, която е главният извор за живота на Роман Воила.

Както е видно, засегнатите теми по средновековна българска история са в много широк спектър: политическа, дипломатическа, военна, културна и църковна история на средновековна България; политическа идеология, владетелска титулатура и институции на българската държава през Средновековието; социални структури на българите през VII–XIV век; история на отделни райони, градове и крепости и т.н.

Направеният преглед показва също така, че в списание „Епохи“ намират място за изява както утвърдени, така и млади учени от цялата страна и от чужбина. В примерния списък на институциите, които те представляват, се включват ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, СУ „Св. Климент Охридски“, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, Институт за исторически изследвания към БАН, Национален археологически институт с музей към БАН и неговите филиали, НИМ – София, музеите във Велико Търново, Варна, Силистра, а от чужбина – Университетът в гр. Лодз (Полша); Национален университет Каподистрия в Атина, Гърция; Институт по история, Белград, Република Сърбия; Университетът в град Ниш, Република Сърбия; Съединени американски щати (Колеж на Южна Каролина – Чарлстън). Широкият обхват на тези академични центрове показва, че списание „Епохи“ остава авторитетен журнал за изследване на Българското средновековие в национален и международен план.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

ВИЗАНТИНИСТИКАТА ПО СТРАНИЦИТЕ НА СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“

Димитър Й. ДИМИТРОВ

THE BYZANTHOLOGY ON THE PAGES OF *EPOHI* [*EPOCHS*] SCHOLARLY JOURNAL

Dimitar Y. DIMITROV

Abstract: The article examines the research in the *Epoхи* journal, devoted to Byzanthology. It is not an easy task as the question what is Byzantium and when it begins and ends is disputed. Another problem is that there are no clear boundaries between Byzanthology proper and Medieval Bulgarian history and Medieval Balkan history. Various aspects of Byzantine history – political history, ideology, diplomacy, numismatics, historical sources, subjects that are on the borderline with classical philology have been examined by many authors not only from Bulgaria but also from abroad. Among the most famous authors that have published their articles in *Epoхи* we can mention Vasil Gyuzelev, Vasilka Tapkova-Zaimova, Plamen Pavlov, Kazimir Popkonstantinov and many others.

Key words: *Epoхи*, Byzanthology, Byzantium, Late Antiquity, Medieval Bulgarian history, Medieval Balkan history.

Да се проследи византистиката, нейното присъствие и развитие по страниците на списание *Epoхи* е на първ поглед лесна задача, но с определени условия и предварителни уговорки. На първо място, за пореден път възниква въпросът какво е това „Византия“, кога започва, кога свършва. Доколкото Ромейската империя е пряко продължение на Римската, въпросът „кога“ винаги е стоял пред изследователите, а и пред студентите в лекционните зали и семинари. С известна условност е постигнат консенсусът, че византийският феномен започва с Късната античност с реформите на Диоклециан, тетрархията и управлението на Константин Велики. По тази причина всяка тема, която засяга късноримския период, по презумпция ще намери място в настоящия обзор. Що се отнася до края, предпочитам да се ограничи до XV век, включвайки и ранния поствизантийски период.

Следващият проблем идва от невъзможността да се отдели чистата византийска тематика от средновековната балканска, и в частност от средновековната българска тематика. Все пак аз ще се въздържа да коментирам материали, които влизат до голяма степен в класификацията „Средновековна българска история“.

На следващо място, по страниците на списание *Epoхи* срещаме материали, свързани с византийската тематика, но от различен ъгъл и от различно естество – политическа история, идеология и дипломатика, нумизматика, рецензии, извороведски изследвания и такива, които граничат с класическата филология. Що се отнася до последните, да не забравяме, че академичната византистика тръгва от германския свят в края на XIX век именно като част от престижната и популярна тогава класическа филология.

Обзорът започвам с томовете от далечната вече за младите колеги 1994 г. В том 2, книжка 2 Павел Георгиев представя отношението на британския просветител от XVIII век Едуард Гибън към Византия и православие – отношение, което откровено можем да дефинираме като враждебно, дори презрително. Макар и съобщението да не е рецензия в класическия смисъл на думата, то поставя началото на добра традиция да се представят различни изследвания, монографии и сборници по страниците на *Epochi*, някои от тях пряко или косвено свързани с Византия. Иначе в същия брой е поместена и статията на Николай Кочев, от която разбираме, че името на известния късновизантийски философ и богослов трябва да се произнася Паламас, а не Палама, както и че империята е „ромейска“, а не византийска – това и аз се опитах да въведа в по-младите си години, но очевидно инерцията на техническото понятие „Византия“ е много силна, за да бъде преборена, поне засега.

Том 2, кн. 4 от 1994 г. е посветен преимуществено на древна Тракия. Аз бих посочил там статията на Бистра Божкова „*Монетна политика в Тракия през IV век*“.

В том 3, кн. 2 от 1995 г. четем интересния материал на Димчо Момчилов за Североизточна Тракия през VII–X век, както и моята рецензия върху книгата на Alain Ducellier „*Lez Byzantines. Histoire et Culture*“.

Том 5, кн. 1 от бурната иначе 1997 г. е първият, в който материалите, посветени на византийска и средновековна българска и балканска история доминират. Това не е случайно – томът е посветен на паметта на акад. Димитър Ангелов, починал на Бъдни вечер през 1996 г. Томът започва с *In memoriam* под авторството на Георги Бакалов, а сред материалите в него бих споменал обзорната студия за куманите във Византийската империя на колежата Пламен Павлов, наблюденията върху развитието на среднобългарския език на акад. Васил Гюзелев, статиите на П. Ангелов за външния вид на българите във византийската книжнина, на Б. Николова за византийско-българските отношения по времето на Омуртаг, на И. Илиев за Регинския мир и средновековната Цепена, както и редица други медиевистични материали. Томът завършва с „непознатия“ Димитър Ангелов, автор на шеговити и закачливи стихотворения и епиграми от 60-те и 70-те години на XX век, посветени обаче на сериозни теми – от македонстването и роенето на нови нации от плътта на българската нация до злободневните проблеми на учения и интелектуалеца в ония времена. Трябва да се подчертае, че някои от стихотворенията и епиграмите са твърде смели в контекста на социалистическата българска реалност.

В следващата книжка 2 от 1997 г. е поместен отзивът на Г. Бакалов за сборника в памет на проф. Петър Мутафчиев, издание на издателството на Софийския университет.

Том 6, кн. 2 от 1998 г. можем спокойно да наречем „археологически“ заради многото материали там, посветени на археологическата тематика и на древността. Това не е случайно, доколкото томът е следствие от проведената юбилейна конференция, посветена на паметта на проф. Велизар Велков и във връзка със 70-годишнината от неговото рождение. В сборника се срещат много статии, които имат отношение и към византийската археология и византийско-българските контакти, включително и тези на нашите колеги Казимир Попконстантинов и Росина Костова.

През следващите няколко години византистиката се поизгубва от страниците на *Epochi*, а като цяло намалява и делът на медиевистиката. Своеобразно изключение е материалът на Стоян Михайлов за българо-византийските конфликти през VIII век, който прави опит за систематизиране на хронологията, както и на персоналните и династични смени в Българската държава, която се намира в сериозна политическа криза тогава.

Том 11, бр. 1 от 2003 компенсира тази празнота от няколко години. Томът е резултат от конференция, проведена по инициатива на нашия Исторически факултет и посветена на паметта на Борислав Примов и Георги Първев. Съвсем естествено доминират медиевистичните материали, от които пряко или косвено отношение към византийската тематика имат статиите на Ани Данчева-Василева за късноантичната митрополия Сердика и средновековния Средец като

църковно средище, на Николай Кънев за куропалатите във Византийската империя през IX–XI век, на Момчил Младенов, който излага интересна хипотеза за връзки на византийският император и узурпатор Йоан VII Палеолог и Иван Срацимир, както и моята обзорна статия за византийското отношение към Запада през XI век. Макар и да са свързани повече със средновековната българска история, аз бих отбелязал също статиите на проф. В. Тъпкова-Заимова за владетелската титулатура според папската кореспонденция през XIII век и на Д. Чешмеджиев, който излага интересна хипотеза за култа към св. Лаврентий в средновековна България и на Запад.

Том 12, брой 1 от 2004 г. е посветен на проф. Златозара Гочева. Конференцията в нейна чест включва доклади, насочени преимуществено към Античността и класическото познание. Сред материалите, имащи отношение към византистиката, ще спомена резултатите от разкопките на епископската базилика в късноантично Нове, докладвани от Анджей Биернацки, както и моята статия за късноантичния философ и математик Ипатия от Александрия. В следващия втори брой от същата година заслужават споменаване статията на Р. Рашев, посветена на византийския балкански град от Късната античност до X век и възможното влияние върху българския аул. В. Герджикова се спира на описанието и образа на Рим у Амиан Марцелин, а П. Георгиев – на oppidum Salices и възможната идентификация с по-късния римски Марцианопол.

Следва отново своеобразен „хиатус“ по отношение на византистичните, а до голяма степен и на медиевистичните изследвания в *Epochi*. Своеобразно изключение прави том 16, брой 2 от 2008 г., в който е публикуван материал на покойния Христо Данов за античния и късноантичния Пловдив. За сметка на това том 23, бр. 1 от 2015 г., посветен на 60-годишнината на нашия колега Иван Лазаров, е пълен основно с медиевистични статии, включително и няколко в областта на византистиката. Бих споменал изследването на Б. Борисов за ранновизантийската и средновековна крепост Туида, макар и в контекста на едно неблагоприятно развитие на проучванията там; на В. Плетьов за „варварските“ нашествия в днешните североизточни земи през XI–XII век, тогава под византийска власт; на Н. Кънев за новооткрити византийски печати от Поморие; на Ст. Димитров за късновизантийския воин и на С. Антонов за монета на Исак II Ангел от средновековния Просек.

В том 24/1 е поместена информация за важно научно събитие, организирано от Историческия факултет на ВТУ – Международната научна конференция по случай 830 години от въстанието на братята Асен и Петър, началото на Второто българско царство и обявяването на Търново за столица, както и на 780-годишнината от легитимното възобновяване на Българската патриаршия. Следващият брой 2 отдава заслуженото на доайена на българската медиевистика акад. Васил Гюзелев и мястото на средновековно и модерно Търново в неговото творчество и дейност. В този брой има и още две публикации, свързани с византийската тематика – за локализацията на славянското племе верзити (М. Младенов) и за византийската полемика с исляма в контекста на един конкретен инцидент от времето на Мануил I Комнин (Д. Й. Димитров). Докторантът Н. Митев представя и малко известни извори за походите на Владислав Варненчик. Том 25/1 от 2017 г. продължава с още няколко особено интересни изследвания, сред които бих споменал статията на Ю. Великов за слабо известната в нашата наука иконоборческа традиция на Запад и отношението ѝ към иконоборството и иконопочитанието във Византия. В този брой можем да прочетем още за развитието на мита за Охридската архиепископия като наследник на Юстиниана Прима (митрополит Йосиф Тетовско-Гостиварски), за мирните договори и съглашения на Българската държава с Византия до 717 г. (Г. Атанасов), за българо-византийските търговски отношения в края на VIII и началото на IX век (Н. Николов, С. Дончева), за контрола над Виа Егнация и Драч по времето на българския владетел Самуил и неговия чутовен конфликт с империята (С. Георгиева), както и статията на сръбския колега А. Узелац за *Deserta Bulgariae* преди Първия кръстоносен поход. Част от тези заглавия са публикувани доклади от Международната научна конференция, посветена на 1300-годишнината от българо-византийския договор от 716 г. – за тази конференция също има отделена информация в броя. Брой 2 от 2017 г.

продължава със същия акцент върху Византийското и Българското средновековие. Бих споменал материалите на Н. Хрисимов за политиката на българския владетел Крум и защо той иска подновяване на договора от 716 г.; на П. Лунгарова и Ст. Михайлов, които представят превод и коментар на откъси от хрониката на Зигеберт, която дава ценни сведения за събитията в България и Византия през VII и VIII век; на М. Младенов за цар Самуил и действията му в континентална Гърция; на К. Станев за достоверността и възможните късни интерполации в грамотите на Василий II и защо трябва да се внимава с тях като исторически извор. Наред с това трябва да добавим и интересните статии на П. Голийски за късноантична/ранносредновековна Армения между Римската и Сасанидската империи и на Г. Ковачев за чумните епидемии в ранното средновековие. И. Иванов ни представя и една интересна и обзорна полска книга, посветена на византийските императрици (Мирослав и Малгожата Лешка).

В том 26, брой 1 от 2018 г. имаме възможност да прочетем разностранни материали, свързани пряко или не толкова пряко с Византия – от материала на полския екип специалисти по византийска кухня, медицина и фармакология, през темата за българо-византийските отношения по времето на Тервел (Д. Чешмеджиев), през пленниците (Я. Христов) и „Словото за мира с българите“ от X век (К. Маринов) до византийското оръжие и снаряжение в „Беседите на Григорий Назиански“ (В. Йотов) и ромейския аристократ от български произход Роман Воила (С. Антонов).

Списание *Епохи*, което преживява своеобразен ренесанс в последните години благодарение на заслугите на редица колеги от нашия Исторически факултет, излиза все по-уверено на световната сцена и то като реферирано списание, с публикации, които все повече тежат. Електронният достъп до списанието има също голяма заслуга за това. Тегленията на материали от списанието от много хора, буквално от целия свят, е показател за отвореността на периодичното издание и порасналата му тежест. Що се отнася конкретно до византийската тематика, тя присъства по страниците на списанието от самото му създаване. Белязана с имената на такива доайени, като проф. Тъпкова-Заимова и акад. В. Гюзелев, византистиката може да се похвали в последните години с нараснал брой публикации, свързани с много аспекти на византийско-балканската средновековна цивилизация.

Моето скромно мнение и своеобразен съвет ще бъде – да се мисли за още по-активно интернационализиране на изданието чрез публикации на световни езици (основно английски) и обширни резюмета на български език. Това би засилили още повече световния интерес не просто към списанието, но и към Факултета и Университета въобще.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ И ИЗСЛЕДВАНИЯТА ПО СРЕДНОВЕКОВНА ОБЩА ИСТОРИЯ

Ивелин ИВАНОВ

EPOCHI [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL AND THE MEDIEVAL EUROPEAN HISTORY RESEARCH

Ivelin IVANOV

Abstract: This publication is an overview of a number of articles, reviews and discussions in the field of medieval European history in the peer-reviewed journal “Epochs”. A number of authors and several thematic circles are presented: historiographical studies, Christianity, the Latin church and heresies, demographic changes, gender and family in medieval society, war and peace, and Bulgaria, the Balkans and Latin Europe in the Middle Ages. In conclusion, it is emphasized that the presented publications testify to a high professional research approach in medieval European history in the pages of “Epochs” scholarly journal.

Key words: medieval history, peer-reviewed, historiography, historical research.

Представянето на авторите и публикациите в областта на средновековната обща история в страниците на списание „Епохи“ е приятна, но и отговорна задача, която изисква добро познание както на самите публикации, така и на общите тенденции в развитието на българската и чуждестранна обща медиевистика през последните десетилетия. Преди да пристъпя по същество към настоящия обзор, смятам за нужно да отбележа някои основни факти в развитието на медиевистичните изследвания у нас, а също и във Великотърновския университет и неговия Исторически факултет, където се появи и утвърди списание „Епохи“.

Медиевистиката в България е сред най-старите, престижни и утвърдени области на историческо познание и научни изследвания, но в интерес на истината, имената на българските общи медиевисти наброяват не повече от дузина. Поради обективни причини, изследванията в тази област се зараждат и развиват по-късно в сравнение с европейските, и българската обща медиевистика заявява своето съществуване в средата и през втората половина на XX век. Едва в навечерието на Втората световна война се появяват първите ерудирани фигури на изследователи със солидно академично езиково и историческо образование, които поставят фундаментите на общата българска медиевистика. Забележителна фигура сред тях е доц. д-р Борислав Примов, основател на Колегиума по обща средновековна история във Великотърновския университет. Създаването на катедра по история през 1963 и на исторически факултет през 1968 г. във Великотърновския университет създават условия за развитие на медиевистиката в регионален, национален и международен мащаб. Естествен и ключов момент в хода на това развитие е появата на списание „Епохи“. Този научен форум оказва благотворно въздействие върху

развитието на общата медиевистика както във ВТУ, така и в национален мащаб, като предоставя поле за научни изяви за историци, етнологзи, археолози и др.

Въпреки че публикациите в областта на средновековната обща история не са сред най-многобройните в книжките на списание „Епохи“, тези автори и заглавия определено разнообразяват и обогатяват тематичните изследователски кръгове на научното историческо списание на Великотърновския университет. Сред българските автори, публикували в списание „Епохи“, можем да посочим имената на високо уважавани и известни колеги, като Василка Тъпкова-Заимова, Красимира Гагова, Стоян Богданов, Желязко Стоянов, Мария Калицин, Надежда Христова, Ивелин Иванов, Момчил Младенов, Даниела Далчева-Любке, Юлиан Великов, Стоян Михайлов, Пепа Лунгарова, Невян Митев и Ангел Конаклиев. Отзиви и рецензии по публикации в областта на средновековната обща история в страниците на списание „Епохи“ могат да бъдат свързани също с имената на чуждестранни медиевисти, като Peter Benbow, Бобан Петровски, Александър Атанасовски, Александар Узелац и Я. Пилипчук.

Преминавайки към същинския обзор на общите медиевистични изследвания в списание „Епохи“, можем да отбележим наличието на няколко основни тематични кръга. На първо място, могат да бъдат посочени публикации по историографски и библиографски теми, свързани с имената на изследователи като проф. Желязко Стоянов и доц. Стоян Богданов. В брой 1, том 3 от 1995 г. проф. Стоянов посвещава своя статия на школата „Анали“ и възгледите и философията на Пиер Шоню, посветени на хода на европейската история през Късното средновековие и Новото време [Стоянов, Ж. 1995]. По мое скромно мнение, те се нарежда сред забележителните работи на този изключителен специалист в трудното, трънливо битие на историографско познание и анализ. Към тази първа подтема може да бъде причислена и подбраната библиография на трудовете на доц. Борислав Примов и доц. Георги Първев с автори Стоян Богданов и Надежда Христова [Богданов, С., Христова, Н. 2003].

Сред значимите теми в изследванията и публикациите по страниците на списание „Епохи“ е също темата за християнството и ролята на Църквата в средните векове. По-конкретно в тази огромна по обхват тема можем да отбележим публикации, свързани с Католическата църква, взаимоотношения католицизъм–православие, средновековните ереси, взаимоотношения християни–езичници и християни–юдеи. На първо място, може да бъде отбелязана публикацията на Юлиан Великов за отгласа на иконоборческото движение на Запад и по-конкретно аргументите на известния ирландски монах и учен Дангъл в отговор на епископ-Клавдиевото отрицание на светите Кръст и икони [Великов, Ю. 2017]. Аспекти на църковната политика за ограничаване на частните войни и борбата срещу надигащите се ереси в периода края на X–XII век откриваме в публикации на Ивелин Иванов [Иванов, И. 1996], Стоян Богданов [Богданов, С. 2003] и Надежда Христова [Христова, Н. 2007]. Авторите представят и анализират интересни и важни факти и процеси в налагането на Църквата като доминираща сила в духовния, социалния и светския живот на средновековните западни общества, както и опитите за социална и политическа реакция срещу тази тенденция, изразяващи се в масови еретически движения и антиклерикални настроения както сред незнатните, така и сред част от аристократичните прослойки. Друг интересен аспект в огромната тема за Църквата откриваме в публикация на Момчил Младенов за Лионската уния от 1264 г. и нейното отражение в старобългарски писмени извори [Младенов, М. 2007]. Интригуващи са също изследванията на сблъсъка християнство–езичество и християнство–юдаизъм в средновековна Западна Европа и в този аспект могат да бъдат посочени публикациите на Даниела Далчева-Любке [Далчева-Любке, Д. 2006] и Ивелин Иванов [Иванов, И. 2013].

На следващо място, като твърде интересни и печелещи популярност в областта на средновековната обща история, бих посочил изследвания, свързани със социалните и демографските проблеми, пол и семейство. Тези публикации в списание „Епохи“, посветени на правния статус на жените в англо-саксонското и франкското общество, на рода и семейството, на мястото на

възрастните хора в средновековна Англия и на ролята на сексуалните брачни отношения в средновековния Изток и Запад са дело на Надежда Христова [Христова, Н. 2000; 2003; 2014] и Сашка Георгиева [Георгиева, С. 2003]. Публикациите на Надежда Христова в списание „Епохи“ са насочени и към други тематични области, като стандарт и благосъстояние в средновековните западноевропейски градове [Христова, Н. 2015]. Към темата за средновековните градове можем да причислим и рецензия на Ивелин Иванов [Иванов, И. 1994] за книгата на световноизвестния медиевист Жак льо Гоф „Интелектуалците през Средновековието“. Ивелин Иванов присъства като автор в списание „Епохи“ и с други публикации, посветени на частните войни в кралство Франция при първите Капетинги (X–XII век) [Иванов, И. 2003], образа на войната в илюстровани английски ръкописи от XIII–XV в. [Иванов, И. 2007] и на въоръженото насилие, войната и мира в „Сага за фарьорците“ [Иванов, И. 2015].

Темата за войната и мира в средновековна Европа може да бъде открита и в други публикации в списание „Епохи“. Сред тях бих посочил „Две светски биографии на кръстоносци и техните автори“ с автор Красимира Гагова [Гагова, К. 2003], „Односот на населението и локалните власти од Северозападна Македонија (Полог и Скопје) кон норманските „варвари“ и „цивилизираните“ Византијци за време на византиско-норманската војна 1081–1085 година“ с автор Бобан Петровски [Петровски, Б. 2003], „Анзберт за преминот на еден крстоносен одред низ областа „Градец“ с автор Александър Атанасовски [Атанасовски, А. 2003] и „Латгалските и селонските вождества в средновековна Прибалтика“ с автор Я. Пилипчук [Пилипчук, Я. 2017]. Без съмнение тези публикации са сред най-интересните в областта на общата медиевистика по страниците на списанието.

Друг значим и интересен кръг изследвания по страниците на списание „Епохи“ е свързан с публикации по проблеми на взаимоотношенията между средновековна България, българите и латинския Запад. Сред тях можем да отбележим статията „Владелската титулатура според папската кореспонденция от XIII век“ с автор Василка Тъпкова-Заимова [Тъпкова-Заимова, В. 2003] и „Хрониката на Зигеберг и сведенията за българите в периода 680–820 г.“ с автори Стоян Михайлов и Пепа Лунгарова [Михайлов, С., Лунгарова, П. 2017]. Отношенията латински Запад–православен Изток на Балканите в средните векове присъстват ярко и в статия на Ивелин Иванов, посветена на Тевтонския орден, куманите и България през второто десетилетие на XIII в. [Иванов, И. 2018].

Сред значимите теми в областта на средновековната обща история е също тази за османското завоевание на Балканите и България, свързаните с това антиосмански кръстоносни походи, и ролята на българите в тези мащабни и драматични промени от края на XIV и първата половина на XV век. Бих отбелязал публикация на Невян Митев, посветена на два малко познати извора за походите на Владислав Варненчик от 1443–1444 г. [Митев, Н. 2017], и рецензия от същия автор на българския превод на поемата на Михаел Бехейм „За това как крал Владислав с турците воюва“ [Митев, Н. 2016]. Темата за похода на Владислав III от 1444 г. е застъпена и в статията на Ангел Конаклиев „Съкровище от сребърни западноевропейски монети в историческия музей“ [Конаклиев, А. 1997], в която авторът свързва някои монетни находки от Търговищко с движението на кръстоносните християнски войски през 1444 г. В тази голяма тема е също рецензията на Peter Benbow върху книгата на David Nicolle „Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of Southeastern Europe“ [Benbow, P. 2018].

Не бих пропуснал и добрата практика на сп. „Епохи“ за тематични и юбилейни броеве. Един от тях, посветен на двама забележителни медиевисти от Великотърновския университет – доц. Борислав Примов и доц. Георги Първев, е свързан изцяло с представяните от мен медиевистични изследвания. Повечето публикации и автори в този юбилеен сборник вече представих, като още веднъж ще подчертая техния принос за развитието на медиевистичните изследвания у нас.

Не на последно по значение място са и дискусиите в областта на средновековната обща история в списание „Епохи“. Бих отбелязал дискусия, породена от статия на Ивелин Иванов за

битката при Одрин от 14 април 1205 г. [Иванов, И. 1999]. Тя дава повод за коментар и дискуссионни коментари от Станимир Димитров в статия, озаглавена „*Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или За тромавото западно рицарство*“ [Димитров, С. 2006], последвана от отговор на Ивелин Иванов – „*Дискусионно за военното изкуство в началото на XIII век, или В отговор на статията на Станимир Димитров „Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или За тромавото западно рицарство*“ [Иванов, И. 2006].

На последно място в този кратък обзор бих посочил публикация в рубриката *In memortiam* в памет на великотърновския медиевист доц. Стоян Богданов, която го представя с основните и значими моменти от неговия професионален път на изследовател в областта на средновековната обща история [Иванов, И. 2007].

Смятам, че гореизложеното, макар и в немногословен вид, представя общите медиевистични изследвания в страницата на списание „Епохи“ и свидетелства красноречиво за значимо присъствие на наши и чуждестранни изследователи, за широк и професионален изследователски подход.

Да пожелаем „Многая лета!“ и значими бъдещи изследвания по обща медиевистика в предстоящите книжки на списание „Епохи“!

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Публикации

Атанасовски, А. 2003 – Александър Атанасовски. Анзберт за преминаването на еден крстоносен одред низ областа „Градец“. – Епохи. Том/Volume XI. Книжка/ Issue 1, 141–147. [Atanasovski, A. Anzbert za preminot na eden krstonosen odred niz oblata „Gradets“. – Epochi. Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 141–147].

Богданов, С. 2003 – Стоян Богданов. Еретици в Англия, Свероизточна Франция и Фландрия през 50-те и 60-те години на XII век. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/Issue 1, 149–158. [Bogdanov, St. Eretitsi v Anglia, Sverozitochna Frantsia i Flandria prez 50-te i 60-te godini na XII vek. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 149–158].

Богданов, С., Христова, Н. 2003 – Стоян Богданов, Надежда Христова (състав.) Подбрана библиография на публикациите на доц. Борислав Примов и доц. Георги Първев. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/ Issue 1, 5–14. [Bogdanov, St., Hristova, N. (sastav.) Podbrana bibliografia na publikatsiite na dots. Borislav Primov i dots. Georgi Parvev. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 5–14].

Великов, Ю. 2017 – Юлиан Великов. Съчинението „*Responsa contra Claudium*“ на Дангъл: глас от девети век в защита на светите кръст и икони. – Епохи, Том/Volume XXV. Книжка/Issue 1, 67–73. [Velikov, Yu. Sachinenieto „*Responsa contra Claudium*“ na Dangel: glas ot deveti vek v zashtita na svetite krast i ikoni. – Epochi, Tom/Volume XXV. Knizhka/Issue 1, 67–73].

Гагова, К. 2003 – Красимира Гагова. Две светски биографии на крстоносци и техните автори. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/ Issue 1, 119–128. [Gagova, Kr. Dve svetski biografii na krstonostsi i tehните avtori. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 119–128].

Георгиева, С. 2003 – Сашка Георгиева. За ролята на сексуалните отношения в брака – паралели между средновековния Изток и Запад. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/ Issue 1, 59–68. [Georgieva, S. Za rolyata na seksualnite otноshenia v braka – paraleli mezhdru srednovekovnia Iztok i Zapad. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 59–68].

Далчева-Любке, Д. 2006 – Даниела Далчева-Любке. Езическите идоли и божества при полабските славяни. – Епохи, Том/Volume XIV. Книжка/Issue 1, 91–104. [Dalcheva-Lyubke, D. Ezichesките idoli i bozhestva pri polabsките slavyani. – Epochi, Tom/Volume XIV. Knizhka/ Issue 1, 91–104].

Димитров, С. 2006 – Станимир Димитров. Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или за тромавото западно рицарство. – Епохи, Том/Volume XIV. Книжка/ Issue 1, 205–217. [Dimitrov, St. Bitkata pri Odrin na 14 април 1205 г., ili za tromavoto zapadno ritsarstvo. – Epochi, Tom/Volume XIV. Knizhka/Issue 1, 205–217].

Иванов, И. 1994 – Ивелин Иванов. Рец. на: Интелектуалецът, хуманистът, университетът (Жак льо Гоф. Интелектуалците през Средновековието. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. София, 1993. – Епохи, Том/Volume II. Книжка/Issue 2, 112–113. [Ivanov, I. Rets. na: Intelektualetsat, humanistat, universitetat (Zhak lyo Gof.

Intelektualsite prez Srednovekovieto. Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski". Sofia, 1993. – Epochi, Tom/Volume II., Knizhka/Issue 2, 112–113].

Иванов, И. 1996 – Ивелин Иванов. За произхода на Божия мир и неговото значение. – Epochi, Tom/Volume IV. Книжка/Issue 2, 46–50. [Ivanov, I. Za proizhoda na Bozhia mir i negovoto znachenie. – Epochi, Tom/Volume IV. Knizhka/Issue 2, 46–50].

Иванов, И. 1999 – Ивелин Иванов. Разгромът на латинската армия при Одрин от цар Калоян на 14 април 1205 година. – Военноисторически сборник, кн. 5, 7–15. [Ivanov, I. Razgromat na latinskata armia pri Odrin ot tsar Kaloyan na 14 april 1205 godina. – Voennioistoricheski sbornik, kn. 5, 7–15].

Иванов, И. 2003 – Ивелин Иванов. Частните войни в кралство Франция при първите Капетинги (X–XII век): генезис и общи характеристики. – Epochi, Tom/Volume XI. Книжка/Issue 1, 105–118. [Ivanov, I. Chastnite voyni v kralstvo Frantsia pri parvite Kapetingi (X–XII vek): genezis i obshti harakteristiki. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 105–118].

Иванов, И. 2006 – Ивелин Иванов. Дискусионно за военното изкуство в началото на XIII век, или в отговор на статията на Станимир Димитров „Битката при Одрин на 14 април 1205 г., или за тромавото западно рицарство“. – Epochi, Tom/Volume XIV. Книжка/Issue 1, 219–223. [Ivanov, I. Diskusionno za voennoto izkustvo v nachaloto na XIII vek, ili v otgovor na statiyata na Stanimir Dimitrov "Bitkata pri Odrin na 14 april 1205 g., ili za tromavoto zapadno ritsarstvo". – Epochi, Tom/Volume XIV. Knizhka/Issue 1, 219–223].

Иванов, И. 2007 – Ивелин Иванов. Доцент Стоян Богданов – колегата, преподавателят, изследователят. – Epochi, Tom/Volume XIV. Книжка/Issue 1, 5–7. [Ivanov, I. Dotsent Stoyan Bogdanov – kolegata, prepodavatelyat, izsledovatelyat. – Epochi, Tom/Volume XIV. Knizhka/Issue 1, 5–7].

Иванов, И. 2007 – Ивелин Иванов. Между въображението и реалността: Войната в илюстрирани английски апокалипсиси от XIII–XV в. – Epochi, Tom/Volume XIV. Книжка/Issue 2, 71–88. [Ivanov, I. Mezhdru vaobrazhenieto i realnostta: Voynata v ilustrovani angliyski apokalipsisi ot XIII–XV v. – Epochi, Tom/Volume XIV. Knizhka/Issue 2, 71–88].

Иванов, И. 2013 – Ивелин Иванов. Антиюдаизмът в законодателството на късноантична и средновековна Европа (III–XV в.). Опит за кратък обзор. – Epochi, Tom/Volume XXI. Книжка/Issue 1, 142–147. [Ivanov, I. Antiyudaizmat v zakonodatelstvoto na kasnoantichna i srednovekovna Evropa (III–XV v.). Opit za kratak obzor. – Epochi, Tom/Volume XXI. Knizhka/Issue 1, 142–147].

Иванов, И. 2015 – Ивелин Иванов. Въроръженото насилие, войната и мирът в „Сага за фарьорците“: Опит за анализ. – Epochi, Tom/Volume XXIII. Книжка/Issue 2, 435–447. [Ivanov, I. Vvorazhenoto nasilie, voynata i mirat v "Saga za faryortsite": Opit za analiz. – Epochi, Tom/Volume XXIII. Knizhka/Issue 2, 435–447].

Иванов, И. 2018 – Ивелин Иванов. Тевтонският орден, куманите и България през второто десетилетие на XIII в. (1211–1225). – Epochi, Tom/Volume XXVI. Книжка/ Issue 2, 383–393. [Ivanov, I. Tevtonskiyat orden, kumanite i Balgariya prez vtoroto desetiletie na XIII v. (1211–1225). – Epochi, Tom/Volume XXVI. Knizhka/Issue 2, 383–393].

Конаклиев, А. 1997 – Ангел Конаклиев. Съкровище от сребърни западноевропейски монети в историческия музей – Търговище. – Epochi, Tom/Volume V. Книжка/Issue 2, 176–192. [Konakliev, A. Sakrovishte ot srebarni zapadnoevropeyski moneti v istoricheskia muzey – Targovishte. – Epochi, Tom/Volume V. Knizhka/Issue 2, 176–192].

Митев, Н. 2016 – Невян Митев. Два малко познати извора за походите на Владислав Варненчик от 1443–1444 г. – Epochi, Tom/Volume XXIV. Книжка/ Issue 2, 43–49. [Mitev, N. Dva malko poznati izvora za pohodite na Vladislav Varnenchik ot 1443–1444 g. – Epochi, Tom/Volume XXIV. Knizhka/Issue 2, 43–49].

Митев, Н. 2017 – Невян Митев. Рец. на: Тодор Петров. За това как крал Владислав с турците воюва. Поема от Михаел Бехайм. Варна, 2016. – Epochi, Tom/Volume XXV. Книжка/Issue 1, 210–214. [Mitev, N. Rets. na: Todor Petrov. Za tova kak kral Vladislav s turtsite voyuva. Poema ot Mihael Behaym. Varna, 2016. – Epochi, Tom/Volume XXV. Knizhka/Issue 1, 210–214].

Михайлов, С., Лунгарова, П. 2017 – Стоян Михайлов, Пепа Лунгарова. Хрониката на Зигеберг и сведенията за българите в периода 680–820 г. – Epochi, Tom/Volume XXV. Книжка/Issue 2, 448–471. [Mihaylov, St., Lungarova, P. Hronikata na Zigeberg i svedeniyata za balgarite v perioda 680–820 g. – Epochi, Tom/Volume XXV. Knizhka/Issue 2, 448–471].

Младенов, М. 2006 – Момчил Младенов. Отражението на Лионската уния от 1274 г. в някои старобългарски книжовни паметници. – Epochi, Tom/Volume XV. Книжка/Issue 1, 2007, 101–112. [Mladenov, M. Otrazhenieto na Lionskata uniya ot 1274 g. v nyakoi starobalgarski knizhovni pametnitsi. – Epochi, Tom/Volume XV. Knizhka/Issue 1, 2007, 101–112].

Петровски, Б. 2003 – Бобан Петровски. Односот на населението и локалните власти од Северозападна Македонија (Полог и Скопје) кон норманските „варвари“ и „цивилизираниите“ Византијци за време на византиско-норманската војна 1081–1085 година. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/Issue 1, 129–140. [Petrovski, B. Odnosot na naselenieto i lokalnite vlasti od Severozapadna Makedonija (Polog i Skopje) kon normanskite „varvari“ i „tsiviliziranite“ Vizantijski za vreme na vizantisko-normanskata vojna 1081–1085 godina. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 129–140].

Стоянов, Ж. 1995 – Желязко Стоянов. Школата „Анали“ и историографијата на Пиер Шоню. – Епохи, Том/Volume III. Книжка/Issue 1, 65–77. [Stoyanov, Zh. Shkolata „Anali“ i istoriografijata na Pier Shonyu. – Epochi, Tom/Volume III. Knizhka/Issue 1, 65–77].

Тъпкова-Заимова, В. 2003 – Василка Тъпкова-Заимова. Владетелската титулатура според папската кореспонденција од XIII век. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/Issue 1, 169–180. [Tapkova-Zaimova, V. Vladetelskata titulatura spored papskata korespondentsia ot XIII vek. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 169–180].

Полипчук, Я. 2017 – Я. Полипчук. Латгалските и селонските вожества в средновековной истории Прибалтики. – Епохи, Том/Volume XXV. Книжка/Issue 2, 365–373. [Polipchuk, Ya. Latgalyskie i selonskie vozhdstva v srednevekovoy istorii Pribaltiki. – Epochi, Tom/Volume XXV. Knizhka/Issue 2, 365–373].

Христова, Н. 2000 – Надежда Христова. Правен статус на жените в кралствата на франки и англосакси (V–IX век). – Епохи, Том/Volume VIII. Книжка/Issue 2, 161–191. [Hristova, N. Praven status na zhenite v kralstvata na franki i anglosaksi (V–IX vek). – Epochi, Tom/Volume VIII. Knizhka/Issue 2, 161–191].

Христова, Н. 2003 – Надежда Христова. Родът и семејството в ранносредновековна Западна Европа. – Епохи, Том/Volume XI. Книжка/Issue 1, 51–57. [Hristova, N. Rodat i semeystvoto v rannosrednevekovna Zapadna Evropa. – Epochi, Tom/Volume XI. Knizhka/Issue 1, 51–57].

Христова, Н. 2007 – Надежда Христова. Отзив за: Богданов, Ст. Ересите в Западна Европа (1000–1170 г.). – Епохи, Том/Volume XV. Книжка/Issue 1, 197. [Hristova, N. Otviz za: Bogdanov, St. Eresite v Zapadna Evropa (1000–1170 g.) – Epochi, Tom/Volume XV. Knizhka/Issue 1, 197].

Христова, Н. 2014 – Надежда Христова. Да остарееш по англиски: грижи за възрастните в средновековна Англия (XIII–XV в.). – Епохи, Том/Volume XXII. Книжка/Issue 2, 161–171. [Hristova, N. Da ostareesh po angliyski: grizhi za vazrastnite v srednevekovna Anglia (XIII–XV v.). – Epochi, Tom/Volume XXII. Knizhka/Issue 2, 161–171].

Христова, Н. 2015 – Надежда Христова. Благоденстващите градове на средновековна Европа (на примера на неколку италиански града од крај на XIII до началото на XV век). – Епохи, Том/Volume XXIII. Книжка/Issue 2, 465–473. [Hristova, N. Blagodenstvashtite gradove na srednevekovna Evropa (na primera na nyakolko italianski grada ot kraja na XIII do nachaloto na XV vek). – Epochi, Tom/Volume XXIII. Knizhka/Issue 2, 465–473].

Benbow, P. 2010 – Peter Benbow. Рец. на: David Nicolle. Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of Southeastern Europe. Barnsley, South Yorkshire, England: Pen and Sword Books Ltd., 2010, 256 pp. – Епохи, Том/Volume XXVI. Книжка/Issue 1, 278–280.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ И ПРОУЧВАНИЯТА ПО НОВА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

Калчо К. КАЛЧЕВ

EPOHI [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL AND THE RESEARCHES IN NEW BULGARIAN HISTORY

Kalcho K. KALCHEV

Abstract: The article examines the publications in New Bulgarian History (1878–1944) on the pages of Epohi journal throughout the years. Different problems concerning that period of Bulgarian history are discussed as well as the authors working in that field of history are mentioned. The author concludes that during the first 7 years of the journal there were more articles devoted to New Bulgarian history compared to the recent years. There was a whole issue of the journal devoted to Stefan Stambolov in 1994 as it was the year when the 140th anniversary of his birth was celebrated.

Key words: Journal Epohi, New Bulgarian History, Stefan Stambolov, Historiography.

Нямам честта да познавам докторанта Стела Асенова, която е публикувала в сп. „Издател“ в първия брой на 2011 г. свои наблюдения и изводи и за „историческото списание“ „Епохи“ в рамките на една по-широкообхватна тема за научната периодика във Велико Търново след 1989 г. Ала не мога да не изразя задоволство от трезвия и аналитичен поглед на авторката върху изданието, чийто четвъртвековен юбилей приключи в края на 2017 г. Ст. Асенова назовава „Епохи“ – „пример за съчетаване на исторически и книжовни ценности“. Ако това обобщение е било валидно в края на 2010 – началото на 2011 г., понастоящем липсват по-сериозни основания то да бъде съществено коригирано. Защото само по-себе си „оцеляването“ на провинциалното наше списание с що-годе запазена своя физиономия е критерий за една добра работа на неговите редакционни колегии през годините. А „Епохи“ неведнъж е бил на прага на колапса, но до exitus letalis не се е стигало, благодарение и на проявената отзивчивост от страна на ръководните факултетни и университетски ръководства, но най-вече на енергията и настъпателността на двамата му главни редактори добруджанците Йордан Андреев и Валентин Спиридонов. И като доценти, а след това и като професори, чрез сериозното, зряло академично отношение към издателската практика, те не позволиха на списанието да се „изчезне съвсем“ от научния небосклон. До каква степен те са срещали разбирането и съдействието на научните секретари и на членовете на редколегиите, както и на административните отговорни лица – не е моя задача да оценявам.

Целта ми е значително по-скромна: да изкажа свои виждания за публикациите по нова българска история (1878–1944 г.) по страниците през различните години, както и някои съображения по баланса и съотношението на материалите по различните основни и специални исторически дисциплини.

Обобщаващият поглед показва, че около 90 от публикациите интерпретират следосвобожденската епоха до историческата дата 9 септ. 1944 г., и че в първите 7 години активността на „пишещите братя“ по тази епоха и отзивчивостта на редакционната колегия са били по-големи. Тогава по страниците на списанието намират прием 36 статии и съобщения с различен обем, като една цяла книжка (1994 г., кн 1) дава място на 10 материала за Стефан Стамболов. Това ще остане прецедент, както ще бъдат прецедентни книжките от по-късно време, посветени тотално на етнологията, или на заслужили към каузата на факултета преподаватели от близкото минало (проф. Златозара Гочева, проф. Велизар Велков и др.). Констатирам това без нюанси на обида или ревност, защото самият аз съм възпитаник на тези учени и ги оценявам изключително високо преди всичко като личности. Намирам обаче, че същото отношение би следвало да се прояви и към дългогодишния доайен на историческата гилдия проф. Петър Ст. Горанов (1926–2011 г.), тъй като книжка 2 от 2012 г. с тематичната разнопосочност чувствително се отклонява от научния кръг на интересите на покойния. Една редакционна уговорка в самото начало на книжката в значителна степен би подсказала на бъдещия читател, че зачитаме паметта на някогашния преподавател по възрожденска, по нова и най-нова българска история. Не трябва ли същият подход да се прилага и когато честваме някаква кръгла годишнина на учени и преподаватели като Петър Тодоров, Георги Плетнъов, Иван Стоянов? Още повече, че имената и на тримата са тясно свързани с биографията на „Епохи“. Не ще и дума, че това с пълна сила важи за култовото име „Йордан К. Андреев“ – за мен лично това е човекът от когото пръв узнах за идеята да се учредява такова списание, което по същество ще играе ролята на все по-трудно издаваните „Трудове на ВТУ“. А Петър Тодоров пък е авторът, който най-дълго очаква да види на бял свят студията си за добруджанската нелегална националноосвободителна автономистка организация от 1919–1923 г.

Прави впечатление, че още с първите си броеве през първата издателска година новото списание се легитимира пред света, освен с наши автори като главния редактор Йордан Андреев и неговия заместник Христо Глушков, като Минчо Минчев, Николай Колев, Георги Плетнъов и Иван Стоянов, още и от „външни“ автори като Жан Нузий (Франция), Димитър Сирков, Стамен Михайлов, Николай Даскалов, Николай Кочев, Желязко Стоянов, Антонина Кузманова, Йордан Алексиев, Георги Атанасов, Христо Харитонов – всеки от тях с утвърдени вече позиции в науката. Над всички с откроява мощната фигура на винаги отзивчивия към нуждите на Историческия факултет във В.Търново, ученият с изключителна добросъвестност и достойнство в науката, академик Мито Ц. Исусов (1828–1999 г.) доскорошен директор на Института по история при БАН. Сред тяхното обкръжение се проявяват като автори и по-късно утвърдилите се като надеждни учени Иван Тодоров, Рая Заимова, Николай Проданов, Пламен Павлов, Велико Лечев, Милко Палангурски, Милен Михов, Сашо Марков, Росина Костова, Иван Русев... И сякаш за да се докаже пред света, че в „историческото списание“ (както е надписът под заглавието!) има място и за „братята-географи“, които имат какво да кажат на историческата гилдия, думата се дава и на учени като Марин Деведжиев и Васил Дойков. От украинските учени пръв взема думата Сергей Ю. Страшнюк, а от Руската федерация това е Алла Намазова.

Проблематиката, не само през първата годишнина, е изключително интересна и тласка към размисъл. Няма как да не размишляваш върху „Съветският хегемонизъм и държавният суверенитет на България“ (Мито Исусов) или върху „Държавният суверенитет на България от Париж 1919 до Париж 1947 г.“ (Димитър Сирков). Няма как да не провокира мисленето „На какво разчиташе Русия създавайки Санстефанска България?“ (Христо Глушков) и изнесеното за Никола Петков от Минчо Минчев в кн. 1 и кн. 3–4. Разкрепостеност на мисленето и иновативност в идеите отличават всички публикации, дори онези, в които се проявява духът на рецензии и отзиви.

Тези атрибутивни характеристики са в пълна сила и за „Създаването на Българския младежки земеделски съюз“ (В. Лечев) и за „Първият държавен съд“ (М. Палангурски), да не говорим

за „Георги Димитров и разпускането на Третия интернационал“, където Мито Исусов за пръв път цитира неиздаденият още „Дневник“ на доскорошния наш „вожд и учител“ и доказва, че за демонтаж на Коминтерна започва да се мисли от СССР още през 1941 г. И сякаш, за да се докаже, че в историческата периодика има място и за забавното можем да прочетем и за любовните истории в дворците на цар Самуил (Й. Андреев), и за секса и обществото на православните славяни (Б. Николова), както и за алкохола и дипломатията (Д. Сирков). – Ето защо първата годишнина на великотърновското ново историческо списание трябва да се оцени като изключително успешна, макар авторите пишещи само по нова българска история да са само 7, при условие че тук включим спомените и размислите на Марин Деведжиев (М. Исусов, Д. Сирков, Хр. Глушков, М. Минчев, В. Лечев, М. Палангурски).

През втората годишнина не без основание цялата първа книжка е посветена на 150-годишнината от рождението на големия български държавник и политик, ознаменуващо открито пред света идеалите на българската нация, Стефан Николов Стамболов (1854–1895 г.). Тук се открояват автори като софийските изследователи като Андрей Пантев, Константин Косев и Илчо Димитров, но техни равностойни партньори са колегите от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ като Петър Горанов, споделящ свои размисли за Стамболов и проблемът за националното обединение, Иван Стоянов разглеждащ дейността на бележития български политик по време на режима на пълномощията, Петко Ст. Петков, излагащ свои съждения за управлението на Стамболов и Православната църква, интересната съпоставка, която прави Радослав Мишев между нашия държавник и Ото фон Бисмарк.

Изложените преди два абзаца атрибутивни характеристики за първите публикации са характерни и за статиите на Емануил Емануилов, на Тодор Мишев и Мария Василева и Димитър Тюлеков. Последният като наш колега от Благоевград постави „пръст в раната“, когато разгледа унищожаването на литературата с научно-патриотично съдържание в Пиринска Македония през 1944–1945 г. Изключително високо като научна стойност стои и изследването на Николай Поппетров за основните политически потоци в българското общество през 1918–1944 г.

Списъкът от автори с нови публикации (освен споменатите Петър Тодоров, посветил сега вниманието си на 55-годишнината от връщането на Южна Добруджа на България, на Велико Лечев, разглеждащ създаването на младежкия Демократически съговор (1923–1924 г.) и Милко Палангурски, интерпретиращ Фирмилиановия въпрос и кабинетът на Т. Иванчов – В. Радославов), през 1995 г. се обогатява с нови имена – бивши възпитаници на ВТУ. Това са Тодор Галунов, анализиращ поземлената собственост и законодателството на БЗНС (1920–1923 г.), Йорданка Гешева, която като научен сътрудник в Института за история запознава читателите с проблемите и задачите решавани от Великите народни събрания от 1879 до 1911 г. А Станка Георгиева – преподавател в Силистренския филиал на Русенския университет – ни запознава с интересни данни от участието на Дора Габе като пратеничка на Добруджанската организация на конгреси в Париж и Лондон.

През четвъртата годишнина като най-интересни из областта на новата българска история се явяват съображенията на вече познатата Алла Намазова за мястото на Кобургготската династия в българската история и обобщенията на Симеон Симеонов за проведената във ВТУ научна конференция за българското Съединение. Макар че през 1996 г. се навършваше половин век от провъзгласяването на България за „Народна република“ и че тогавашните поколения българи бяха замаяни от монархическата пропаганда, сп. „Епохи“ не откликна на ежедневието, но по неговите страници все пак се появи една интересна статия (К. К. Калчев. Републиканската идея в България по време на политическата криза (1886–1887 г.). С нови идеи излязоха пред читателите си все във връзка с отшумялата кампания по Съединението автори като Андрей Андреев, Светла Глушкова, Валентин Спиридонов, и вече познатите Христо Глушков, Петко Ст. Петков, Милен Михов (1996, кн. 4).

Като част от своите някогашни и бъдещи проучвания за славянофилството тогавашният ни – пръв от търновските възпитаници историци! – ректорът Иван Стоянов публикува интересния материал относно съпричастността на Ал. Ал. Нарийски и П. В. Алабин със съдбата на великотърновския храм „Св. 40 мъченици“ (1996, кн. 4). Пак на Стоянов дължи и запознаването с проблема за характера и първите нарушения на Търновската конституция (1997, кн. 2, с. 23–34).

Последвалата остра политическа, икономическа и финансова криза през 1996–1998 г. дава своя отпечатък върху редовното излизане на списанието и днес не би следвало да буди дълбоко удивление фактът, че в летописа на списанието има липса на отпечатани книжки, а в излезлите има подчертана липса на автори работещи по проблеми на новата българска история. Едва през 1999 г. в първата книжка на „Епохи“ можем да срещнем интересни размисли и на Петко Ст. Петков „За „демократизма“ на българите“, и на Хр. Глушков, който се спира на „Неблагодарността“ на балканските народи към Русия като фактор за освободението на България“ – проблематика, друг път неанализирана в българската историография. Макар всички публикувани в тази „двойна“ първа книжка статии да са посветени на 60-годишнината на обичаята от всички софийски колега проф. А. Л. Пантев, българските моменти в другите статии сублимират.

Изследователските теми по нова българска история в граничната зона на двете хилядолетия постепенно слизат на заден план, сякаш за да се подчертае, че заедно с новите обществени сили, завзели вече политическата власт ще дойде и една нова ера, когато в началото не е нужно да се вглеждаме със скрупулозност в следосвобожденския капитализъм. И нещо повече – в издателската практика по отпечатването се увеличава забавянето по организационни и технически причини с две и дори три години... През осмата годишнина на списанието известен интерес будят публикациите на Весела Пелова (от Врачанския областен архив) за това как през 1934 г. българската полиция гледа на етническите малцинства в Северозападна България, а Милен Михов решава да запознае читателите с един опит за провъзгласяване на българска патриаршия непосредствено след обявената независимост от 1908 г. А вече възрастният великотърновски адвокат и общественик Горазд Чолаков запълва едно бяло петно в родовата и националната памет, спирайки вниманието си върху биографиите на родени, израсли и възпитавани в Търново генерали, участници във войните за национално обединение.

След това изтънялата нишка на внимание спрямо проблемите на новата българска история се прекъсва задълго, за да я срещнем отново „вързана“ чрез серия от статии на Милен Михов, Виолета Стойчева и Милко Палангурски и на докторантите Емил Инджов и Пенчо Д. Пенчев. „Букетът“ на техните научни публикации е твърде пъстр: от методическия поглед върху дискурса за модерната българска държавност в учебниците по история през цялата епоха 1879–1944 г. (В. Стойчева), през актуалния въпрос за заплащането на депутатите в България (1879–1911 г.) (М. Палангурски) до началото на държавната политика за електрификация на България (П. Д. Пенчев)... А скоро след това виждаме във втората книжка от 2006 г., сякаш за да се опровергае тезата за заглъхващия интерес към новата българска история и статията на Симеон Симеонов за Италия, Европа и Берлинският конгрес, както и съпоставително-сравнителната статия на Андрей Андреев за славянските комитети, руската политика и променящото се отношение към България през втората половина на XIX в. [Г. XIV, 2006, с. 33, 53 и 55–75]. Първият от тях по-този начин доказва, че е навлязъл стабилно в една почти неизследвана terra incognita, тъй като през 1999 г. вече бе публикувал своя статия в същото списание за мисията на Фр. Криспи през 1877 г. В областта на краезнанието интерес буди и материалът на Щилиян Русев за тракийските бежанци в Новозагорско непосредствено след Освобождението (1878–1883 г.). По нов и разчупен начин се опитват да погледнат върху проблемите на руската политика по създаването на Балканския съюз и тези на съглашенските окупационни войски у нас след Първата световна война и младите учени във ВТУ и ШУ „Константин Преславски“ Татяна Астарджиева и Стефан Минков. Както е известно, понастоящем и двамата се развиват успешно като учени и преподаватели във В. Търново и Шумен.

Интересни ракурси във взаимоотношенията между някои от Европейските сили и България като балканска страна се визират в първия брой от петнадесетата година на списанието (Т. XV, 2007). Наскоро преди това Радослав Мишев бе задълбочил достиженията на покойния проф. М. Лалков, издавайки труда си „България във външната политика на Австро-Унгария“. Сега той изважда една малка част от труда си и спира вниманието си върху личността на тясно свързания с българското минало от края на XIX в. граф Густав Калноки. А споменатата книга на Р. Мишев пък бива рецензирана от колегата му В. Спиридонов (с. 193–196). Съвсем нови моменти от фактографско естество излага в своя статия Йордан Петров когато интерпретира отношението на Великобритания към „източнорумелийската тема“ по време на българо-турските преговори за признаване на независимостта. Утвърдилият се в сферата на балканистиката като учен Стефан Анчев в обширен свой материал разкрива значението на Балканите като фактор, влияещ върху международните отношения на континента между двете световни войни (с. 123–140). Някак встрани от доминиращата тематична насоченост на тази книжка на списанието стои изследователското внимание на Мариана Русева, която обаче за пръв път спира вниманието си върху позабравения някогашен военен министър ген. Никифор П. Никифоров (1858–1935 г.) и излага много оценъчни моменти в живота на достойния български офицер.

Активизирането на изследователския труд в областта на новата българска история намира своеобразни рефлексии и в двете обементи студии, намерили прием в двойната книжка за 2007 г. Доц. В. Спиридонов съвсем навреме концентрира внимание върху силно вълнуващия и студентската аудитория въпрос – как става така, че зависимата от Високата порта България води и до 1908 г. много често успешно своя външна политика („България между васалитета и независимостта. Берлинският договор и усилията на Княжество България за суверенно третиране“) (Т. XV, кн. 3–4, с. 5–38). А започналият вече „големия“ си докторат за българо-турските военнополитически отношения (1913–1918 г.) доц. К. К. Калчев изнася сега пък пред читателите на списанието „Някои аспекти на военнополитическите отношения между Турция и България в началото на 1917 г. В този брой на „Епохи“ ще срещнем и отзив за същия докторат и на проф. Хр. Глушков, който преди няколко години бе изследвал върху базата на много френски архивен материал темата „Френската дипломатия на Балканите (1875–1886 г.)“ (с. 181–188).

Темата за васалитета и независимостта на страната ни и до 1908 г. продължава да вълнува Валентин Спиридонов и в следващата (XVI) годишнина читателят става свидетел на интересни автори съждения относно опитите за обявяване на независимостта върху фона на експонирането на отношението на Великите сили към нерешения наш национален въпрос. Сякаш за да докаже, че редакционната колегия не е безразлична към стойностните разработки на местната история редакцията дава място и на отлично работещия в полето на краезнанието пирдопски историк Иван Иванов. Той локализира също вниманието си към 1908 г., но с учредяването и началната дейност на местното читалище (с. 74–90). А проф. дин Христо Глушков, приключил вече с големите свои ангажменти по доктората си, посвещава вниманието си върху отдавна работеното, но наскоро преиздадено учебно пособие на колегата ни Володимир П. Чорний от Лвовския университет „История Болгарии“. Същият преди повече от четвърт век бе на работа в Историческия факултет на ВТУ. Рецензираното пособие на украински език е оценено от Глушков като „компетентно пособие“.

Със сигурност централната тематична новост в първата книжка на 2011 г. ще да е била проблемата за „Българо-турското „братство по оръжие“ да Добруджанския фронт през 1916 г.“ Разработката на доц. К. К. Калчев, като част от защитения през 2010 г. докторат, се отличава не само по своята обемност, но и по значимостта си върху фона на проблема за историческите предпоставки за стабилизиране на военно-съдебната част до Балканската война (1912–13 г.) (автор докт. Поликсения Петрова) и на данните за донесения на швейцарската полиция за преследвания на български комунисти във Фрайбург. Авторът на последния материал е публикувал си текста на руски език. Върху този фон се откроява и написаното от друг наш докторант,

ръководен от проф. Милко Палангурски. Темата представена от Мариета Й. Пенева интерпретира дейността на българския държавник Теодор Теодоров като председател на Осмото нар. събрание (1894–1896 г.) (Т. XIX, кн. 1, с. 84–103).

Изобилие на теми и идеи по нова българска история може да видим през годината, когато се честваше вековният юбилей от Балканската война (Т. XX, 2012 г.). Редакцията обаче игнорира по принцип юбилейните годишници от важни исторически събития и този път това обстоятелство едва ли следва да бъде приветствано. За сметка на това е дадено място на ред интересни публикации на познати автори като В. Лечев, П. Ст. Петков, К. К. Калчев, Н. Проданов. Но заедно с това прием намират и статии на току-що защитилата дисертацията си гл.ас. Юлия Симеонова („Поставяне основите на българската образователна система 1878–1879 г.“) и на утвърдени учени, преподаватели в столични вузове и някогашни възпитаници на ВТУ, като професорите в УНСС Димитър Саздов („Режимът на капитулации и програмната политика на буржоазните партии в Княжество България (1879–1908 г.)“) и Георги Н. Янков („Българската държавност след Освобождението (1878 г.) и в началото на XXI век“).

Най-силно вниманието на читателя в първия брой на списанието за 2013 г., посветен на борбата срещу антисемитизма, със сигурност ще да е било привлечено от общата характеристика на българския антисемитизъм от освобождението до 1944 г. в статията на Николай Проданов, където могат да се открият интересни инвенции. Но лично за мен интерес представляваше и съобщението на докторанта Драгомир Георгиев, който в краеведческото минало на Провадия открива личност като Христо Родев, осмелил се да вдигне открито глас в защита на евреите през 1943 г.

Още по-засилено внимание върху местната с по-значими общонационални проекции нова история виждаме в първа книжка на 2014 г. Тук Чавдар Ангелов от Казанлъшкия исторически музей, подхождайки творчески към една силно болезнена тема, преосмисля „Процесът срещу генерал Иван Вълков...“, намирайки сериозни пробойни в обвинението от 1954 г. Стоил Димитриев – свещеник от град Струмица (Македония), известен с българския си дух – изнася съвършено нови неща за евангелисткото местно училище, ръководено през 1913–1918 г. от българското МНП. А Десислава Димитрова запознава читателската маса на „Епохи“ с обществената нагласа към „турското робство“ – такава, каквата е във Варненския периодичен печат. Ще припомним само, че една голяма част от местното население във Варна и околността са гагаузи. Силен акцент върху историческото краезнание виждаме и в първите две книжки на 2015 г., където отново Стоил Димитров и Николай Атанасов обръщат внимание на протестантството като духовно-възпитателен фактор в Струмица и Казанлък... Заслужава да се отбележи и една само подхваната, но перспективна, тема от Ст. Симеонов през същата (2015) година. Това е темата за руското военно разузнаване в България (1879–1912 г.).

През последните години от четвъртвековното битие на „Епохи“ по страниците на списанието също могат да се намерят интересни материали. Радостно е, че е налице една симбиоза на млади с рутинирани и опитни автори. Ако докторант Драгомир Йорданов изнася на преден план руските планове за очертаване на Сан-стефанска България на самия терен, а неговият руски колега Д. В. Григоръев надзърта върху активността на екзарх Йосиф в началното взаимодействие с руската администрация през 1878 г., то значително по-зрелия като автор Стефан Йорданов (в съдружие с Тодорка Михалева) прави може би най-зрелия досега опит да осмисли творческото историографско и литературно наследство на Захари Стоянов (Т. XVIII, 2016, с. 116–134), обвързвайки своите усилия с паметта на без време отишлия си Летописец на делото на последния Тодор Ташев. Проф. М. Палангурски пък се наема да рецензира освободителната мисия на българска военна част през Първата световна война, отразена в труда на А. Джонев за 53 пех. резервен полк, докато проф. Веселин Янчев аналитично интерпретира интересния труд на Палангурски „Адвокати. Управление. Политика“, появил се на бял свят през 2016 г. Т. XXV, 2017.

Във втория брой на „Епохи“ през последната двадесет и пета годишнина привличат вниманието три материала – на Тетовско-Гостиварския митрополит Йосиф, спрял вниманието на читателя върху един опит за възстановяване на Охридската архиепископия в последната третина на XIX в.; на Вл. Златарски – за когото тема на анализ е първото коалиционно разочарование на българите в Централните сили от Австро-Унгария, и – най-сетне – опитът на украинския учен Г. Бушко да оцени литературно творческото дело на проф. Иван Шишманов.

***

Обобщаващият преглед на публикациите в „Епохи“ за около четвърт век в областта на новата българска история дава основание както за сериозни оптимистични изводи, така и за известни критични нюанси. Тематичното многообразие е безспорно главният плюс в досегашната редакторска и издателска политика на екипите на различните редакционни колегии, дори и когато то носи риска от дребнотемие. Редом с него върви и отсъствието на сериозна цензурна интервенция, макар и на авторското поприще да се изявяват автори от различни възрастови и социални групи. Лично на мен не е известно доколко и в каква степен ръководните органи на факултета са се занимавали с проблемите на списанието. Ала ми се струва, че деликатни намеси в определени моменти и в научно отношение не биха били излишни. Става дума за интервюване в определянето на приоритетни годишнини, когато и акцентите биха могли да се променят, за отразяването на общоуниверситетски или общонационални научни форуми, за по-ясно ангажиране с научните изяви на докторантско равнище. Макар досега да е сторено твърде много в това отношение и пр.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

ПРОУЧВАНИЯТА ПО НОВА И СЪВРЕМЕННА ОБЩА ИСТОРИЯ В СП. „ЕПОХИ“ ОТ НЕГОВОТО СЪЗДАВАНЕ ДО ДНЕС

Радослав МИШЕВ

RESEARCH ON THE NEW AND MODERN HISTORY IN THE *EPOCHI [EPOCHS]* SCHOLARLY JOURNAL FROM ITS CREATION TILL TODAY

Radoslav MISHEV

Abstract: The aim of this article is to analyze and compare the research in the magazine “Epochs”, which was made for the Newest and General history, from 1993 till 2018. Statistics show that in this period there were 102 articles published, which were regarding the New General history, the Modern General history, the history of Russia and the history of the Balkan nations, which is approximately 15.1% out of all 644 articles. Most of them are regarding the New history. There is a balanced presence of representatives from different countries, universities, institutes etc. When it comes to subjects of the articles the main tendencies are: 1. The publications follow the personal research orientation of the author; 2. Some of the publications outline other research subjects from the General history. There is a wide variety of the subjects – from the politics of the Great powers to the history of different countries, colonial and other matters. Articles, which were regarding the history of Russia and the Balkan nations history, were also published. The publications were based on authoritative and diverse, evidential matter and on a high scientific level.

Key words: article, New general history, Modern general history, History of Russia, History of the Balkans.

Още в началото на своето възникване дейността на университетите се характеризира със стремеж да се развиват не само като места за обучение, но и като центрове за научни изследвания в най-различни направления. В този смисъл основните критерии за авторитета за всеки университет са два – преподавателската и научно-изследователска работа. Последната обаче би била недостатъчно представена без сериозно академично издание. Дълго време в нашия университет ролята на такова издание играеха трудовете на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, които публикуваха научноизследователските постижения на преподавателите. Поради редица причини, свързани най-вече с финансов и организационен характер, издаването на трудовете беше прекъснато. За сметка на това започна издаването на сборници по различни поводи. Неслучайно в различните факултети плисна вълна от издаване на сборници, алманаси, периодични сборници и разбира се списания. Към такава практика по-късно или по-рано се ориентираха университетите в страната като СУ „Св. Климент Охридски“, в Благоевград, Шумен и др. Така се стигна до идеята Историческият факултет да започне издаването на историческо списание под названието „Епохи“ и първата книжка излезе през 1993 г. Следователно основната причина за издаването на списанието беше липсата на периодично академично издание, където

преподавателите да публикуват свои работи и същевременно да се популяризира в страната научно-изследователската работа на нашия факултет. Още през първите години на съществуването си сп. „Епохи“ привлича известни и перспективни автори и бързо намира своето място в периодическата историческа книжнина. Сегашният 25-годишен юбилей на списанието е предостатъчен повод да се огледа и анализира изминалия път и да се направят препоръки за подобряване на издателската работа около списанието.

С оглед целите на публикацията ще приведа някои статистически данни. От 1993 г. до сега в сп. „Епохи“ са публикувани 102 статии по Нова и съвременна обща история, История на Русия и История на балканските народи от всичко 644 или около 15% и 8 рецензии за изследвания по тази тематика. От тях по Нова обща история са отпечатани 46 статии, Съвременна обща история 29, История на Русия – 17 и История на балканските народи – 10. Констатираме, че по Нова обща история са отпечатани най-много статии. Освен перманентната и рутинна работа по ритмичното съставяне на съдържанието на списанието се практикува и издаване на юбилейни книжки по повод на исторически събития и юбилеи на преподаватели. Например през 1994 г. , кн 1 се реализира истински десант от изявени учени по темата за Ст. Стамболов. Книжка 3 от 1996 г. е посветена на Съединението на България и Източна Румелия с участието на много преподаватели от катедрата по Нова и най-нова обща история, а през 1999 г. кн.1 е по случай юбилейната 60-годишнина на проф. д.и.н. Андрей Пантев.

Каква е статистиката на авторите според различните държави? От България са 70, а от други държави като Руската федерация, Франция, Украйна, Сърбия и дори Китай – 32. От Историческия факултет при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ авторите са най-много – 39, докато от други университети, институти, музеи и др. от страната – 31. Вижда се, че няма дисбаланс между представителите на различните научни институти и школи. Например съотношението между авторите от факултета и чужбина е почти синхронно 39 към 32. Процентът на чуждите автори спрямо авторите от България е около половината – 32 (45.7%) от 70. Налице е едно естествено съотношение на представителите на различните държави, местни университети и институти и др. (Относно съотношението на статиите по различните истории вж. приложената таблица за публикациите). Впечатлява фактът, че в списание „Епохи“ публикуват свои изследвания признати и авторитетни учени от наши и чужди университети и институти. Например от българските представители не можем да не посочим такива историци като академик Илчо Димитров, академик К. Косев, проф. А. Пантев, проф. Искра Баева, Мито Исусов, Д. Сирков и много други.

Тематичната насоченост на публикациите показва две основни тенденции: 1. Заглавията и съдържанието следват предимно основната научно-изследователската ориентация и постиженията на преподавателите. Това се вижда в публикациите на проф. Хр. Глушков, проф. Радослав Мишев, проф. В. Спиридонов, доц. Е. Емануилов, доц. С. Симеонов, проф. А. Андреев, доц. Ст. Анчев, доц. М. Йовевска и др. Публикациите на „външните“ автори също следват предимно тази насоченост. 2. Налице са и публикации по друга тематика на Новата и Съвременна обща история. Относно същността на издадените материали продължава традицията на изследване на отношенията на Великите сили към България и Балканите, което се вижда от проблематиката на изследванията на много автори. Същевременно обаче е налице и стремеж към разработване и публикуване на статии по „чисто“ обща история. Например Жан Нузий за корените на югославския конфликт – „Епохи“, 1993, №2, Алла Намазова – за спецификата на икономическия либерализъм в Белгия – „Епохи“, № 3, Рая Заимова – за книжовната дейност на някои френски поданици в Леванта – „Епохи“, 1993, № 2, Тамара Гелла – Англия, Британската империя и Източната криза през 70-те години на XIX век – „Епохи“, 1994, № 3, Силвия Цончева – Доктрината Никсън и нейните азиатски измерения – същата книжка, Йордан Митев – Краят на монархията в Португалия, същият – Кой беше Салазар (1947–1955) – „Епохи“, 1996, № 4, 1997, № 2, Галя Николова – СВДП в политическия живот на следвоенна Германия и ФРГ 1945

– 1969–1997, №2, Мая Мичева – За някои резерви относно единна Европа (Великобритания и Европейската общност 1950–1963) – 1996, № 4, Р. Мишев – Експериментът на дуализма в Австро-Унгария – 1999, № 1–2 и за Евреите и антисемитизма в Средна Европа – 2013, № 1, също граф Густав Калноки – 2007, № 1, Андрей Андреев – Аспекти на идеята Москва – Трети Рим – 1999, № 1–2, Е. Калинова – Културата и идеологическия императив зад „желязната завеса“ в началото на Студената война – 2013, № 2, В. Лечев – Голямата речна война. Австро-унгарската дунавска флотилия – юли–декември 1914–1999, № 1–2 и др.

Какви са мащабите на тематиката на изследванията в направление България – други страни? Налице са 35 статии на български и чужди автори, които отразяват отношенията (връзките) между България (българите) и другите държави. По такъв начин е задълбочено изследвана политиката на водещи европейски велики сили спрямо България или Балканите като Франция – Хр. Глушков – Франция и убийството на двамата консули в Солун. „Епохи“, 2007, № 2, Австро-Унгария – Р. Мишев – Австрийският вестник „Нойе Фрайе Пресе“ за Стефан Стамболов – 1994, № 1, Германия – В. Спиридонов – Бисмарк и българският династически въпрос 1879–1896, 1996, № 3, Великобритания, Италия – С. Симеонов – Италия и българското съединение – 1996, № 3 и Русия – А. Андреев – Руски планове за България 1887–1892, 1996, № 3, което си е сериозно научно-изследователско постижение и представлява истинска научна школа по тази проблематика. Някои аспекти на военнополитическите отношения между България и Турция в началото на 1917 г. се изследват от К. Калчев – 2007, № 2. За британската политика към България бяха защитени две дисертации като авторите ги издадоха и като книги и направиха публикации в списанието. Искра Баева публикува статия за механизъм за налагане на комунистическите режими в България и Унгария в първите следвоенни години – 2013, № 2. Стефан Минков изследва съгласнените окупационни войски в България след Първата световна война 1918 – 1920 в „Епохи“, 2006 г., № 2. Споменатите професори имат присъдени научни степени, публикувани монографии, статии и също така публикации в сп. „Епохи“. Явно тези внушителни научни резултати са вследствие на дългогодишна и последователно водена научна политика в тази сфера на научните изследвания. Относно чуждите автори трябва да отбележим И. К. Грибкова и А. Картелян за Украйна и България, като първата публикува в „Епохи“, 2008 г., № 1, а Картелян през 1997 г., № 2. Сръбският автор Д. Елезович писа за сведения в швейцарската полиция относно български комунисти – 2011 г., № 1, Тамара Гелла – за британската политика към Източната криза от 70-те години на XIX век – 1994 г., № 3. В кн. 1 на 2017 г. откриваме статията на Петър Стоянович за ерцхерцог Йохан Салватор и княжеския въпрос в България през 1886–1887 г., а в кн. 2 през същата година публикацията на В. Златарски относно първият коалиционен разрыв при спора между България и Австро-Унгария в началото на 1916 г. От чуждестранните автори 8 изследват взаимоотношенията на тяхната страна с България или български проблеми.

Тематичният обхват на публикациите по нова и съвременна обща история и изключително широк – от традиционните изследвания на политиките на великите сили до разработване на колониални и гранични въпроси, например на С. Димитров за възникване, развитие и особености на лузо-испанската граница – 2016 г., № 1. Също така се публикуват статии по История на САЩ, международните отношения, Китай, Индия. Разработват се проблеми от Африка, Испания Белгия, съдбата на евреите в Европа, Португалия, Кримското ханство и др. Интересни са и биографичните разработки на Марина Арзаканян за европейски политически личности като Пиер Береговоа – 1994 г., № 3, Реймон Бар – 1995 г., № 1. Разнообразният спектър на публикациите от по-теоретични работи до статии с предимно емпирични приноси, дават възможност всеки читател да намери нещо интересно за себе си. Също така широк е спектърът на публикациите на българските и чужди автори по История на Русия. Тук можем да видим статии за руската политика към България – А. Андреев – 2006 г., № 2, отношението на руската държава към православната църква – Аркадий Комисаренко – 1996 г., № 3, идеята

Москва – Трети Рим – А. Андреев, промените в колективното съзнание на в Русия през втората половина на XIX – началото на XX век – Н. Аклева, Н. Заева – 2007 г., № 2, аспекти на историята на Славянското благотворително общество – Ирина Воробьова – 1997 г., № 2, Към въпроса за началния етап от образуването на червената армия – Т. Астарджиева – 2014 г., № 1, Б. Белегов – проблемите на индустриализацията в руската историография 1985–1991 в „Епохи“, 1995 г., № 3 и др.

Автори на публикации по История на балканските народи в ново и най-ново време са С. Анчев – Употребата на Балканите между мира и войната 1919–1938 – 2007, №1, М. Йовевска – Съвременен поглед към хайдут Велко Петрович 1780–1813 – „Епохи“, 2012, № 1, М. Михов – Демократична Македония – извън хватката на Тито – 2012, № 2, споменатият Ж. Нузий за корените на югославският конфликт – 1993 г., № 1, Усташкият национализъм от Ирина Любомирова – 1996 г. № 2, Ислямският фундаментализъм в Босна и Херцеговина – Перко Войнович – 1996 г., № 2, Миролуб Стоянович – За българите в белградските бележки на Константин Димитриев Петкович – 2006 г., № 2 и др.

Цялостното оглеждане и анализиране на публикациите по нова обща история, съвременна обща история, История на Русия и История на балканските народи показва, че те са написани на високо научноизследователско ниво и представят по отличен начин съответните автори. Темите са разработени въз основа на авторитетни архивни, документални и литературни източници и много добре илюстрират качествено високо ниво на научната работа във факултета. На страниците на тези публикации се намира интересна тематика, която има всички качества на привлича интересуващите се читатели. Важна характеристика на материалите е не само историческият наратив и анализи, но и засягането на дискуссионни въпроси. Разбира се, списание „Епохи“ не е единственото поле за изява на преподавателите от Историческия факултет, но дава много добра представа за научната ориентация на авторите, авторитета и периметъра на техните постижения. По такъв начин се постига желан ефект за популяризиране на научноизследователските постижения на факултета в страната и чужбина. Естествено в кратката информация не може да бъдат презентирани всички автори и техните тези, но това не означава, че някои са пренебрегвани за сметка на други. Моята работа беше насочена главно към това да щрихирам основните направления, тематика, мащаби, известна статистика и др.

Що се отнася до списанието като цяло, отрядно впечатление прави фактът, че то вече е реферирано, излиза ритмично и в по-голям издателски обем. Последното дава възможност да се публикуват повече материали. Сполучлива е практиката да се съставят книжки в чест на юбилейни годишнини на колеги, юбилей по случай важни исторически събития. Тъй като в последно време се предпочита издаване на повече сборници само на диск, смятам тази практика на списанието за напълно удачна. Четвъртвековният юбилей на сп. „Епохи“ е достатъчен срок, за да се проявят положителните страни и някои пропуски. Същевременно неговото успешно издаване вдъхва надежди за нови постижения в бъдеще. Списанието носи всички белези на съвременен периодично издание за публикуване нанаучни изследвания. Затова като честитя юбилей пожелавам по-нататъшно развитие на списание „Епохи“ като едно от най-авторитетните периодични университетски академични издания в нашата страна.

Приложение 1.**Публикации по нова и съвременна обща история
на страниците на списание „Епохи“ за периода 1993–2018 г.**

Години	Общ брой на статиите	НОИ	СОИ	Балканска история	История на Русия
1993	6	4	1	1	-
1994	8	4	4	-	-
1995	9	3	4	-	2
1996	6	5	-	-	1
1997	5	2	2	-	1
1998	2	-	2	-	-
1999	11	7	2	1	1
2000	2	-	2	-	-
2006	12	4	2	6	-
2007	9	5	-	1	3
2008	6	2	-		4
2011	6	1	3		2
2012	4	-	2	2	-
2013	8	3	3	1	1
2014	2	-	-	-	2
2016	5	4	1	-	-
2017	2	2	-	-	-
2018	1	-	-	1	-
Всичко	100	44	27	12	17

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

ПРОУЧВАНИЯТА ПО НАЙ-НОВА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ НА СТРАНИЦИТЕ НА СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ (1993–2018)

Лора Дончева ГРИГОРОВА

THE STUDIES OF MODERN BULGARIAN HISTORY ON THE PAGES OF THE *EPOCHI [EPOCHS]* SCHOLARLY JOURNAL (1993–2018)

Lora Doncheva GRIGOROVA

Abstract: The review of published materials of modern Bulgarian history on the pages of the Journal “Epochi” shows that they reveal in an objective and documentary complemented way different problems from the political, economic and spiritual life of the Bulgarian society. It can reasonably be argued that Epochi succeeded in establishing itself among the scientific community as a historical journal open to presenting different scientific points of view and exhibiting argued topics of debatable in historiography subjects by professional historians from Bulgaria and abroad.

Key words: Journal „Epochi”; Modern Bulgarian history; articles.

Списание „Епохи” се създава в условията на дълбоката политическа промяна след 1989 г. Преходът от тоталитаризъм към демокрация има своите важни измерения във всички сфери на обществения живот. Безспорно новата социално-политическа ситуация оказва положително влияние и върху състоянието на историческата наука. Нейното освобождаване от догмите на марксистко-ленинската идеология и отхвърлянето на съществуващото десетилетия разбиране, че единственият правилен метод на изследване на историята е методът на историческия материализъм, откриват възможността за разширяване в тематично и методологично отношение дейността на българските историци. От друга страна, премахването на ограниченията в достъпа до съхраняваните в архивите документи създава условия за осъществяване на задълбочени проучвания на близкото минало. Вниманието на изследователите се насочва към малко известни, премълчавани или тенденциозно интерпретирани теми от историята на българското общество и държава след Втората световна война.

Визията за списание „Епохи” от самото начало на неговото издаване включва: отстояване на разбирането, че „всяка епоха има своето значимо място в човешката история”; предоставяне на авторите „пълна свобода при избора на темата, методологията и гледната точка”; осигуряване възможността на историци от всички научни центрове в страната и чужбина да публикуват свои научни изследвания на неговите страници [Андреев, Й. 1993, с. 5–6].

Следвайки тези заявени принципи, „Епохи“ се превръща в едно от историческите списания, предпочитано като място за публикуване на статии по проблемите на най-новата история на България както за преподаватели от Великотърновския университет, така и за изследователи от други образователни и научни институции. В тематично отношение публикациите обхващат

различни проблеми от историята на българското общество и държава след Втората световна война. Две книжки на „Епохи“ съдържат само материали, посветени на българската история през втората половина на ХХ в. Едната е в памет на академик Мито Исусов (Епохи, кн. 2, год. V, 1998), а в другата са поместени доклади от международната научна конференция „Комунистическите режими в Източна Европа – надежди, разочарования, равностетка“, проведена във Великотърновския университет през пролетта на 2012 г. (Епохи, кн. 2, год. XXI, 2013).

***

Различни са критериите, въз основа на които могат да се систематизират публикуваните материали в „Епохи“ по въпросите на българската история през втората половина на ХХ в. Струва ми се, че на първо място трябва да се посочат тези статии, които отразяват конкретни позиции по съществуващи в българската историография дискусии. Включването на такива публикации, дори когато в тях се отстояват тези, различни от доминиращите сред колегите в историческата гилдия и в обществото, е доказателство за стремежа на редакцията към представяне на различни научни гледни точки, стига те да бъдат изложени аргументирано и поднесени коректно от техните автори.

Такава е статията на един от сериозните изследователи на периода на т.нар. „народна демокрация“ М. Исусов „За характера на българското общество след Втората световна война“. Първият проблем, към който се насочва вниманието, се отнася до същността на извършената промяна на 9 септември 1944 г., т.е. въстание или военен преврат осигурява идването на Отечествения фронт (ОФ) на власт. Авторът отхвърля тезата за военен преврат на базата на анализа на събитията в началото на есента на 1944 г. и разглежда 9 септември като „най-важният момент в развитието на антифашистката съпротива в България“. Подчертава участието не само на капитаните по време на главния удар във Военното министерство, но и на комитетите на ОФ, частите на НОВА и др. Приема, че фашизмът в България е познат и като „политическа доктрина, и като политическо движение, и като политическа система“. Според него, ако се гледа на народната демокрация „не само като определен тип политическа организация на обществото, а и като дълъг исторически период“, през който трябва да се решат „глобалните задачи“, които буржоазното общество не е решило, „ще се убедим, че става дума за осъществяването на един голям, епохален социален експеримент“. Друга отстоявана теза е, че споразумението за примирие „нарушаваше силно държавния суверенитет на България, но не водеше директно към установяване на типичен окупационен режим“ [Исусов, М. 1995, с. 5–25].

В рамките на разгърнатата се дискусия за характера на промяната, осъществена на 9 септември 1944 г., Минчо Минчев публикува в списанието статията „Военен преврат ли е 9 септември 1944 г.?“. Авторът прави анализ на съществуващата мемоарна литература, като стига до заключението, че на 8 срещу 9 септември офицерите-отечественофронтовци „инсценират военен преврат“. Според него участието на армията в осъществяването на промяната „не надхвърля ролята, която ѝ бе отредена в плана на БРП за въстание – овладяването на военното министерство да послужи като сигнал за завземане на властта от комитетите на ОФ и партизанските отряди в цялата страна“. Авторът констатира, че в случилото се на 9 септември „могат да се открият елементи и форми и на военен преврат, и на въстанически действия – зависи кой какво търси и иска да налага като аргументи“, като не бива да се отрича и ролята на Съветската армия, която създава „условията за идването на ОФ на власт“ [Минчев, М. 1997, с. 111–127].

***

На страниците на списанието намират място материали, в които се поставят важни теоретико-методологически и историографски проблеми. Такава е статията на Николай Поппетров „Образът и зад него: Съчетанието реално – мнимо в реконструкциите за комунистическия режим“. Безспорно интересното изложение е провокирано от констатацията, че „в изследова-

телските позиции на значителна част от българските автори преобладава преднамереността и аксеологизмът”. Подобен подход стои в основата не на систематизиране на факти и събития, а е насочен към „маркиране на миналото с актуални за момента оценки и на използване на миналото за определени лични и обществени конюнктурни цели“. Неговата позиция е, че „не може да се изследва (реконструира) комунистическият режим, ако не се вникне на първо място в неговите собствени логика, мотиви на поведение, реални цели и визии за бъдещето, както и в тяхното представяне в публичното пространство“. Тази изследователска гледна точка поставя акцент върху проблема за „реалността и нейната обвивка, за съчетаването на интимните цели и същност на режима, между утопичната идеология, конкретните цели и реални резултати и съответно – за образа, който режимът представя за себе си“. Н. Поппетров насочва вниманието и към въпроса, свързан със същността на режима и представите за него от гледна точка на „подминаваната“ от изследователите тема за консенсуса между власт и общество. Предлага въвеждане на термина „реално минало“, който да „описва картината на миналото, отговаряща на съществуващата документална база“, включваща различни по вид източници [Поппетров, Н. 2014, с. 11–30].

Към тази група изследвания се отнася и статията на Николай Проданов „Антикомунистическата съпротива в България след 1944 г.: бележки по досегашните изследвания, тематиката и основните проблемни въпроси“. Изясняват се факторите, които формират обществената основа за проучванията на тази тема от българската история след Втората световна война. Анализира се актуалното състояние на съществуващите изследвания, като се подлагат на критика публикации на непрофесионални историци, които оказват влияние при формиране на обществените представи за събитията, свързани с налагането на комунистическия режим и формите на съпротива срещу него. Важен момент в статията е поставянето на проблемите, които все още не са намерили цялостно и обективно разглеждане в съвременната историография: условията и предпоставките за появата и развитието на антикомунистическата съпротива в България; разграничаване на групите, които са проявление на ясно политическо непризнаване на новия режим от тези, които „не са нищо повече от инструмент на чужди специални служби“; проявите на антикомунистическа съпротива в религиозната сфера, областта на изкуството, културата и науката; същността на методите, средствата и действията на репресивния апарат за ликвидиране на антикомунистическата съпротива; изследването на всички силови структури в МВР, включително Вътрешни войски, резервната милиция, въоръжените работнически отряди, изтребителните батальони и др. [Проданов, Н. 2014, с. 70–82]

С историографска насоченост е статията на Петко Ст. Петков „Българската историография от 9 септември 1944 г. до 10 ноември 1989 г. за отношенията между православната църква и държавната власт в България (1878–1912 г.)“. Критическият преглед на изследванията от времето на социализма, посветени на темата за отношенията между Българската православна църква и държавата от Освобождението до Балканската война, стои в основата на направения от автора извод за зависимостта на разработките по този проблем от различни фактори, определени от политическата конюнктура, личните убеждения и професионалните качества на изследователите. Посочва се, че характерна черта на историческите съчинения, разглеждащи въпросите на отношенията между църквата и държавата е „подценяването на истинските духовни функции на църквата в свободна България“ за сметка на преувеличаване на ролята на Екзархията като национално-политическа институция, което оставя трайна следа и в съвременната историография. Като слабост в изследванията от периода 1944–1989 г. се посочва съществуването на „неоправдана неосведоменост и даже невежество по основни църковни правила и канонични изисквания“, което се отразява отрицателно върху „иначе старателните усилия на някои изследователи“ да изяснят сложните процеси в развитието на отношенията между православната църква и държавата през периода 1878–1912 г. [Петков, П. 2014, с. 112–122]

Към тази група може да се отнесе и публикацията на Илияна Марчева „Метаморфози на паметта за социализма“, в която се аргументира тезата, че „публикуваните спомени могат да служат за извор за паметта на българите за социализма, т.е. да показват метаморфози между индивидуалната, колективната и официалната памет“. Вниманието се фокусира върху метаморфозите на паметта сред групата на жертвите на комунистическия режим и най-вече спомена за „оцеляването“ [Марчева, И. 2014, с. 51–58].

***

В поредицата материали, свързани с недалечното минало, се открояват и статии, които излизат извън конкретиката на частния проблем и имат обобщаващ характер. Такава е публикуваната в първата книжка на „Епохи“ статия на М. Исусов „Съветският хегемонизъм и държавният суверенитет на България“. В нея са маркирани основните политически моменти в най-новата история на България – от 9 септември 1944 г. („най-важният момент в развитието на антифашистката съпротива в България“) до доктрината „Брежнев“ и идеята за сливане на България и СССР (определяна като „антидържавно и антинационално предложение“) [Исусов, М. 1993, с. 22–35].

В статията на Господинка Никова „Социално-икономическите модели на ХХ век“ се разглеждат социално-икономическите модели, които в ново и най-ново време се появяват в Европа, но оказват въздействие не само върху страните от стария континент, но и извън него: съветизираният марксистки модел; социално-икономическите идеи в Германия по времето на Хитлер; идеите на Джон Кейнс. „Съветизираният марксистки модел“ се представя чрез еволюцията на възгледите за социално-икономическо развитие, обосновани първоначално от Маркс и променени съобразно условията на революционното развитие на Съветска Русия от Ленин („изолационен стопански модел на догонващо развитие“). Подчертава се, че в нацистка Германия, за разлика от Съветския съюз, държавният монополизъм в икономиката се засилва без да се ликвидират различните форми на частна собственост. Кейнсианството, същността на което е създаването на т. нар. смесена икономика, стъпва върху разбирането, че само „енергичното вмешателство на държавата... може да придаде на пазарната икономика стабилност и обществена справедливост“. Посочва се, че след Втората световна война широко разпространение получава идеята за регулирана смесена икономика, бърз стопански ръст, социална държава и икономическа демокрация, а през 70-те години отново взема превес „неолибералната“ икономическа школа [Никова, Г. 1998, с. 18–36].

Опит за сравнителен анализ на процесите, свързани със създаването на модерната българска държава, от една страна, и радикалната смяна на политическия модел след 1989 г., от друга, се прави в публикацията на Георги Янков „Българската държавност след Освобождението (1878) и в началото на ХХI век: сравнителен анализ“. В нея се търси отговор на въпроса как след Освобождението за две десетилетия се изгражда „сравнително добре функционираща за времето си национална държава“, а в началото на ХХI в. според международни анализи България попада в групата „заплашена от провал държава“. Историческият преглед на събитията след Освобождението и на политическото развитие в края на ХХ – началото на ХХI в. стои в основата на извода, че негативните тенденции в съвременността се засилват от „дефицита на държавничество в голяма част от политическия елит и от недъзите на сложилия се политически модел“ [Янков, Г. 2012, с. 181–195].

***

В една значителна част от публикуваните на страниците на „Епохи“ материали, се разглеждат различни страни от политическата история на България след Втората световна война. Характерно за тях е, че представянето на важни моменти от държавно-политическото развитие се основава на обективен и критичен анализ на събитията и процесите, произтичащи от попа-

дането на страната в сферата на съветското влияние, довели до преживяването на ограничената по своя характер „народна демокрация“, отстъпила в края на 40-те години на откритото налагане на модела на съветския социализъм и изграждането на тоталитарната държава. В две статии на Искра Баева се правят сравнителни анализи на процеси, които протичат успоредно в България и други източноевропейски страни. В едната („Механизми за налагане на комунистическите режими в България и Унгария в първите следвоенни години“) тя анализира вътрешните механизми, с помощта на които се налага съветската система през първите следвоенни години в Унгария и България, посочвайки общото и различното в начина на тяхното приложение: създаването на антифашистки фронтове (в България сравнително рано и лесно за разлика от Унгария, където пътят е по-дълъг и труден); функциониране на народни съдилища за наказване на военни престъпници, лица, свързани с управлението, съдействали за включването на двете държави във войната на страната на Германия (В Унгария са привлечени под съдебна отговорност много по-голям брой обвиняеми – разгледани са 58 953 дела, осъдени са 26 286 обвиняеми, издадени са 476 смъртни присъди, от които са изпълнени 189. В същото време в България са привлечени под отговорност 11 122 обвиняеми, а произнесените смъртни присъди са 2730); осъществяване на чистка в държавния апарат, която се превръща в един от важните механизми за укрепването на народнодемократичната власт, осигурила постепенното налагане на комунистическите режими в двете държави [Баева, И. 2013, с. 59–69].

Във втората статия на И. Баева се прави сравнителен преглед на моделите на следвоенната политическа култура на България и Полша. Българският се характеризира като практика „на приспособяване и търсене на предимства и възможности за развитие в рамките на съществуващата система“, докато полският е свързан с установяване на „временно примирие“ с наложената система, но „само до първата слабост на властта, която предизвиква и незабавен опит за промяна“. Специфичните черти на модела на политическа култура в двете страни дава възможност според автора да се обяснят разликите в политическата история на социализма в тях [Баева, И. 1996, с. 118–124].

Тодор Галунов присъства на страниците на списанието с публикации, в които се разглеждат въпросите, свързани с организирането и провеждането на парламентарните избори в годините на т.нар. „народна демокрация“. В статията „Парламентарни избори и реформи в България (1944–1945 г.)“ се прави критически анализ на наредбата-закон за избиране на народни представители за XXVI Обикновено народно събрание през 1945 г. Разкрива се спецификата на политическата ситуация около провеждането на изборите и се оценява високата избирателна активност (84,8%) като резултат от натиска на отечественофронтовската власт върху населението да гласува. Тази особеност на изборите от 1945 г. се определя като продължение на „най-лошите български политически традиции“ [Галунов, Т. 2016, с. 102–110]. В друга своя разработка същият автор, на основата на богат фактологически материал, потвърждава съществуващата в историографията теза за липсата на демократични условия в България при провеждане на изборите за Шесто Велико народно събрание. Направена е констатацията, че допуснатите нарушения в изборния процес и ширещото се насилие в страната са пречка за „обективната оценка на интересната избирателна система“, на основата на която се организират изборите и се утвърждава съставът на ВНС [Галунов, Т. 2017, с. 139–153]. Темата за същността на избирателната система и механизма на функциониране на парламента през 60-те–70-те години на XX в. намира място в статията „Избори и реформи през 1962–1975 г.“. В нея Т. Галунов стига до извода, че „избирателната система само обслужва режима и е допълнителен инструмент за вътрешнопартийни разправи, чистки, награди“. Подчертава, че чрез мажоритарната система се осъществява контрол върху народните представители, които стават „част от партийните механизми“ и „елемент от тоталитарната система“. Налага се изводът, че в условията на едностранното управление на Българската комунистическа партия (БКП) „не е възможна реална политическа алтернатива“ [Галунов, Т. 2012, с. 159–180].

Въпросите, свързани с функционирането на изпълнителната власт в годините на Втората световна война, се разглеждат в поместена на страниците на „Епохи“ статия на Сашка Миланова. В изложението се анализира нейното място в хода на промените след 9 септември 1944 г. и се акцентира върху съветската намеса в работата на държавната организация, както и преминаването на държавната власт и управление в ръцете на Комунистическата партия [Миланова, С. 1998, с. 37–51].

В две публикации на Лора Дончева се разглеждат важни въпроси, отнасящи се до обсъждането и приемането на новата Конституция от 1947 г. В едната от тях се проследява дискусиата по въпросите на устройството на съдебната власт в процеса на изработване на Конституцията от 1947 г. В изложението се разкрива влиянието на политическите промени през различните етапи от развитието на конституционния въпрос върху изменението на текстовете, свързани с изграждането и функционирането на съдебната система като важна съставна част на държавната организация [Дончева, Л. 2012, с. 137–158]. В другата статия се излагат конституционните възгледи на Народния съюз (НС) „Звено“, отстоявани при подготовката и обсъждането на новата конституция 1946–1947 г. Подчертава се, че в дебатите по изработването на проекта на Националния комитет (НК) на ОФ за конституция, партията взема активно участие, водена от идейните ценности, към които се придържа. Отстояването на идеята, че изграждането на новата държава трябва да става на основата на проверени конституционно-правни механизми, доближава звенарските възгледи до тези на опозицията. В този смисъл е направено заключението, че конституционните възгледи на „Звено“ са опит да се адаптират към новите обществено-политически условия традициите на конституционализма като теория и практика [Дончева, Л. 2000, с. 30–55].

Историята на организираното женско движение в България във времето от 1944 до 1950 г. се разглежда в статията на И. Марчева „Историята на една предизвестена смърт, или краят на организираното женско движение в България 1944–1950“. Проследява се развитието на Българския народен женски съюз от организация, която има за цел да обединява представителки на различни отечественофронтовски партии и други женски формации, в организация, дейността на която се контролира от Комунистическата партия, изгражда се на класов принцип и се превръща в част от ОФ [Марчева, И. 1998, с. 52–63].

Проблемите, свързани с настаняването и устройването на завърналите се в пределите на България бежанци и преселници от гръцките и югославските територии, временно администрирани от българските власти след присъединяването на България към Тристранния пакт през 1941 г., се излагат в публикация на Йордан Мантарлиев („Българската земеделска и кооперативна банка и бежанският въпрос в България в края на Втората световна война (септември 1944 – април 1945 г.)“. Авторът изяснява ролята на Министерството на социалната политика за решаването на въпросите, свързани с положението на пристигналите в страната близо 100 000 души, половината от които за първи път преминават границата. Особено място в изложението се отделя на дейността на Българската земеделска и кооперативна банка, на която е възложено изготвянето на статистическите данни относно оставените движими и недвижими имущества от установилите се в страната бежанци и преселници [Мантарлиев, Й. 2016, с. 290–301].

Мина Маринова проследява събитията, отнасящи се до налагането на съветския държавно-политически модел в България в края на 40-те години на XX в. Подробно се излагат фактите, свързани с изграждането на тоталитарната държава, пречупени през призмата на личностните борби в ръководството на Комунистическата партия, укрепването на позициите на Вълко Червенков, ползващ се с подкрепата на Сталин, чистките в партийния елит в контекста на политическите репресии в края на 40-те – началото на 50-те години на XX в., структурните и кадрови промени в управлението през разглеждания период [Маринова, М. 2016, с. 275–289]. В друга разработка тя проследява политиката на приобщаване на турското население в годините на първото правителство на В. Червенков – форми на провеждане, използвани методи, преслед-

вани цели, средства и мащаби на осъществяване и реални последици. Авторът прави изводи за връщането към курса на стимулиране на малцинствените права, повишаване на социално-битовото, икономическото и културно-просветното равнище на българските турци. В същото време подчертава, че следваната политика не постига крайната цел – приобщаване на това население, а напротив – „на базата на своеобразната културна автономия, която получава, в нежелано висока степен осъзнава своята национална идентичност“ [Маринова, М. 2000, с. 95–109].

***

Политическите репресии и съпротивата срещу комунистическия режим е нова тема в българската историография, изследването на която става възможно в условията на настъпилите промени след 1989 г. Много са въпросите, свързани с причините за появата на тази съпротива, формите, в които се проявява, степента на организиране, ролята на българската политическа емиграция и чуждите разузнавателни служби в нейното осъществяване. Списание „Епохи“ отваря страниците си и за изследвания по тези проблеми.

Александър Гребенаров публикува статия, посветена на проблемите, свързани със следваната от Българската работническа партия (к) – БРП (к), след Втората световна война линия на сближение с Югославия, важен акцент в която е идеята за създаване на южнославянска федерация. За осъществяването на този проект се провежда масштабна кампания за налагане на „македонистична идеология“, като се използват бежанските организации на македонските българи (Съюзът на македонските братства и дружества, Илинденската организация и Македонският научен институт), ръководствата на които са подменени с хора, подкрепящи напълно водената от БКП политика. През 1947 г. бежанските организации са разформирвани, а през юли 1948 г. Комунистическата партия признава погрешния курс на страната по македонския въпрос [Гребенаров, А. 2014, с. 123–137].

Анка Игнатова поставя акцент върху използването на архивните документи като инструмент от комунистическата власт за разправа с политически противници в годините на сталинизма. В публикуваната статия се проследяват действията на комунистическата власт във връзка с издирването, съхраняването и използването на архивните документи от ДС и БКП за политическо разобличаване и съдебна разправа с нейните противници в края на 40-те – средата на 50-те години на ХХ в. Направен е изводът, че в условията на откритото налагане на монопола на Комунистическата партия в управлението и обществото, широки размери получават политическите репресии като средство за отстраняване не само на откритите й противници, но и на тези, които преди 9 септември са участвали в преследване на нейните членове. Във връзка със събирането на документални свидетелства за тази цел се създава през 1951 г. специален архив към отдела „Картотека и архив“ към ДС. Изграждането през 1952 г. на централизирана система от държавни архиви, пряко подчинена на МВР, е свързано и със задължението на архивните институции да информират своевременно за откритите в процеса на работа документи, компрометиращи отделни лица пред властта. Тази тяхна дейност през разглеждания период се отчита като недостатъчно ефективна, поради което се прибегва до помощта на служители на ДС, а събраните документи са използвани в редица съдебни процеси по това време [Игнатова, А. 2014, с. 31–50].

Лора Дончева фокусира вниманието върху дейността на групата анархисти-емигранти, действала в района на Павел баня, Казанлъшко, през 1953–1954 г. В статията се прави опит: да се внесе допълнителна яснота по въпроса за мотивите, подтикнали тримата анархисти-емигранти (Христо Несторов, Мильо Иванов и Дончо Караиванов) да предприемат рискованата акция по завръщането в България с цел участие в съпротивата срещу комунистическия режим; да се разкрият нови детайли, отнасящи се до организацията на мисията; да се представи гледната

точка на единствения оцелял – Д. Караиванов, за причините, довели до неуспешния край на започнатото дело [Дончева, Л. 2014, с. 83–104].

В статията на Чавдар Ангелов „Процесът срещу генерал Иван Вълков и други офицери през 1954 година: основни аспекти“ се търсят отговори на въпросите, свързани с причините, които стоят в основата на организиране и провеждане на процеса срещу ген. Ив. Вълков. Отстоява се разбирането, че той е един от монтираните съдебни процеси, които са част от механизмите, използвани от Комунистическата партия за разправа с политическите противници. В изводите се подчертава ролята на БКП във връзка с организирането на съдебни процеси и определянето кой да бъде наказан и кой да получи опрощение. Според автора процесът има за цел да утвърди тезата, че „партията е само невинна жертва на преднамерените и злонамерените действия на властта спрямо нея, че тя в своите действия се е намирала в положение на законна самоотбрана”. Направена е констатацията, че „процесът от 1954 г. е част от необходимите на БКП средства за прикриване на собствената ѝ отговорност за провокираното в немалка степен от самата нея насилие между двете световни войни“ и той превръща ген. И. Вълков „в удобната изкупителна жертва за всички участници в тези трагични събития“ [Ангелов, Ч. 2014, с. 162–181].

И. Баева разглежда една от първите прояви на българското дисидентство в края на 80-те години на ХХ в. В нейната статия се изясняват събитията, свързани със създаване на Обществения комитет за екологична защита на Русе. Разкрива се дейността на българската интелигенция за даване публичност и инициране на действия за спасяване на крайдунавския град от екологичните проблеми. Проследява се реакцията на партийното ръководство по повод раздвижването на българската интелигенция и мерките, които се вземат, за да се пресекат опитите за поява на дисидентските настроения [Баева, И. 1998, с. 104–117].

Илияна Ганчева фокусира вниманието върху осъществяваната в годините на комунистическия режим репресия върху българските турци, свързана с посегателството върху културните маркери на тяхната идентичност, премахване на външните белези на религиозните различия в облеклото и в семейната обредност в опитите за модернизация на техния бит. Направен е изводът не само за липсата на последователност, но в определен смисъл дори проявяване на противоречивост във водената държавна политика през разглеждания период чрез прилагане на различни варианти – от пълно толериране на етническата специфика до опити за тоталното ѝ заличаване, като във втория вариант винаги присъства физическо и психологическо насилие [Ганчева, И. 2014, с. 210–220].

В своята статия „Божественото наказание (Етнология на спомените за агресивната атеистична политика)“ Маргарита Карамихова разглежда темата за посегателствата на тоталитарния атеистичен режим върху свети места за отделните групи (християни и мюсюлмани), чрез етнологички анализ на спомените за разрушаването на почитаното от българи мюсюлмани тюрбе (гробница) на Енихан баба в Средните Родопи. В заключението се прави изводът, че приведените етнологички материали са „пример за действието на културните механизми, чрез които се цели опазването на спомена за важни за дадената общност събития“. Вярата в божественото наказание се явява част от културната памет на християните и мюсюлманите в България [Карамихова, М. 2014, с. 182–209].

***

На страниците на списание „Епохи“ намират място статии, в които се разглеждат въпроси, свързани с промените в стопанската сфера. Едната е на Лора Дончева и в нея се излагат идеите за икономическо развитие и позициите при разглеждане на важни стопански закони на НС „Звено“ в годините на т.нар. народна демокрация. Въз основа на изложените и анализирани факти се прави заключението, че „Звено“ „отстоява балансирана система от стопански възгледи, които контрастират на лансираните от БРП (к) идеи за стопанско развитие“. Тя включва: разбира-

нето, че частната собственост и инициатива стоят в основата на стопанския прогрес; идеята за частична планификация и частична национализация при запазване основните начала на капитализма – частната инициатива, конкуренцията и печалбата; идеята за равнопоставеността и хармонията между държавния, кооперативния и частния сектор в икономиката; идеята за стопанска демокрация, разбираана като „импулсирана от личната инициатива и съобразявана с обществените интереси”. Проследяват се събитията, по време на които „Звено“ защитава своите позиции – дейността на XXVI ОНС; организиране на стопанската секция към Съюза и нейните поделения в страната [Дончева, Л. 1998, с. 144–155].

Даниел Вачков присъства на страниците на списание „Епохи“ със статията „Паричната обмяна в България през 1947 г. – форма на финансова репресия“. Той насочва вниманието към проведената парична обмяна през март 1947 г., като очертава по-важните икономически, социални и политически последици от нея. Бързо развиващата се инфлация в страната, свързана с критичното финансово състояние (дължащо се на огромните разходи, произтичащи от участието във войната, издръжката на съветските войски, неравноправните търговски отношения със Съветския съюз), изправя властта пред необходимостта да се търси решение за овладяване на ситуацията чрез ограничаване размера на банкнотното обръщение. Резултатите от финансовата операция се изразяват в насилственото събиране в банките на голяма част от паричните наличности на населението, изваждане от употреба съкровищните бонове, които до този момент са се използвали като платежно средство. В социален план последиците имат като резултат ликвидиране на спестяванията на хората и рязко намаляване на покупателната способност на населението. Направен е изводът, че паричната обмяна е показателен пример за същността на налагащия се комунистически режим и начина на действие при решаване на възникващите в хода на развитието проблеми [Вачков, Д. 2013, с. 105–111].

В публикацията на Сашка Миланова „Социалните функции на застрахователния монопол от 1946 г.“ се разглеждат въпросите, свързани с въвеждане на държавния монопол в застрахователната дейност чрез изработване и приемане на закона за Държавния застрахователен институт (ДЗИ) през 1946 г. Направени са следните изводи: със създаването на ДЗИ застрахователните предприятия се поставят под ръководството на единен център, чрез който се „контролират и използват придобитите спестявания и капитали в направления, определени от него като приоритетни“; в застрахователната сфера се налага система на организация и дейност, близка до съветската, а не до традиционните форми; използването на натрупаните средства от населението като държавен кредит за стопански и фискални цели обезсмисля социалните функции на този вид дейност; формира се „огромен държавен институт“, функционирането на който изисква управление с „гъвкава структура и организация, квалифицирана администрация и подготвени застрахователни кадри“. Авторът посочва, че приетият закон не оправдава надеждите, които му се възлагат. През есента на 1952 г. се обсъжда въпросът за неговата отмяна, което става факт с издадения през декември същата година указ на Президиума на Народното събрание [Миланова, С. 1995, с. 41–54].

***

Проблемите в областта на културата също се разискват на страниците на списанието. Задълбочен анализ на поведението на българската художественотворческа интелигенция в годините на социализма прави Наталия Христова в статията „От маските до маскарада. Интелектуалците и предизвикателствата на социалната памет“. В изложението се проявява критично отношение към създадените след 1989 г. митове, според които: социализмът се представя като най-мрачния период в българската история; деморализацията на българската интелигенция е „феномен преди всичко на социалистическото общество“; „българската нация е нация от дисиденти“. Н. Христова отстоява разбирането, че духовният елит преди 1989 г. не може да се характеризира като „едноцветна безличност“. Счита, че в средите на художественотворческата

интелигенция могат да се открият творци, носещи „маската на комуниста-идеалист“ (Христо Ганев, Валери Петров, Радой Ралин, Гочо Гочев, Борис Делчев, Константин Павлов, Стефан Цанев), други, сложили „контраадаптивната маска“, свързана с отказ от участие в „парада на властта“, трети – възприели маската на „дружелюбния „придворен“ (Емилиян Станев, Дечко Узунов, Йордан Радичков, Светлин Русев, Георги Джагаров, Любомир Левчев), както и такива, които зад „маската на фанатично предания на партията комунист“ открито служат на партията-държава. Без да влиза в детайли, Н. Христова се опитва да представи положението и реализацията на видни представители на художественотворческата интелигенция след 1989 г., като подчертава, че в редица случаи видни интелектуалци твърде бързо изживяват еуфорията на промяната и се оттеглят от публичната сцена за разлика от други, които са демонстрирали уважението си към властта преди 1989 г., а след настъпилата промяна участват в „създаването на сдружения с фанатичното си отрицание към БКП“, избират конформизма или чрез „демонстративно обслужване и възхвала на новите управляващи“ правят кариера и намират място в културното пространство [Христова, Н. 1998, с. 111–132].

Владимир Мигев присъства в „Епохи“ със статия, в която се анализира състоянието на некомунистическия литературен печат от 1945–1947 г. в страната, представен от опозиционните вестници и изданията на писателски групи, стоящи на позициите на ОФ (в. „Лост“ – под влияние на НС „Звено“ и „Стожер“ – на писатели от отечественофронтовския Български земеделски народен съюз (БЗНС). В изложението се разкриват критичните позиции на опозиционните издания по отношение на: опитите да се установи политически контрол в литературния живот от страна на БРП (к); разобличаване на подкрепата, оказвана на предишния режим от литературни дейци, ангажирани с отечественофронтовската власт; приемане на нови членове в Съюза на българските писатели по политически заслуги, а не поради признати творчески успехи. Откроява се особеното място на съществувалия кратко време в. „Лост“, където се публикуват материали, насочени против официалната линия на комунистическия печат. Подчертава се, че противоречия по въпросите, свързани с литературния живот се появяват между комунистите и в. „Стожер“, въпреки по-левите му позиции в сравнение с отстояваните във в. „Лост“. Авторът достига до извода, че „разпространяваната дълго време теза за успешните усилия на БКП да бъдат приобщени писателите под знамето на ОФ в посочения период, е твърде пресиленена“ [Мигев, В. 1998, с. 133–143].

В публикация на Евгения Калинова се разкрива идеологическият натиск, осъществяван от БКП върху българските художници в годините на сталинския социализъм (краят на 40-те – средата на 50-те години на ХХ в). Пряката намеса на Комунистическата партия в дейността на Съюза на българските художници чрез обследване на съществуващата към него партийна организация и политическата разправа с Ал. Жендов има непосредствено отражение върху поведението на художниците, някои от които избират творческото мълчание и изолацията, а други – конформизма. Заключение на автора е, че в условията на Студената война и установяването на сталинския модел на социализъм „репресиите над духа дават тежки поражения върху изобразителното изкуство“ [Калинова, Е. 2014, с. 155–171].

В своята статия „Институционалните механизми като регулатор в сферата на монументалните изкуства през социалистическия период“ Анелия Александрова поставя акцент върху политиката на социалистическата държава по отношение развитието на монументалните изкуства. Разкриват се институционалните механизми, чрез които се осъществява идеята за постигане на художествения синтез на архитектурата и монументалните изкуства „за формиране на хармонична жизнена среда, за изграждане на всеотранно развити личности, за духовно и естетическо изграждане на народа“ в контекста на политическите решения на управляващата БКП. Изяснява се кои са отговорните институции и какви са процедурите по възлагане, изпълнение и финансиране при създаване на произведенията на монументалните изкуства [Александрова, А. 2014, с. 172–181].

В статията „Музеят на социалистическото изкуство в България и общественият отзвук за него“ А. Игнатова разглежда въпросите, свързани с отворилия врати през 2011 г. Музей на социалистическото изкуство в София, целта на който е да събира, опазва и експонира образци на изкуството от периода 1944–1989 г., тематично свързани с епохата на социализма. Създаването на музея не се приема еднозначно в обществото. Вниманието се фокусира върху дебата, отнасящ се до подмяната на първоначалната идея за Музей на тоталитарното изкуство, както и върху въпроса дали новосъздаденият музей създава обективна представа за времето преди 1989 г. В публичната дискусия участват различни политически сили, организации на репресирани, депутати, представители на творческите среди, журналисти, изкуствоведи. Констатира се, че този музей „предизвиква вълна на недоволство, както заради самото си име, така и заради начина, по който е реализиран и поставя в публичното пространство въпроса дали музеят не създава романтична представа за комунистическия режим“. Една от причините той да не може да изпълни основната си образователна цел, е „липсата на историческия контекст в неговите експозиции“. Общественият дебат, съпътствал неговото откриване, е свидетелство, че „българското общество като цяло не е надживяло все още последиците от комунистическия режим“. Посочва се, че музеят трябва „да преосмисли и организира дейността си така, че да даде чрез средствата на изобразителното изкуство максимално обективна представа за социалистическия период“ [Игнатова, А. 2012, с. 196–212].

***

Темата за външната политика също присъства в списание „Епохи“. В статията на **Емануил Емануилов** „Московското решение на министрите на външните работи на СССР, САЩ и Великобритания за България, декември 1945 г.“ се разглеждат въпросите, свързани с уреждането на мира в Европа след Втората световна война: създаване на Съвета на министрите на външните работи на Потсдамската конференция; противоречията между съюзниците по повод положението в България и Румъния; провалът на Лондонската сесия на Съвета на външните министри; решението, взето на съвещанието в Москва през декември 1945 г., да бъде направена препоръка на българското правителство за включване на двама представители на опозицията в състава му, за да бъде признат режима в страната за демократичен [Емануилов, Е. 1994, с. 43–54].

В публикация на Димитър Тюлеков се насочва вниманието към участието на Съюзната контролна комисия в България и правителството на Отечествения фронт в дейността по унищожаване на литература с научно-патриотично съдържание, свързана с провежданата след 9 септември 1944 г. македонистка културна политика в Пиринска Македония през 1944–1945 г. [Тюлеков, Д. 1994, с. 86–92]

В статията на Милен Михов „България и българите в идеологията на югославските комунисти“ вниманието се фокусира върху въпросите, свързани със създаването на „македонска“ нация в рамките на комунистическа Югославия. Осъществяването на този проект изисква изобретяване на „македонски“ книжовен език и написване на история на „македонския“ народ. В статията се прокарва идеята, че „историята на „македонската нация“ е основана на еднопосочен изолационизъм спрямо всичко, което може да я свързва с българската история“. Според автора комунистическият режим в Югославия създава условия, при които професионалните историци категорично възприемат „отрицателно отношение към всичко българско“, като „задължителен критерий, едновременно за научна достоверност и патриотична отговорност“ [Михов, М. 2013, с. 138–147].

В сп. „Епохи“ е публикувана статия на Румяна Тодорова, посветена на българо-чехословашките отношения. Вниманието се насочва към развитието на икономическите отношения между двете страни през периода 1949–1958 г., в рамките на които се поставят за разрешаване редица проблеми в областта на стокообмена, регулирането на ценовата политика и др. Друг акцент в двустранните отношения е свързан с уреждането на финансовите въпроси, породени

от миграцията на големи групи население от двете държави, като тяхното окончателно решение се постига с подписване на протокол през 1956 г. Отделено е място на въпроса за изпращането на български работници в Чехословакия като част от договореностите между двете страни след Втората световна война (по сключената спогодба през 1946 г. в Чехословакия заминават около 12 000 души, а по спогодбата от 1957 г. България получава възможност ежегодно да изпраща в Чехословакия до 15 000 работници в строителството и земеделието, като за периода 1957–1960 г. може да изпраща още до 3000 промишлени работници), които съдействат за облекчаване на съществуващата по това време безработица в страната [Тодорова, Р. 1998, с. 64–87].

В публикация на И. Баева се представя темата за българската външна пропаганда в началния период на живковизма. Приемайки, че външната пропаганда се определя от относителната тежест и мястото на държавата в международните отношения, авторът уточнява какъв е обхватът на изследването – анализ на икономическата, културната, държавната (институционализирана) външна пропаганда и неофициалната, осъществявана от българите, намиращи се извън държавата. Определя се и времевият обхват на изследването – средата на 50-те – началото на 60-те години на XX в. (първият период от управлението на Т. Живков). В началото се прави исторически преглед на българската външна пропаганда от края на Първата световна война до средата на 50-те години. Внимателният анализ на проявленията на политическата, икономическата, културната пропаганда на държавата през първите години от управлението на Т. Живков стои в основата на направения извод, че външната пропаганда очертава образ на България не по-различен от действителния – „изостанала, консервативно-традиционна източноевропейска държава... склонна към ортодоксалност и вяръност към реда в Източния блок и към неговия център – Съветския съюз” [Баева, И. 1998, с. 88–110].

В своя статия Андрей Каргелян поставя ударението върху украинско-българските търговски връзки по р. Дунав, пояснявайки, че те са неделима част от съветско-българските икономически отношения. Той твърди, че фокусирането на вниманието върху украинско-българските контакти произтича от обстоятелството, че основните артикули на съветския износ по р. Дунав са въглища и метали, осигурявани от Украйна. Проследяват се контактите през изследвания период между параходствата Българско речно плаване – Русе и Советское Дунайское параходство – Измаил. Откроява се мястото на създаденото през 1976 г. съветско-българско дружество „Дунайтранс“ в развитието на интеграционните процеси в икономическите отношения между УССР (респ. СССР) и НРБ [Каргелян, А. 2000, с. 25–38]. В друга публикация същият автор разглежда подкрепата на украинската делегация в ООН за приемането на България в международната организация във времето от подписването на мирния договор през 1947 г. до окончателното решаване на въпроса през 1955 г. [Каргелян, А. 1997, с. 89–102]

Единствени по своя характер в списанието, но не по-малко интересни, са спомените на Марин Деведжиев за това къде и как започва участието на България във Втората световна война. Това е разказ от първо лице за сблъсъците между български и немски военни части непосредствено след 9 септември 1944 г. в района на Кула, с който се отхвърля дълго тиражираната версия, че сраженията са водени от партизанския отряд „Г. Бенковски“. Неговият разказ има значение за възстановяване на историческата истина за споменатите събития [Деведжиев, М. 1995, с. 156–163].

В списанието е публикувана статия на студентката М. Желязкова „Празници и ритуали на студентите във Великотърновския университет (1963–1989 г.)“, участник в конференцията „Комунистическите режими в Източна Европа – надежди, разочарования, равностметка“. В изложението се поставя началото на проучването на темата за празнично-ритуалната система във ВТУ в годините на социализма. Направеният преглед на утвърдените в празничния календар на университета събития показва, че студентските празници се организират по зададените от властта правила. Това се отнася до тържествените събрания, с които се отбелязват важните събития и до студентската клетва. Въпреки това младите хора успяват да разчупят казионния

характер на провежданите празници, вмъквайки нови елементи в празничната система като пролетните балове, факелните шествия, футболните срещи между преподаватели и студенти. Създават се традиции, които продължават и в наши дни [Желязкова, М. 2014, с. 221–230].

***

В списанието присъстват изследвания, посветени на отделни личности. Минчо Минчев фокусира вниманието върху участието на Н. Петков при организирането на ОФ. Разкрива се политическият път на земеделския лидер, извел го до водещо място в политическия живот след 9 септември 1944 г. Участието на Н. Петков в ОФ се представя като „добре обмислена и точно прилагана тактика“, благодарение на която БЗНС се издига в управляваща партия, „а самият той – във важен фактор на следвоенното развитие на страната“ [Минчев, М. 1993, с. 51–63].

Лора Дончева представя възгледите на един от идеолозите на „Звено“ – Иван Харизанов, за политическото и стопанското развитие на българското общество след 9 септември. Изяснява се неговото разбиране за същността на отечественофронтовската власт, мястото и ролята на комитетите на ОФ в новата социално-политическа ситуация, употребата на понятието „фашист“ в условията на динамично променящата се действителност след Втората световна война. Представени са идеите му за решаване на стопанските и социалните проблеми на обществото в следвоенните години: цялостна интервенция на държавата в икономическия живот; „дирижиране, контрол и организиране на стопанския живот, като се държи сметка за интересите на бедните и средните класи, но при запазване на основните начала на капиталистическото производство – частната инициатива, печалба, конкуренция“. Подчертава се, че идеята за дирижираната икономика е водеща във възгледите му, както преди 9 септември 1944 г., така и след тази дата. Разглежда се дейността му като народен представител и председател на Върховната стопанска камара в контекста на опитите да отстоява посочените стопански концепции [Дончева, Л. 1996, с. 51–63].

Анка Игнатова проследява житейския път и професионална съдба на доц. Невяна Попова, преподавател по методика на обучението по история, която завещава цялото си движимо и недвижимо имущество (вкл. библиотека и архив) на Великотърновския университет. Отделя се внимание на изпълнението на завещанието и се призовава към спазване волята на дарителя по отношение на предвидената стипендия за студент историк [Игнатова, А. 2008, с. 155–163].

В друга своя статия А. Игнатова насочва вниманието към направеното през 1980 г. предложение от Академическия съвет на Великотърновския университет до Президиума на БАН за избиране на проф. Иван Дуйчев за академик. Разкриват се опитите през годините за привличането на известния медиевист като хоноруван преподавател по история на Византия (1965 г.) и като хоноруван преподавател по средновековна българска история и историография (1968 г.). Подчертава се положителното отношение и безспорното признаване на приноса в областта на медиевистиката на този известен и международно признат учен от великотърновската академична общност [Игнатова, А. 2007, с. 174–180].

В списанието е публикувана статията на Младен Србиновски – „Фалсификатот со друг фалсификат се брани“¹, в която са изложени размисли във връзка с фалшифицирането на историята от създателите на „македонската нация“, и по повод увлеченията на съвременните политици в Скопие за подмяна както на историческата истина, така и на идентичността на населението на Република Македония [Србиновски, М. 2013, с. 148–154].

В заключение трябва да се посочи, че на страниците на сп. „Епохи“ намират място публикации по най-нова история на България, в които се разглеждат проблеми от политическата, стопанската и духовната сфера на обществения живот през втората половина на ХХ в. В своите проучвания авторите проявяват стремеж към разкриване и оценяване по обективен и документално подплатен начин на различни събития, факти, процеси от близкото минало, насочват вниманието към теми, които преди 1989 г. са премълчавани или забранени. Направеният преглед

на публикуваните материали дава основание да се твърди, че за четвъртвековното си съществуване „Епохи“ успява да се утвърди като историческо списание, отворено за представяне на различни научни гледни точки, излагане на аргументирани тези по дискуссионни в историографията теми от професионални историци от страната и чужбина.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Александрова, А. 2013 – А. Александрова. Институционалните механизми като регулатор в сферата на монументалните изкуства през социалистическия период. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 172–181. [A. Aleksandrova. Institutzionalnite mehanizmi като regulator v sferata na monumentalnite izkustva през sotzialisticheskia period. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 172–181.]

Ангелов, Ч. 2014 – Ч. Ангелов. Процесът срещу генерал Иван Вълков и други офицери през 1954 година: основни аспекти. – Епохи, 2014, кн. 1, с. 162–181. [Ch. Angelov. Protzesat sreshtu general Ivan Valkov i drugi ofitzeri през 1954 godina: osnovni aspekti. – Epochi, 2014, kn. 1, s. 162–181.]

Андреев, Й. 1993 – Й. Андреев. Списание „Епохи“ – едно ново начало. – Епохи, кн. 1, 1993, с. 5–6. [J. Andreev. Spisanie „Epochi“ – едно novo nachalo. – Epochi, kn. 1, 1993, s. 5–6.]

Баева, И. 1996 – И. Баева. Модели на политическа култура в следвоенна Полша и България. – Епохи, 1996, т. 4, бр. 4, с. 118–124. [I. Baeva. Modeli na politicheska kultura v sledvoenna Polsha i Balgaria. – Epochi, 1996, t. 4, br. 4, s. 118–124.]

Баева, И. 1998 – И. Баева. Късното българско дисидентство. – Обществен комитет за екологична защита на Русе. – Епохи, 1998, кн. 1, с. 104–117. [I. Baeva. Kasnoto balgarsko disidentstvo. – Obshtestven komitet za ekologichna zashtita na Ruse. – Epochi, 1998, kn. 1, s. 104–117.]

Баева, И. 1998 – И. Баева. Българската външна пропаганда в началния период на живковизма. – Епохи, 1998, кн. 2, с. 88–110. [I. Baeva. Balgarskata vanshna propaganda v nachalnia period na zhivkovizma. – Epochi, 1998, kn. 2, s. 88–110.]

Баева, И. 2013 – И. Баева. Механизми за налагане на комунистическите режими в България и Унгария в първите следвоенни години. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 59–69. [I. Baeva. Mehanizmi za nalagane na komunisticheskite rezhimi v Balgaria i Ungarija v parvite sledvoenni godini. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 59–69.]

Вачков, Д. 2014 – Д. Вачков. Паричната обмяна в България през 1947 г. – форма на финансова репресия. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 105–111. [D. Vachkov. Parichnata obmjana v Balgaria през 1947 g. – forma na finansova represija. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 105–111.]

Галунов, Т. 2012 – Т. Галунов. Избори и реформи през 1962–1975 г. – Епохи, 2012, т. 20, бр. 2, с. 159–180. [T. Galunov. Izbori i reformi през 1962–1975 g. – Epochi, 2012, t. 20, br. 2, s. 159–180.]

Галунов, Т. 2016 – Т. Галунов. Парламентарни избори и реформи в България (1944–1945 г.). – Епохи, т. XXIV (2016), кн. 1. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2016, с. 102–110. [T. Galunov. Parlamentarni izbori i reformi v Balgaria (1944–1945 g.). – Epochi, t. XXIV (2016), kn. 1. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodij“, 2016, s. 102–110.]

Галунов, Т. 2017 – Т. Галунов. Избори и престъпления във вота за Шесто Велико народно събрание през 1946 г. – Епохи, том XXV (2017), кн. 1. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, с. 139–153. [T. Galunov. Izbori i prestaplenija vav vota za Shesto Veliko narodno sabranie през 1946 g. – Epochi, tom XXV (2017), kn. 1. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodij“, 2017, s. 139–153.]

Ганчева, И. 2013 – И. Ганчева. Държавна намеса в личния и културен живот на българските турци в годините на комунистическия режим. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 210–220. [I. Gancheva. Darzhavna namesa v lichnija i kulturen zhivot na balgarskite turtzi v godinite na komunisticheskija rezhim. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 210–220.]

Гребенаров, А. 2013 – Ал. Гребенаров. БКП и македонският въпрос след Втората световна война. Разпадане на бежанските организации. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 123–137. [Al. Grebenarov. BKP i makedonskijat vapros sled Vtorata svetovna vojna. Razpadane na bezhanskite organizatzii. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 123–137.]

Деведжиев, М. 1995 – М. Деведжиев. Къде и как започна участието на България във Втората световна война. – Епохи, 1995, кн. 3–4, с. 156–163. [M. Devedzhiev. Kade i kak zapochna uchastieto na Balgaria vav Vtorata svetovna vojna. – Epochi, 1995, kn. 3–4, s. 156–163.]

Дончева, Л. 1996 – Л. Дончева. Възгледите на Иван Харизанов за политическото и стопанското развитие на българското общество след 9 септември 1944 г. – Епохи, 1996, кн. 2, с. 51–63. [L. Doncheva. Vazgledite na Ivan

Harizanov za politicheskoto i stopanskoto razvitie na balgarskoto obshtestvo sled 9 septemvri 1944 g. – Epochi, 1996, kn. 2, s. 51–63.]

Дончева, Л. 1998 – Л. Дончева. Стопански възгледи и позиции на Народния съюз „Звено” (1944–1947 г.). – Epochi, 1998, kn. 2, с. 145–156. [L. Doncheva. Stopanski vazgledi i pozitzi i na Narodnija sajuz “Zveno” (1944–1947 g.). – Epochi, 1998, kn. 2, s. 145–156.]

Дончева, Л. 2000 – Л. Дончева. НС „Звено” и конституционният въпрос 1946–1947 г. – Epochi, 2000, т. 8, бр. 1, с. 30–55. [L. Doncheva. NS “Zveno” i konstitutzionnijat varpos 1946–1947 g. – Epochi, 2000, t. 8, br. 1, s. 30–55.]

Дончева, Л. 2012 – Л. Дончева. Проблемът за съдебната власт в процеса на изработване и приемане на Конституцията от 1947 г. – Epochi, 2012, т. 20, бр. 2, с. 137–158. [L. Doncheva. Problemat za sadebnata vlast v protzesa na izrabotvane i priemane na Konstitutzijata ot 1947 g. – Epochi, 2012, t. 20, br. 2, s. 137–158.]

Дончева, Л. 2013 – Л. Дончева. За групата анархисти-емигранти, действала в района на с. Павел баня, Казанлъшко през 1953–1954 г. (по документи от ДА – В. Търново). – Epochi, 2013, т. 21, бр. 2, с. 83–104. [L. Doncheva. Za grupata anarhisti-emigranti, dejstvava v rajona na s. Pavel banja, Kazanlashko prez 1953–1954 g. (po dokumenti ot DA – V. Tarnovo). – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 83–104.]

Емануилов, Е. 1994 – Е. Емануилов. Московското решение на министрите на външните работи на СССР, САЩ и Великобритания за България, декември 1945 г. – Epochi, kn. 2, с. 43–54. [E. Emanuilov. Moskovskoto reshenie na ministrите na vanshnite raboti na SSSR, SASHT i Velikobritanija za Balgaria, dekemvri 1945 g. – Epochi, kn. 2, s. 43–54.]

Желязкова, М. 2013 – М. Желязкова. Празници и ритуали на студентите във Великотърновския университет (1963–1989 г.). – Epochi, 2013, т. 21, бр. 2, с. 221–230. [M. Zheljazkova. Praznitzi i rituali na studentite vav Velikotarnovskija universitet (1963–1989 g.). – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 221–230.]

Игнатова, А. 2007 – А. Игнатова. Предложението на Великотърновския университет за участие на проф. Иван Дуйчев в избора за академик по средновековна история на България и Югоизточна Европа (1980 г.). – Epochi, 2007, т. 15, бр. 2, с. 174–180. [A. Ignatova. Predlozhenieto na Velikotarnovskija universitet za uchashtie na prof. Ivan Dujchev v izbora za akademik po srednovekovna istorija na Balgaria i Jugoiztochna Evropa (1980 g.). – Epochi, 2007, t. 15, br. 2, s. 174–180.]

Игнатова, А. 2008 – А. Игнатова. Доц. Невена Попова – дарителката на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”. – Epochi, 2008, kn. 1–2, с. 155–163. [A. Ignatova. Dotz. Nevena Popova – daritelkata na VTU “Sv. sv. Kiril i Metodij”. – Epochi, 2008, kn. 1–2, s. 155–163.]

Игнатова, А. 2012 – А. Игнатова. Музеят на социалистическото изкуство в България и общественият отзвук за него. – Epochi, 2012, т. 20, бр. 2, с. 196–217. [A. Ignatova. Muzejat na sotzialisticheskoto izkustvo v Balgaria i obshtestvenijat otzvuk za nego. – Epochi, 2012, t. 20, br. 2, s. 196–217.]

Игнатова, А. 2013 – А. Игнатова. Архивните документи като инструмент в ръцете на комунистическата власт. – Epochi, 2013, т. 21, бр. 2, с. 31–50. [A. Ignatova. Arhivnite dokumenti kato instrument v ratzete na komunisticheskata vlast. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 31–50.]

Исусов, М. 1993 – М. Исусов. Съветският хегемонизъм и държавният суверенитет на България. – Epochi, 1993, т. 1, бр. 1, с. 22–35. [M. Isusov. Savetskijat hegemonizam i darzhavnijat suverenitet na Balgaria. – Epochi, 1993, t. 1, br. 1, s. 22–35.]

Исусов, М. 1995 – М. Исусов. За характера на българското общество след Втората световна война. – Epochi, 1995, kn. 3–4, с. 5–25. [M. Isusov. Za haraktera na balgarskoto obshtestvo sled Vtorata svetovna vojna. – Epochi, 1995, kn. 3–4, s. 5–25.]

Калинова, Е. 2013 – Е. Калинова. Културата и идеологическият императив зад „желязната завеса” в началото на Студената война. – Epochi, 2013, т. 21, бр. 2, с. 155–171. [E. Kalinova. Kulturata i ideologicheskijat imperativ zad “zheljaznata zavesa” v nachaloto na Studenata vojna. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 155–171.]

Карамихова, М. 2013 – М. Карамихова. Божественото наказание (Етнология на спомените за агресивната атеистична политика). – Epochi, 2013, т. 21, бр. 2, с. 182–209. [M. Karamihova. Bozhestvenoto nakazanie (Etnologija na spomenite za agresivnata ateistichna politika). – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 182–209.]

Картелян, А. 1997 – А. Картелян. Украинската съветска социалистическа република и приемането на България в ООН (1947–1955). – Epochi, 1997, kn. 3–4, с. 89–102. [A. Karteljan. Ukrainската savetska sotzialisticheska republika i priemането na Balgaria v OON (1947–1955). – Epochi, 1997, kn. 3–4, s. 89–102.]

Картелян, А. 2000 – А. Картелян. Украинско-български търговски връзки по река Дунав (1944–1980). – Епохи, 2000, кн. 1, с. 25–38. [A. Karteljan. Ukrainsko-balgarski targovski vrazki po reka Dunav (1944–1980). – Epochi, 2000, kn. 1, s. 25–38.]

Мантарлиев, Й. 2016 – Й. Мантарлиев. Българската земеделска и кооперативна банка и бежанският въпрос в България в края на Втората световна война (септември 1944 – април 1945 г.). – Епохи, том XXIV (2016), кн. 2, с. 290–301. [J. Mantarliev. Balgarskata zemedelska i kooperativna banka i bezhanskijat vapros v Balgaria v kraja na Vtorata svetovna vojna (septemvri 1944 – april 1945 g.). – Epochi, tom XXIV (2016), kn. 2, s. 290–301.]

Маринова, М. 2000 – М. Маринова. Политика за приобщаване на турското население в България през управлението на първото правителство на Вълко Червенков (1950–1954 г.). – Епохи, 2000, т. 8, бр. 3, с. 95–109. [M. Marinova. Politika za priobshavane na turskoto naselenie v Balgaria prez upravlението na parvoto pravitelstvo na Valko Chervenkov (1950–1954 g.). – Epochi, 2000, t. 8, br. 3, s. 95–109.]

Маринова, М. 2016 – М. Маринова. Начало на курс към открита съветизация на България и налагане на сталиновия модел на управление – кадрови рокади и динамика на партийния елит. – Епохи, том XXIV (2016), кн. 2, с. 275–289. [M. Marinova. Nachalo na kurs kam otkrita savetizatzija na Bylgaria i nalagane na stalinovija model na upravlenie – kadrovi rokadi i dinamika na partijnija elit. – Epochi, tom XXIV (2016), kn. 2, s. 275–289.]

Марчева, И. 1998 – И. Марчева. Историята на една предизвестена смърт, или краят на организираното женско движение в България (1944–1950). – Епохи, 1998, кн. 2, с. 52–63. [I. Marcheva. Istorijata na edna predizvestena smart, ili krajat na organiziranoto zhensko dvizhenie v Balgarija (1944–1950). – Epochi, 1998, kn. 2, s. 52–63.]

Марчева, И. 2013 – И. Марчева. Метаморфози на паметта за социализма. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 51–58. [I. Marcheva. Metamorfozi na pametta za sotzializma. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 51–58.]

Мигев, В. 1998 – Вл. Мигев. Некомунистическият литературен печат в България (1945–1947 г.). – Епохи, 1998, кн. 2, с. 133–143. [Vl. Migev. Nekomunisticheskiyat literaturnen pechat v Balgaria (1945–1947 g.). – Epochi, 1998, kn. 2, s. 133–143.]

Миланова, С. 1998 – С. Миланова. Социалните функции на застрахователния монопол от 1946 г. – Епохи, 1995, кн. 1, с. 41–54. [S. Milanova. Sotzialnite funktzii na zastrahovatelnija monopol ot 1946 g. – Epochi, 1995, kn. 1, s. 41–54.]

Миланова, С. 1998 – С. Миланова. Суверенност на изпълнителната власт в България в годините на Втората световна война. – Епохи, 1998, кн. 2, с. 37–51. [S. Milanova. Suverennost na izpalnitelnata vlast v Balgaria v godinite na Vtorata svetovna vojna. – Epochi, 1998, kn. 2, s. 37–51.]

Минчев, М. 1993 – М. Минчев. Никола Петков и образуването на Националния комитет на Отечествения фронт. – Епохи, 1993, кн. 3–4, с. 51–63. [M. Minchev. Nikola Petkov i obrazuvaneto na Natzionalnija komitet na Otechestvenija front. – Epochi, 1993, kn. 3–4, s. 51–63.]

Минчев, М. 1997 – М. Минчев. Военен преврат ли е 9 септември 1944? – Епохи, 1997, т. 5, бр. 2, с. 111–127. [M. Minchev. Voenen prevrat li e 9 septemvri 1944? – Epochi, 1997, t. 5, br. 2, s. 111–127.]

Михов, М. 2013 – М. Михов. България и българите в идеологията на югославските комунисти. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 138–147. [M. Mihov. Balgaria i balgarite v ideologijata na jugoslavskite komunisti. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 138–147.]

Никова, Г. 1998 – Г. Никова. Социално-икономическите модели на XX в. – Епохи, 1998, кн. 2, с. 18–36. [G. Nikova. Sotzialno-ikonomichestkite modeli na XX v. – Epochi, 1998, kn. 2, s. 18–36.]

Петков, П. 2013 – П. Петков. Българската историография от 9 септември 1944 г. до 10 ноември 1989 г. за отношенията между православната църква и държавната власт в България (1878–1912 г.). – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 112–122. [P. Petkov. Balgarskata istoriografija ot 9 septemvri 1944 g. do 10 noemvri 1989 g. za odnoshenijata mezhdu pravoslavnata tzarkva i darzhavnata vlast v Balgaria (1878–1912 g.). – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 112–122.]

Поппетров, Н. 2013 – Н. Поппетров. Образът и зад него: Съчетанието реално – мнимо в реконструкциите за комунистическия режим. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 11–30. [N. Poppetrov. Obrazat i zad nego: Sachetaniето realno – mnimo v rekonstruktziiite za komunisticheskija rezhim. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 11–30.]

Проданов, Н. 2013 – Н. Проданов. Антикомунистическата съпротива в България след 1944 г.: бележки по досегашните изследвания, тематиката и основните проблемни въпроси. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 70–82. [N. Prodanov. Antikomunisticheskata saprotiva v Balgaria sled 1944 g.: belezhki po dosegashnite izsledvanija, tematikata i osnovnite problemni vaprosi. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 70–82.]

Србиновски, М. 2013 – Мл. Србиновски. Фалсификатот со друг фалсификат се брани. – Епохи, 2013, т. 21, бр. 2, с. 148–154. [Ml. Srbinovski. Falsifikatot so drug falsifikat se brani. – Epochi, 2013, t. 21, br. 2, s. 148–154.]

Тодорова, Р. 1998 – Р. Тодорова. Българо-чехословашки отношения 1949–1958 г. – Епохи, 1998, кн. 2, с. 64–87. [R. Todorova. Balgaro-chehoslovashki otnoshenija 1949–1958 g. – Epochi, 1998, kn. 2, s. 64–87.]

Тюлеков, Д. 1994 – Д. Тюлеков. Съюзната контролна комисија в България, правителството на Отечествения фронт и унищожаването на литература с научно-патриотично съдържание в Пиринска Македонија (1944–1945 г.). – Епохи, 1994, кн. 2, с. 86–92. [D. Tjulekov. Sajuznata kontrolna komisija v Balgaria, pravitelstvoto na Otechestvenija front i unishtozhavaneto na literatura s nauchno-patriotichno sadarzhanie v Pirinska Makedonija (1944–1945 g.). – Epochi, 1994, kn. 2, s. 86–92.]

Христова, Н. 1998 – Н. Христова. От маските до маскарада. Интелектуалците и предизвикателствата на социалната памет. – Епохи, 1998, кн. 2, с. 111–132. [N. Hristova. Ot maskite do maskarada. Intelektualtzi i predizvikelstvata na sotzialnata pamet. – Epochi, 1998, kn. 2, s. 111–132.]

Янков, Г. 2012 – Г. Янков. Българската държавност след Освобождението (1878) и в началото на XXI век: сравнителен анализ. – Епохи, 2012, т. 20, бр. 2, с. 181–195. [G. Jankov. Balgarskata darzhavnost sled Osvobozhdenieto (1878) i v nachaloto na XXI vek: sravnitelnen analiz. – Epochi, 2012, t. 20, br. 2, s. 181–195.]

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ КАТО ТРИБУНА НА ЕТНОЛОЖКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Мария ИВАНОВА

EPOCHI [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL AS A TRIBUNE OF THE ETHNOLOGICAL RESEARCHES

Maria IVANOVA

Abstract: the article is dedicated to the 25th anniversary of the journal “Epochs” and to the published in it ethnological researches.

Key words: ethnology, ethnological researches.

Общозвестен факт е, че научноизследователската значимост на една академична общност е твърде зависима от нейната издателска дейност. Списание „Епохи“ е отдавна утвърдена научна и издателска поредица в Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, на страниците на която 25 години намират място и етнологжките изследвания.

Като трибуна на етнологжките изследвания сп. „Епохи“ предоставя изключителни възможности първо за утвърждаването на етнологията в ИФ. В нашето съвремие този проблем е съществен, тъй като през последните две десетилетия етнологията в България претърпя не малко организационни преустройства като самостоятелна наука. В това отношение значение има публикацията на Н. Колев – дългогодишен преподавател по етнология във ВТУ, посветена на 10-годишнината от разкриването на специалност Етнология в Историческия факултет [Колев, Н. 2011, с. 11–27]. Проследявайки научноизследователското и учебното съдържание на специалността, Н. Колев убедително сочи мястото на етнологията в системата на историческите науки, доказателство за което е дългогодишната изследователска дейност на целия колегиум по етнология. На страниците на сп. „Епохи“ М. Иванова защитава становището, че съвместните усилия на етнологи и историци бележат най-всеотрасовото и системно културно-историческо изучаване на народите от древността до наши дни [Иванова, М. 2011, с. 28–33]. М. Карамихова твърди, че българската етнологическа школа „има доказано предимство етнологията да бъде включена сред историческите дисциплини“ [Карамихова, М. 2013, с. 189]. Според нея приложението на историческия подход в етнологжките изследвания позволява да се избегнат някои методологични недостатъци дори при изучаването на съвременността, тъй като много от културните явления се нуждаят не само от синхронно (антроположко) проучване, но и от диахронен (исторически) поглед към миналото [Карамихова, М. 2013, с. 189]. Ил. Ганчева, проследявайки научно-изследователските направления във факултетната етнология, също приема, че като учебна дисциплина тя се утвърждава още през 70-те години на ХХ в., когато в учебния план на специалност История е включена и специализация по етнография [Ганчева, И. 2011, с. 34]. През различните години

лектори по етнология в ИФ са още В. Хаджиниколов, Ст. Генчев, М. Велева, Г. Михайлова, Р. Попов, които отдавна са утвърдени като водещи изследователи в българската етнология. Тяхната заслуга може да се потвърди от многобройните студенти историци, които днес работят като професионални етнологи.

На страниците на сп. „Епохи“ намират място и публикации, които имат пряко отношение към обучението на студентите в специалност *Етнология*. Например това са публикации, свързани с усвояването на методологията в етнологичните проучвания, с провеждането на теренни етнологични изследвания или с изучаването на опита на други български и задгранични университети при преподаването на културата в средните и висшите училища [**Иванова, М.** 2000, с. 111–118; **Карамихова, М.** 2011, с. 136–160; **Новикова, Н. С.** 2011, 123–135; **Цанева, Е.** 2011, с. 42–43; **Георгиев, Г.** 2012, с. 11–34; **Стефанова, А.** 2012, с. 188–204; **Маджаров, Д.** 2014, с. 54–82]. Налице са и публикации, които поставят специфични историографски проблеми, имащи отношение към развитието на отделни етнологични институции с решаващо значение и за развитието на етнологията [**Атанасова, М.** 2011, с. 73–82; **Кирилова, А.** 2011, с. 64–72; **Сантова, М.** 2011, с. 175–189].

Списание „Епохи“ предоставя възможността и за оформянето на самостоятелни тематични книжки, които отразяват значими събития от творческия път на етнологичната общност в Историческия факултет. В случая конкретно значение имат две книжки, посветени на 10-годишния юбилей на специалност *Етнология*, който е придружен и от провеждането на международна научна конференция на тема „Етнологията като наука – традиции и съвременност“ (21–22 октомври, 2011 г.) [**Епохи**, 2011, т. 19, кн. 2; 2012, т. 20, кн. 1]. Автори в двете книжки са утвърдени имена в българската и задграничната етнология и докторанти и студенти по етнология в Историческия факултет. Техните изследвания сочат, че съвременната етнология се отличава с изключително разнообразие от научни проблеми и подходи, които значително разширяват и нейната предметна област на изучаване. В този смисъл специално внимание заслужава публикацията на Е. Цанева „Значението и задачата на нашата етнография“: програмната Шишманова статия – век и четвърт по-късно“, чиято цел е „в конспективен формат да се съизмерят посланията на Шишманов със стандарта на научните постижения и пропуски, както ги виждаме днес“ [**Цанева, Е.** 2011, с. 41]. Макар и с уговорката, че публикацията е израз на авторовото мнение за съвременното развитие на българската етнология, тя може да се приеме като един от малкото, но успешни опити на българските етнологи да потърсят приемствеността във вековното развитие на родната етнология, като акцентът е поставен върху онези нейни достижения, които я превръщат в наука за етническата ни култура, изучавана на сравнителна основа с културата на другите народи [**Цанева, Е.** 2011, с. 43]. Както отбелязва Е. Цанева, още в обучението по етнология в средното и висшето училище трябва да се съхрани духът на Шишмановата идея за равнопоставеност при изучаване на всички етнически култури, за да се открие своеобразното, оригинално комбиниране на универсалните културни елементи, които пораждат и спецификата на всяка отделна култура [**Цанева, Е.** 2011, с. 42–43]. Като се следв програмната статия на Ив. Шишманов, не може да се отрече и новото, привнесено от неговите следовници, които чертаят пътя, по който днес трябва да се развива българската етнология. Общият извод, който се налага от изложението, е, че, ако се обръщаме по-често към Шишмановата статия и изследванията на нейните най-добри интерпретатори през изминалия век и четвърт, може би по-лесно ще открием верния път на научното си развитие сред множеството съвременни професионални изкушения [**Цанева, Е.** 2011, с. 52].

С подчертан изследователски принос се отличават и останалите публикации, посветени на 10-годишния юбилей на специалност *Етнология*. Сред тях се открояват тези, които също разглеждат проблеми, свързани със съвременното развитие на етнологията, с нейното практическо приложение и с предизвикателствата, пред които тя е изправена днес [**Банкова, П.** 2011, с. 56–63; **Кирилова, А.** 2011, с. 64–72; **Минков, И.** 2011, с. 190–200; **Сантова, М.** 2011, с. 175–189; **Христов, П.** 2011, с. 83–89]. Не са малко и публикациите, в които се поставят проблемите за професионалната етика по време на теренните етнологични изследвания [**Попов,**

Р. 2011, с. 112–116; **Денчева, Р., Тошев, М.** 2011, 90–111; **Георгиев, Г.** 2012, с. 11–34], както и за отношението към културното наследство в условията на глобализация [**Минков, И.** 2011, с. 190–200; **Сантова, М.** 2011, с. 175–189].

Други две тематични книжки на сп. „Епохи“ са посветени на 60-годишния юбилей на двама дългогодишни преподаватели по етнология в Историческия факултет – доц. д-р Н. Колев [**Епохи** 2000, т. 8, кн. 2] и проф. д-р Мария Иванова [**Епохи** 2014, т. 22, кн. 2]. Публикуваните изследвания в тях могат да се приемат като своеобразен еталон за развитието на факултетната етнология, тъй като отразяват не само отношението към юбилярите, но и състоянието на съвременната етнология от последните две десетилетия. Например, дори един бегъл сравнителен анализ на двете книжки показва, че в самото начало на ХХI век все още в българската етнология преобладават научните изследвания, посветени на традиционната българска култура [виж съдържанието на **Епохи**, 2000, т. 8, кн. 2], докато през второто десетилетие на същия век [**Епохи**, 2014, т. 22, кн. 2] превес вече имат изследванията на съвременната култура в условията на социалистическия и постсоциалистическия период в България.

В споменатите тематични книжки на сп. „Епохи“ достойно място заемат и публикациите на задграничните етнологи. От една страна, те бележат международните научни връзки на етнологката общност във факултета, а, от друга страна, дават основание и за един, макар и откъслечен, поглед върху развитието на задграничната етнология [виж съдържанието на **Епохи** 2011, т. 19, кн. 2; 2012, т. 20, кн. 1; 2014, т. 22, кн. 2]. Публикации на задгранични етнологи са включени и в други книжки на сп. „Епохи“, като поставените в тях проблеми са съобразени предимно с изследователската дейност на техните автори [**Янгузин, Р. З.** 2006, с. 163–166; **Урицкая, Р.** 2008, с. 126–138; **Квилинкова, Е. Н.** 2008, с. 111–125].

В количествено отношение на страниците на сп. „Епохи“ най-многобройни се оказват етнологските изследвания, разработени от студенти и докторанти по етнология в Историческия факултет. Този факт е лесно обясним, като се има предвид, че списанието е трибуна и на студентската научноизследователска дейност във факултета, отразена именно в студентските и докторантските изследвания. През изминалите 25 години в различните рубрики на списанието („Вяра, бит, обичай“, „Документи“, „Студентски изследвания“, „Докторантски изследвания“ и др.) са публикувани многобройни статии и научни съобщения на студенти и докторанти по етнология [**Янков, А.** 1995, с. 98–103; **Георгиева, Т.** 2000, с. 23–29; **Стрезова, Н.** 2000, с. 93–106; **Вълев, И.** 2007, с. 139–148; **Ескеджиев, Ш.** 2012, с. 225–234; **Иванова, Р.** 2012, с. 235–237; **Мъглова, Д. Б.** 2014, с. 49–66; **Кургчу, С.** 2014, с. 67–85 и др.]. Те потвърждават веднъж нестихващия интерес на студентите и докторантите към етнологията, а втори път – разнообразието от етнологски теми и проблеми, избрани за тяхната професионална реализация.

В самостоятелна група могат да се обособят и публикациите на бивши студенти и докторанти, които отдавна са утвърдени като професионални етнологи, но живата връзка между тях и факултета продължава да се поддържа именно чрез сп. „Епохи“, на чиито страници те публикуват свои изследвания [**Денчева, Р., Тошев, М.** 2011, 90–111; **Петкова, М.** 2012, с. 144–151; **Каменова-Борин, А.** 2014, с. 124–132 и др.].

Накрая няма да бъде пресилено, ако още веднъж се подчертае, че в своята 25-годишна издателска дейност сп. „Епохи“ наистина се превръща в трибуна на етнологските изследвания, утвърждавайки мястото на етнологията сред останалите науки в Историческия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Атанасова, М. 2011 – Миглена Атанасова. Предпоставки за трансформирането на Института за народоука в Етнографски институт с музей при БАН. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 73–82. [Miglena Atanasova. Predpostavki za transformiraneto na Instituta za narodouka v Etnografski institute s muzei pri BAN. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 73–82].

Банкова, П. 2011 – Петя Банкова. Етнологията – ключовият PR на българската наука. – Епохи. Том/ Volume XIX (2011), Книжка/ Issue 2, 56–63. [Petya Bankova. Etnologiyata – kluchoviyat PR na balgarskata nauka. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 56–63].

Вълев, И. 2007 – Илия Вълев. Общоселска служба в Антоновско. – Епохи. Том/ Volume XV (2007), Книжка/ Issue 2, 139–148. [Iliya Valev. Obshoselska sluzhba v Antonovsko. – Epochi. Tom XV (2007), kn. 2, 139–148].

Ганчева, И. 2011 – Илияна Ганчева. Изследователските направления по етнология във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. – Епохи. Том/ Volume XIX (2011), Книжка/ Issue 2, 34–38. [Iliyana Gancheva. Izsledovatelските napravleniya po etnologiya vav VTU “Sv. sv. Kiril i Metodii”. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 34–38].

Георгиев, Г. 2012 – Галин Георгиев. Теренното етнологическо изследване като фактор при определяне и изява на идентичност (по материали от експедициите на ИЕФЕМ-БАН сред българите в Молдова и Украйна. – Епохи. Том/ Volume XX (2012), Книжка/ Issue 1, 11–34. [Galin Georgiev. Terennoto etnolojko izsledvane kato factor pri opredelyane i izyava na identichnost (po materialy ot ekspeditsii na IEFEM-BAN sred balgarite v Moldova i Ukraina. – Epochi. Tom XX (2012), kn. 1, 11–34].

Георгиева, Т. 2000 – Теменуга Георгиева. Приносът на Феликс Каниц за българската етнография. – Епохи. Том/ Volume VIII (2000), Книжка/ Issue 2, 23–29. [Temenuga Georgieva. Prinosat na Feliks Kanits za balgarskata etnografiya. – Epochi. Tom VIII (2000), kn. 2, 23–29].

Денчева, Р., Тошев, М. 2011 – Румяна Денчева, Мирослав Тошев. Теренните етнографски експедиции през 80-те години на XX век – последният влак по релсите на традицията. – Епохи. Том/ Volume XIX (2011), Книжка/ Issue 2, 90–111. [Rumyana Dencheva, Miroslav Toshev. Terennite etnografski ekspeditsii prez 80-te godini na XX vek – posledniyat vlak po relsite na traditsiyata. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 90–111].

Ескеджиев, Ш. 2012 – Шевкет Ескеджиев. Баянията в с. Медовец. – Епохи. Том/ Volume XX (2012), Книжка/ Issue 1, 225–234. [Shevket Eskedjiev. Bayaniyata v s. Medovets. – Epochi. Tom XX (2012), kn. 1, 225–234].

Иванова, М. 2000 – Мария Иванова. Кодовата система на Ю. И. Левин и нейните възможности при записа на българските родствени отношения. – Епохи. Том/ Volume VIII (2000), Книжка/ Issue 2, 111–118. [Maria Ivanova. Kodovata sistema na Yuriy I. Levin i neynite vazmozhnosti pri zapisa na balgarskite rodstveni otnoshenia. – Epochi. Tom VIII (2000), kn. 2, 111–118].

Иванова, М. 2011 – Мария Иванова. Мястото на етнологията в Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. – Епохи. Том/ Volume XIX (2011), Книжка/ Issue 2, 28–33. [Maria Ivanova. Myastoto na etnologiyata v Istoricheskiya fakultet na VTU “Sv. sv. Kiril i Metodii”. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 28–33].

Иванова, Р. 2012 – Ралица Иванова. Силвестровден по теренни изследвания в Еленския край. – Епохи. Том/ Volume XX (2012), Книжка/ Issue 1, 235–237. [Ralitsa Ivanova. Silvestrovden po terenni izsledvaniya v Elenskiya kraj. – Epochi. Tom XX (2012), kn. 1, 235–237].

Каменова-Борин, А. 2014 – Анята Каменова-Борин. Култови места в Чипровската покрайнина. – Епохи. Том/ Volume XXII (2014), Книжка/ Issue 2, 124–132. [Anjuta Kamenova-Borin. Kultovi mesta v Chiprovskata pokrainina. – Epochi. Tom XXII (2014), kn. 2, 124–132].

Карамихова, М. 2011 – Маргарита Карамихова. Религиозен туризъм или наченки на поклонничество? (Изследване на отделен случай – пътувания до Метеори, Гърция). – Епохи. Том/ Volume XIX (2011), Книжка/ Issue 2, 136–160. [Margarita Karamihova. Religiozen turizam ili nachenki na poklonничество? (Izsledvane na otdelen sluchai – ratuvaniya do Meteori, Gartsiya). – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 136–160].

Карамихова, М. 2013 – Маргарита Карамихова. Състояние на изследванията на свети места, поклонничества и религиозен туризъм в България. – Епохи. Том/ Volume XXI (2013), Книжка/ Issue 1, 9–36. [Margarita Karamihova. Sostoyanie na izsledvaniyata na sveti mesta, poklonничества i religiozen turizam v Balgaria. – Epochi. Tom XXI (2013), kn. 1, 9–36].

Квилинкова, Е. Н. 2008 – Елизавета Н. Квилинкова. Народные песни религиозного содержания – составная часть духовного наследия гагаузов. – Епохи. Том/ Volume XVI (2008), Книжка/ Issue 1, 111–125. [Elizaveta N. Kvilinkova. Narodnie pesni religioznogo sodержaniya – sostavnaya chast duhovnogo naslediya gagauzov. – Epochi. Tom XVI (2008), kn. 1, 111–125].

Кирилова, А. 2011 – Анни Кирилова. Специализираният архив на ИЕФЕМ – информационна банка на науката. – Епохи. Том/ Volume XIX (2011), Книжка/ Issue 2, 64–72. [Anni Kirilova. Spetsializiraniyat arhiv na IEFEM – informatsionna banka na naukata. – Epochi. Tom XIX (2011), Knizhka/ Issue 2, 64–72].

Колев, Н. 2011 – Николай Колев. Етнологията във Великотърновската Алма Матер. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 11–27. [Nikolai Kolev. Etnologiyata vav Velikotarnovskata Alma Mater. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 11–27].

Куртчу, С. 2014 – Севим Куртчу. Обичаи и обреди, свързани с бременността и раждането на дете при българи, турци и роми в Кубратския край. – Епохи. Том/Volume XXII (2014), Книжка/Issue 1, 67–85. [Sevim Kurtchu. Obichai i obredi, svarzani s bremennostta i razhdaneto na dete pri balgari, turtsi i romi v Kubratskia kraii. – Epochi. Tom XXII (2014), kn. 1, 67–85].

Маджаров, Д. 2014 – Джени Маджаров. Етноложки подход за изследване на обредния жест. – Епохи. Том/Volume XXII (2014), Книжка/Issue 2, 54–82. [Dzheni Madzharov. Etnolozhki podhod za izsledvane na obrednia zhest. – Epochi. Tom XXII (2014), kn. 2, 54–82].

Минков, И. 2011 – Игнат Минков. Формирането на Европейския съюз като глобализационна общност. (Етноложки аспекти). – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 190–200. [Ignat Minkov. Formiraneto na Evropeiskia sauz kato globalizatsionna obshnost. (Etnolozhki aspekti). – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 190–200].

Мъглова, Д. Б. 2014 – Диана Б. Мъглова. Руската етнография и изследването на китайската родствена система. – Епохи. Том/Volume XXII (2014), Книжка/Issue 1, 49–66. [Diana B. Maglova. Ruskata etnografia i izsledvaneto na kitaiskata rodstvena sistema. – Epochi. Tom XXII (2014), kn. 1, 49–66].

Новикова, Н. С. 2011 – Наталия С. Новикова. Освещение вопросов культуры в школьных курсах истории России. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 123–135. [Natalia S. Novikova. Osveshenie voprosov kulturi v shkolnih kursah istorii Rossii. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 123–135].

Петкова, М. 2012 – Миглена Петкова. Село Големаните – двадесет и пет столетия мит и религия. – Епохи. Том/Volume XX (2012), Книжка/Issue 1, 144–151. [Miglena Petkova. Selo Golemanite – dvadeset i pet stoletia mit i religia. – Epochi. Tom XX (2012), kn. 1, 144–151].

Попов, Р. 2011 – Рачко Попов. За един случай на предаване на лечителски опит на терена. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 112–116. [Rachko Popov. Za edin sluchai na predavane na lechitelski opit na terena. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 112–116].

Сантова, М. 2011 – Мила Сантова. Нематериалното културно наследство и музеи в условията на глобализация. Примерът на България. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 175–189. [Mila Santova. Nematerialното kulturno nasledstvo i muzei v usloviyata na globalizatsia. Primerat na Balgaria. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 175–189].

Стефанова, А. 2012 – Ана Стефанова. Аналитичнопсихологически подход към нестинарството. – Епохи. Том/Volume XX (2012), Книжка/Issue 1, 188–204. [Ana Stefanova. Analitichnopsihologicheski podhod kam nestinarnstvoto. – Epochi. Tom XX (2012), kn. 1, 188–204].

Стрезева, Н. 2000 – Наталия Стрезева. Пролетни момински обичаи от села в Одеска област, Южна Украйна. – Епохи. Том/Volume VIII (2000), Книжка/Issue 2, 93–106. [Natalia Strezeva. Proletni mominski obichai ot sela v Odeska oblast, Yuzhna Ukraina. – Epochi. Tom VIII (2000), kn. 2, 93–106].

Урицкая, Р. 2008 – Рита Урицкая. Народнотрудовой союз (НТС): долгий путь на родину русской политической иммиграции. – Епохи. Том/Volume XVI (2008), Книжка/Issue 1, 126–138. [Rita Uritskaya. Narodnotrudovoi soyuz (NTS): dolgii put na rodinu russkoi politicheskoi immigratsii. – Epochi. Tom XVI (2008), kn. 1, 126–138].

Христов, П. 2011 – Петко Христов. Какво е традицията – културно наследство или научна конструкция?. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 83–89. [Petko Hristov. Kakvo e traditsiyata – kulturno nasledstvo ili nauchna konstruksia? – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 83–89].

Цанева, Е. 2011 – Еля Цанева. „Значението и задачата на нашата етнография“: програмната Шишманова статия – век и четвърт по-късно. – Епохи. Том/Volume XIX (2011), Книжка/Issue 2, 39–55. [Elya Tsaneva. “Znachenieto i zadachata na nashata etnografia”: programnata Shishmanova statia – vek i chetvart po-kasno”. – Epochi. Tom XIX (2011), kn. 2, 39–55].

Янгузин, Р. З. 2006 – Рим З. Янгузин. За етнонима *башкорт*. – Епохи. Том/Volume XIV (2006), Книжка/Issue 2, 163–166. [Rim Z. Yanguzin. Za etnonima *bashkort*. – Epochi. Tom XIV (2006), kn. 2, 163–166].

Янков, А. 1995 – Ангел Янков. Празникът Тяло Христово и неговото място в обичайната система на българите католици. – Епохи. Том/Volume III (1995), Книжка/Issue 2, 98–103. [Angel Yankov. Praznikat Tyalo Hristovo i negovoto myasto v obichainata Sistema na balgarite katolitsi. – Epochi. Tom III (1995), kn. 2, 98–103].

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

СПИСАНИЕ „ЕПОХИ“ И ГЕОГРАФСКИТЕ НАУКИ

Румен ЯНКОВ

THE *EPOCHI* [EPOCHS] SCHOLARLY JOURNAL AND THE GEOGRAPHIC SCIENCES

Rumen YANKOV

Abstract: The article traces out the participation of geographers and the geographic themes in the issues of the “Epochi” historical journal. The main ideas of the geographic publications are presented. Common or similar scientific directions are outlined. The traditions in the organizational and research interaction between the two sciences are underlined. The journal is examined as a bridge, connecting the work of historians and geographers in the scientific researches.

Key words: historical geography, political geography, geoarcheology, interdisciplinary researches

Съвместната образователна дейност на историци и географи във Великотърновски университет започна преди повече от три десетилетия със създаването на първата в страната специалност „История и география“ през 1984 г. За този период тя устоя на перипетиите и колебанията, характеризиращи вобще висшето ни образование. Нещо повече, специалността и поддържащото я звено от страна на географите – катедра „География“ развиха методичен опит и научен потенциал, с които допринесоха за формиране на близки специалности на висшето образование, както във ВТУ, така и в други университети.

Необходимостта от интердисциплинарно сътрудничество произтича от същността и главните задачи пред нашите науки. Традициите на научна обвързаност на историята и географията се проявяват ярко през втората половина на XIX в. с организационното изграждане на българската наука и висше образование. Те намират потвърждение в научно публикационната дейност на Периодическото списание (ПСБКД), въвеждането на географски дисциплини и привличането на първите преподаватели географи в Историко-филологическото отделение на Висшето училище (СУ) и т.н.

Съвременната изследователска и преподавателска работа разкрива редица обединяващи или сродни теми, което е предпоставка за „разменено“ авторово участие, а в някои случаи – за съвместни публикации и научни издания. Като такива изпъкват разделите на историческата география, политическа и електоралната география, историческата демография, география на селищата, стопанска история, изучаването на локалните общности и др.

Географското познание, особено в областта на обществената география е невъзможно извън параметрите на историческото време и общото разбиране за исторически процес. Земеописанието е прародител и на географията и на историята. Времево-пространствените отношения и историческото формиране на съвременните географски явления са фокус в географската интерпретация на историческата география. В обратният вектор, географията предлага универсален подход за разбиране на света като динамична природно-антропогенна материална систе-

ма. Без връзката с реалностите на географската среда, историческите знания биха били непълни, а някои теми, дори абстрактни.

Единният по отношение на обекта (земната повърхност) и двойствен по отношение на предмета (пространствени закономерности – природни и обществени) характер на географията я поставя като гранична между природните и обществените науки. Тази граница разделя самите географски науки и същевременно ги прави много открити за междудисциплинарно сътрудничество.

Още със създаването на катедра „География“ към Историческия факултет на ВТУ беше заложена идеята звеното не само да участва в обучението на новата специалност „История и география“, но и да формира център за развитие на географски изследвания, единствен извънстолителен по това време. Неслучайно първият ръководител на катедрата проф. М. Деведжиев, поставяше силен акцент върху научноприложната дейност.

Голямата научно-публикационна активност на великотърновските географи е добре отразена в юбилейните издания по повод тридесетгодишнината на катедрата и в текущите научни отчети на катедрено, факултетско и университетско ниво. Естествен е стремежът към участие в престижни периодични издания, вкл. списанията „Проблеми на географията“, „Годишник на СУ. Книга 2 – География“, сборници с доклади от научни конференции и др. За съжаление, за кратко в редицата на актуалната академична периодика се наредиха и книгите „География“ в Трудове на ВТУ (1992–1994 г.).

Заради небезоблачната издателска ситуация с географските периодични списания, статиите на географите във ВТУ по естествен начин се преориентираха главно към годишни факултетски издания като „България, българите и Европа – мит, история, съвремие“ (10 тома), „Балканите – език, история, култура“ (5 тома) и юбилейни сборници. Заслужава да се отбележи и географското участие съвместно с колегите историци във възобновеното списание „Архив за поселищни проучвания“ (1991–2005 г.) и поредицата сборници „Българите в Северното Причерноморие“ (1992–2009 г.).

Списание „Епохи“ има своя роля в представянето на широката научна продукция на видни представители на великотърновската география – покойните професори Марин Деведжиев и Васил Дойков. Творчеството на проф. М. Деведжиев включва най-вече теми на политическата география, геодемографията, териториалното и селищното устройство, география на транспорта и обслужването. Водещи направления в научните и научно-популярните публикации на проф. В. Дойков са географията на страните, география на транспорта и географията на селищата.

С досегашните над двадесет години на издаване и 27 тома, разпределени в 46 книги с ок. 700 статии, списание „Епохи“ е с изградено солидно присъствие в българското научно пространство. На този фон, с 10 публикации в 7 книги, географската тематика е фрагментарно представена, но въпреки това, с достатъчно широк тематичен профил, за да подсети за свързващите ни въпроси. Това участие е несъизмеримо с основното от исторически, археологически и етноложки публикации. Плюс в издателската политика е включването на специалисти от други направления – политология, икономика, филология, религиознание.

Досега в списанието са публикувани статии на 8 автори-географи: проф. Деведжиев (с 3 публикации), проф. Дойков (с 2), проф. Славейков, доц. С. Димитров, доц. Петров и проф. Янков (съавторство), както и две географски рецензии. Епизодичността и намаляващата интензивност на публикуване от географи проличава от годините на участие: 1993 (2 публикации), 1995 (3 публикации), 2000, 2014 (2 рецензии), 2016, 2017.

По-долу ще се спрем накратко на съдържанието и някои от основните идеи в географските статии. Проф. Марин Деведжиев участва в списанието с три статии: „Спомени и размисли за Македония“, „Къде и как започва участието на България във Втората световна война“ и „На кое място е сключен договърът, с който се поставя началото на българската държава?“. Първата от тях, „Спомени и размисли за Македония“ е публикувана в раздела „Срещи на поколенията“

[Деведжиев, М. 1993, с. 83]. Статията започва с лични спомени за участието на българските войски и по-късните срещи с хора от Македония. Следва преход към съвременната политико-географска ситуация на Балканите и все още нереализираните възможности за развитие на някои трансгранични транспортни връзки. Направена е историко-географска справка за плановете за железопътно съединение България–Македония и се анализират перспективите в развитието на шосейните връзки между двете страни. Статията е част от цикъл публикации на автора по проблема на усъвършенстване на транспортната мрежа на страната с оглед нарастването на пропускателните способности от и към съседните държави.

Във втората от посочените публикации [Деведжиев, М. 1995, с. 156] са направени някои уточнения на база преживяното от автора, тогава воененслужещ и непосредствен участник в първите сражения с немските войски, разгорели се непосредствено след 9 септември 1944 г. в направлението Връшка чука–Кула–Видин. С тези събития е свързан проект от 80-те години на миналото столетие за изграждане на мемориален парк в близост до КПП „Връшка чука“.

Третата публикация засяга интересна хипотеза от областта на историческата география за локализацията на споменатата от средновековните автори „Варна“, като място на сключване на мира, поставил началото на българската държава. Авторът разглежда съвременната териториално-устройствена и екологична ситуация в ареала Девня – пристанище Варна-запад, предвид потенциала на мястото да стане „най-значителен мемориал на нашето историческо наследство“ [Деведжиев, М. 2000, с. 124].

Проф. Васил Дойков е представен в сп. „Епохи“ с две публикации. Съобщението му за тракийско светилище край с. Широково, общ. Две могили [Дойков, В. 1993, с. 130], съпоставя исторически, археологически и краеведски сведения за района. Авторът обръща вниманието към един по-слабо известен исторически (археологически) обект, вероятно скално светилище, в Поломието, което той много добре познава.

Статията „Локализиране на исторически обекти чрез антични географски и картографски извори (Сексагинта Пристис, Агранзинос, Деветаши, Вичина)“ се обръща към някои информационни извори на селищната и историческата география започвайки от римските пътни карти и достигайки до средиземноморските портолани. Анализират се възможностите на картографските материали най-вече при локализиране на крепости от римската дунавска граница (в българския участък). Авторът подчертава убеждението си за необходимостта от съчетаване на географските и историческите източници при локализирането на селищни обекти от миналото [Дойков, В. 1995, с. 85].

Проф. Петър Славейков е преподавател във ВТУ в началния период от работата на катедра „География“. В сп. „Епохи“ е публикувано съобщението му „Историко-географски аспекти на проблема за произхода на човека“. Материалът представя обобщено развитието на изследванията на антропогенеза като низ от антроположки открития свързани с биологичната предистория на човечеството [Славейков, П. 1995, с. 58].

В статията на доц. Слави Димитров „Възникване, развитие и особености на лузо-испанската граница“ [Димитров, С. 2016, с. 61] се разглеждат ролята и значението държавните граници. Границите са контури на националното географско пространство на страните, очертаващи суверенните права и отговорности. Те са относително устойчиви политически бариери, проявяващи се във времето като враждебни разделителни линии или като оси на взаимноизгодно съседство.

Границата между Испания и Португалия е една от най-старите почти непроменени граници в Европа. В този смисъл авторът приема Ла Рая за еталон – граница консолидираща самостоятелна Португалия почти два века преди такава консолидация да осъществят за Испания кастилските крале. Много интересно е виждането за геополитическото значение на границата с помощния съсед. Тя пренасочва португалските стремежи в противоположна посока, към рискови морски експедиции и задокоеански завоевания, формирали португалската идентичност със самочувствие на велика колониална сила. Категоричната устойчивост на лузо-испанската грани-

ца по специфичен начин пренася съперничеството в океана и подпомага Португалия в запазването на независимост спрямо експанзията на Испания.

Последната засега географска статия в сп. „Епохи“ е със заглавие „Примерен географски подход при разработването на прогнозен археологически модел“ с автори доц. Галин Петров и проф. Румен Янков [Петров, Г., Янков, Р. 2017, с. 120].

Разкриването и изучаването на вероятни съвкупности от археологически обекти, базирано на закономерностите на тяхното разположение и връзките със средата, е приоритет на т.нар. прогнозно моделиране в археологията. При разработването на прогнозните модели се отчита влиянието на географските фактори върху формите на заселване и стопанска дейност през различни исторически периоди, т.е. пространствено изразените връзки от типа обект–среда и обект–обект. Прогнозните модели оценяват териториите според вероятността от наличие на археологически обекти и подпомагат тяхното локализиране, като се отчитат специфичните фактори за разположението по видове обекти.

В много навременния и полезен книгопис на новите книги на преподавателите от Исторически факултет¹ достойно място заемат географските издания – общо 25 (2011–2015 г.) в разделите „Географски науки“ и „Учебна и помощна литература“.

Публикувани са и две рецензии от проф. Румен Пенин и Хернани Спиридонов на учебното пособие „Ландшафти на България – пространствена структура“ с автори преподаватели във ВТУ и СУ – доц. Н. Тодоров и проф. А. Велчев, тугуляри на курса по ландшафтна география на България².

Участието, макар и скромно в количествените си параметри, и в по-голяма степен – съдържанието на географските публикации в „Епохи“, прибавят на списанието още една специфична характеристика – тази на неизгубен „мост“ за ползотворната научна връзка история – география. Пожелаваме светли перспективи на „Епохи“ – историческото списание на Исторически факултет на ВТУ!

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Деведжиев, М. 1993 – Марин Деведжиев. Спомени и размисли за Македония. – Епохи. Том I (1993), Книжка 2, 83–92. [Devedzhiev, M. Spomeni i razmisli za Makedonia. – Epochi. Tom I (1993), Knizhka 2, 83–92.]

Деведжиев, М. 1995 – Марин Деведжиев. Къде и как започва участието на България във Втората световна война. – Епохи. Том III (1995), Книжка 3, 151–163. [Devedzhiev, M. Kade i kak zapochva uchastieto na Balgaria във Vtorata svetovna voyna. – Epochi. Tom III (1995), Knizhka 3, 151–163.]

Деведжиев, М. 2000 – Марин Деведжиев. На кое място е сключен договорот, с който се поставя началото на българската държава? – Епохи. Том VIII (2000), Книжка 1, 121–124. [Devedzhiev, M. Na кое myasto e sklyuchen dogovorot, s koyto se postavya nachaloto na balgarskata darzhava? – Epochi. Tom VIII (2000), Knizhka 1, 121–124.]

Димитров, С. 2016 – Слави Димитров. Възникване, развитие и особености на лузо-испанската граница. – Епохи. Том XXIV (2016), Книжка 1, 61–69. [Dimitrov, S. Vaznikvane, razvitie i osobenosti na luzo-ispanskata granitsa. – Epochi. Tom XXIV (2016), Knizhka 1, 61–69.]

Дойков, В. 1993 – Васил Дойков. Широковското тракийско светилище. – Епохи. Том I (1993), Книжка 3, 83–92. [Doikov, V. Shirokovskoto trakiysko svetilishte. – Epochi. Tom I (1993), Knizhka 3, 83–92.]

Дойков, В. 1995 – Васил Дойков. Локализиране на исторически обекти чрез антични географски и картографски извори (Сексагинта Пристис, Агранзинос, Деветаши, Вичина). – Епохи. Том III (1995), Книжка 3, 83–92.

¹ Нови книги на преподавателите от Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. – В: Епохи, т. XXIV, кн. 1. (2016).

² В т. XXII, кн. 1 (2014).

[Doykov, V. Lokalizirane na istoricheski obekti chrez antichni geografski i kartografski izvori (Seksaginta Pristis, Agran-zinos, Devetashi, Vichina). – Epochs. Tom III (1995), Knizhka 3, 83–92.]

Петров, Г., Янков, Р. 2017 – Галин Петров, Румен Янков. Примерен географски подход при разработването на прогнозен археологически модел. – Епохи. Том XXV (2017), Книжка 1, 120–127. [Petrov, G, R. Yankov. Primeren geografski podhod pri razrobotvaneto na prognozen arheologicheski model. – Epochs. Tom XXV (2017), Knizhka 1, 120–127.]

Славейков, П. 1995 – Петър Славейков. Историко-географски аспекти на проблема за произхода на човека. – Епохи. Том III (1995), Книжка 3, 58–67. [Slaveykov, P. Istoriko-geografski aspekti na problema za proizhoda na choveka. – Epochs. Tom III (1995), Knizhka 3, 58–67.]

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

РЕЦЕНЗИИ, ОТЗИВИ, КНИГОПИС

CRITIQUE, REVIEWS, BIBLIOGRAPHY

	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVII (2019). Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	--

Стефан ЙОРДАНОВ, Тодорка МИХАЛЕВА¹ / Stefan YORDANOV, Todorka MIHALEVA

**От „Илиада“ и „Калевала“ до митовете на индианска Америка, или
За културно-историческата роля на епоса
[Отзив за: *Песен за Хаяуата. По поемата на Хенри Уодзуърт Лонгфелоу.*
Преразказал в проза: Любомир Кюмюрджиев.
Илюстрирали: Теодор Леков, Божена Замфирова.
София: Издателство „Изток–Запад“, 2019, 149 с.]**

**From “Iliad” and “Kalevala” to Native Americans’ myths,
or on the culture-historical role of the epics
[Review of: *Song of Hiawatha. After the poem Henry Wadsworth Longfellow.*
Retold in prose by Lyubomir Kyumyurdzhiev.**

Illustrated by Theodor Lekov and Bozhena Zamfirova. Sofia: “Iztok–Zapad”, 2019, 149 pp.]

През настоящата, 2019 година българският читател се среща с едно стойностно издание – вдъхновеният преразказ в проза на произведението на американския поет, митолог и етнолог Хенри Уодзуърт Лонгфелоу „Песен за Хаяуата“, произведение, което в културната история на САЩ е изиграло ролята на национален епос. Изданието е иницирано и осъществено от Любомир Кюмюрджиев, изтъкнат български познавач на етнологията на коренните народи на Северна Америка, човек с разностранни интереси и с утвърдено място в българския културен живот². В изданието освен преразказа в 22 глави на поемата на американския поет, са включени два авторски текста на Любомир Кюмюрджиев – въвеждащ очерк под заглавие „За да зазвучи отново Песента за Хаяуата“ (с. 7–17), и „Речник на индианските думи и фрази“ (с. 145–149). Изданието е дело на издателство „Изток–Запад“, което присъства в българската издателска практика от най-ново време със значими издания, в това число и на историческа литература.

Намирам за необходимо изданието да бъде представено и на българския историк, тъй като белетризираното в него епическо произведение представлява своеобразен аналог на българския

¹ Основният текст на отзива е мое дело, затова в него е следвана главно личноименна форма на изложението. Тодорка Михалева се включи с отделни бележки – предимно с текста, проследяващ накратко литературните и мито-епическите паралели от Стария свят на „Песен за Хаяуата“. Най-важното, тя споделя положителното впечатление от труда на г-н Кюмюрджиев. В това отношение тя заявява в писмо до мен: „Искрените интереси водят до добри резултати. Твърдя го по повод хубавото издание – „Песен за Хаяуата“, преразказана от Л. Кюмюрджиев“ [Ст. Йорданов].

² Родом от района на гр. Плевен, Любомир Кюмюрджиев продължително време учителства в този град, след което се установява в София, където работи като сътрудник на българското издание на National Geographic, в което публикува и редица свои статии. Ще илюстрирам дейността му като сътрудник на това списание с една от неговите статии, без съмнение интересна за българския историк, а и за широката културна общественост у нас – статията за живота и делото на един от строителите на паметника на връх Шипка [вж. **Кюмюрджиев, Л.** 2017, pass.].

епос, отразяващ героичния идеал на българския народ, епоса за Крали Марко, който, впрочем, има и авторско поетично пресътворяване³. Това ми даде повод редом с кратката оценка на труда на Любомир Кюмюрджиев – пълната и точна оценка на този труд е по-скоро задача на литературоведи – да споделя също така накратко някои свои мисли за историчността на епоса като жанр, разбира се, въз основа на авторския американски национален епос „Песен за Хаяуата“.

* * *

Въвеждащият очерк към изданието започва с разказ за срещата на Любомир Кюмюрджиев с филма „Троянската война“. Няма да крия, че и аз някога, в юношеските си години, също като Любомир Кюмюрджиев бях грабнат, почти обсебен от този филм. Но за разлика от него, не преживях разочарованието от превода на Александър Милев и Блага Димитрова на „Илиада“, който наистина – в това Любомир Кюмюрджиев е прав – не може да даде на юношеското сърце същата емоция като игралния филм и е по-скоро учен превод с потърсена от Блага Димитрова поетична стилистика, която да се приближава до Омировия поетичен език. Впрочем след години попаднах на хубав текст от големия наш специалист по класически езици, културолог и историк Георги Михайлов, посветен на епоса и неговия емоционално-художествен свят [вж. **Михайлов, Г.** 1976], текст, който дава добра ориентация за стилистиката на този монументален епос. Но някога, като подрастващ и като юноша, имах много по-голям късмет от Любомир Кюмюрджиев, защото попаднах на невероятно увлекателния преразказ на Омировата „Илиада“ от Ран Босилек⁴. Тогава, в годините на детството, прекарахме заедно с блаженопочившия ми брат дълги часове с този преразказ и затова днес го възприемам и като текст, събуждащ личните спомени за рано напусналия нашия свят мой по-голям брат, и като текст – носител на прелестта на разширения познавателен хоризонт, който дава съдържанието на епоса с героико-романтичното му повествование и с героите му, вплетени в сражения за защита на родината, в „рицарските“ двубои на Омировата архаика. Герои, страдащи за любовта така силно, както в най-възбуждащите проникновени литературни пресътворявания на това чувство, или пък страдащи от безнадеждността на предопределения край, която бликаше и от очите на Ахил в американската кинопродукция от 2004 г., така добре възплътен от актьора Брад Пит, и от очите на Хектор, отиващ на двубой с предрешен край, от не по-малко талантливото изпълнение на актьора Ерик Бана. По-късно, след преразказа на Ран Босилек, попаднах и на едно от най-занимателните

³ Любопитно е, че това авторско поетично пресътворяване на Крали-Марковия епос носи заглавие, сходно със заглавието на „Песен за Хаяуата“ – озаглавено е също „песен“, „Песен за Крали Марко“ [вж. **Теодоров, Е.** 1983].

⁴ Впрочем – нещо, за което също не съм осъществявал по-детайлна справка – за представянето на Омировия епос въз основа именно на немските белетризации, в родната книжовна традиция има още по-ранни примери [вж. напр.: **Душанов, Д. Т.** 1899]. Що се отнася до преразказа на Омировия епос с централна тема т.нар. Троянска война, на който попаднах като юноша, той също е с ранна дата. През 1911 г. поредицата „Библиотека на картинна галерия“ към сп. „Картинна галерия за деца и юноши“ издава своята 11-а книжка „Троянската война“ (207 с., над 150 художествени илюстрации) – „преведена и стъкмена за юноши“ от Генчо Негенцов, който по-късно приема псевдонима Ран Босилек, и илюстратор – Георги Палашев, като едновременно са възпроизведени редица графични илюстрации на немския художник Фридрих Прелер. В края на изданието Ран Босилек посочва списък със заглавията на източниците, ползвани при изработването на българската адаптация на текста и при подбора на илюстрациите към него – издания на руски, френски, немски, английски език и шведска адаптация за юноши със същото заглавие. Писателят споменава във въведението към изданието, че „руснаци, французи, англичани, германци, шведи, италианци, датчани и холандци“ са изработили адаптации за юноши, а българите нямат все още пълния превод в стихове, а още по-малко – издания за юноши. (Възползвам се за представянето на това издание от информацията за него в сайта на Balkan Auction <<https://balkan.auction/bg/>>, pass.) Следващо издание на белетристичните адаптации на „Илиада“ и „Одисея“ от Ран Босилек е осъществено през 1949 г. [вж. **Илиада в превод на Р. Босилек...; Одисея в превод на Р. Босилек...**]

изложения върху Омировия въпрос и Омировия епос, при това в съпоставка с други митоепически традиции на Стария свят – Песента на Роланд, Калевала, Беовулф – осъществено от енциклопедиста – литературен историк, етнолог, религиовед, англичанина Ендрю Ланг⁵, което е едно от най-добрите въведения в тази проблематика, осъществено от един добър познавач и на епохата на Тъмните векове, и на историята на западноевропейската литература. В случая ще отбележа неговия стремеж Омировия епос да бъде представен в съпоставка с други ранни епически произведения⁶.

Но да се върнем към Ран Босилек. „Илиада“, преразказана от Ран Босилек – това беше голяма магия за мен в юношеските години. „Песента за Хаяуата“, преразказана от Любомир Кюмюрджиев – това беше голяма магия за мен в моята „втора младост“, когато съм вече на прага на старостта. Може би – още по-голяма магия.

Преразказът на Ран Босилек вероятно е имал за образец немското белетристично пресътворяване на Омировия епос от края на XIX в., както може да се съди по възпроизведените в изданията от 1911 и 1949 г. илюстрации от големия немски художник Фридрих Прелер⁷. Не зная дали Любомир Кюмюрджиев се е влиял от някакъв образец при представянето на американския национален епос „Песен за Хаяуата“, изграден върху митологичната традиция на северноамериканските индианци. Не съм проверявал дали „Песен за Хаяуата“ на Лонгфелоу има белетризации; най-вероятно съществуват нейни белетризации, но аз съм уверен, че Любомир Кюмюрджиев е напълно самостоен в неговото решение да предложи преразказ в проза на това произведение. И най-важното – насочил се е към най-вярното решение как тази забележителна епическа поема да бъде представена на най-широк кръг читатели едновременно и увлекателно, и съдържателно.

Да се прибави нещо към представянето на биографията на Хенри Лонгфелоу, на творческия му облик, на идеите и източниците за създаването на поемата „Песен за Хаяуата“, освен онова, което се съдържа във въведението към книгата, изготвено от Любомир Кюмюрджиев, почти не е необходимо. Той е разказал последователно, пълно и увлекателно за живота на Хенри Лонгфелоу, за източниците на неговата поема, за влиянието върху нея от епоса на други народи, за възприемането ѝ от читателската публика – във времето на създаването ѝ и в столетията след това, за влиянието на тази поема върху творчеството на други автори – не само литератори, но и музиканти. Любомир Кюмюрджиев е включил и кратка, но отново пълна справка за издаването на поемата на български език. Единствено във връзка с тази справка на Любомир Кюмюрджиев ще прибавя не корекция към нея, а по-скоро допълнителни пояснения. Така например той указва, че през 50-те години на XX век, превеждайки от руския превод на Иван А. Бунин, ръкописен непубликуван превод на поемата изготвя Стилиян Чилингиоров. Не съм в състояние да уточня дали бележитият наш писател е публикувал нещо повече, но поне своя превод на пролога към поемата Стилиян Чилингиоров публикува още през 1913 г. [вж. **Лонгфелоу, Песен за Хайавата, Пролог...**, с. 81–82]. Един друг изследовател, спрял се върху мястото на поемата на Лонгфелоу в българската литература, Роберто Адинолфи, също е частично точен – той привежда, първо, един случай на отражение на „Песен за Хайавата“ в текст на Камен Калчев, и второ, указва времето на публикуване на първия български превод на поемата – през 1920 г., от П. К. Чинков [**Adinolfi, R.** 2015, pp. 118–120, с лит.] Първият пълен превод на поемата е действително на П. К. Чинков, а вторият – на Сидер Флорин, публикуван през 1979

⁵ Вж. например: **Lang, A.** 1893 [1906].

⁶ Вж. **Lang, A.** 1893 [1906], глава XVI, “Homer and Other Early Epics”, pp. 382 sqq.; в изданието от 1906 г. – глава XV, “The Comparative Study of Early Epics”, p. 289 sqq., глава XVI, “Homer and the French Mediaeval Epics”, pp. 297 sqq.

⁷ Въпросното немско прозаично пресътворяване на Омировия епос: **Homer’s Ilias...; Homer’s Odyssee...** Че вероятно Ран Босилек е следвал този именно образец, произтича както от споделените илюстрации, така и от указанието в библиографското описание на едно от изданията от 1949 г., че то представлява превод.

г. в поредицата Панорама на издателство „Народна култура“ (под № 108). Но, както видяхме, съществуват и по-ранни опити за превод.

Преводите на български език на поемата „Песен за Хаяyata“ се вписват в картината на нейните многобройни поетични пресътворявания на различни езици. Може би един от най-любопитните примери е преводът не на някой от живите съвременни езици, а на един от „мъртвите“ езици, на старо-еврейски, осъществен от пишеция на староеврейски език Саул Г. Черниховский (1875–1942)⁸. Интересът към поемата не секва, тя продължава да бъде превеждана на нови и нови езици.

* * *

В „Песен за Хаяyata“ мито-епическото богатство на доколумбова Северна Америка е представено много широко. В редица досегашни изследвания са разкрити доста детайлно източниците, от които Лонгфелоу почерпва текста на индианските предания и легенди, най-вече техните публикации от Хенри Скулкрафт [Schoolcraft, H. R. 1839]. „Песен за Хаяyata“ е основана почти единствено върху митологичната традиция на северноамериканските индианци, като едно от достойнствата на книгата на Любомир Кюмюрджиев е това, че в справочния апарат (в бележки под линия) той на доста места е указал и конкретните източници на съответните сюжети и образи в поемата на Лонгфелоу, които основно са от митологичната традиция на оджибуей, но са налице и такива от митологичната традиция на други северноамерикански племенни общности. Разбира се, част от тези бележки неизбежно са следвали бележките на самия Лонгфелоу [вж. Longfellow, H. W. 1994, p. 863–868]. Редом с това отдавна е установено, че Лонгфелоу се влияе от „Калевала“, самият той изрично отбелязва това влияние, но – независимо от някои съвременни му обвинения в едва ли не плагиатстване от „Калевала“ – това е влияние със съзидателна действеност, подпомогнало раждането на напълно оригинално епическо произведение [вж. напр.: Nyland, W. 1950, pp. 1–20; Hardy, D. 1962, pp. 140–147]. И все пак, съдейки по многото поеми и стихотворения в творчеството на Лонгфелоу, разработващи мотиви и образи от мито-епическата и литературната традиция на редица древни и средновековни народи от Стария свят, то индиректни влияния и от други източници също са възможни. Така че оригиналността на „Песен за Хаяyata“ е обогатена и от печата на близост с редица образи и митологеми от Стария свят; впрочем, затова тази поема се възприема така пълнокръвно не само от коренните американци, които имат и своя визия за нея. Колегата Тодорка Михалева се опита да набележи някои от тези сходства – без съмнение, не в изчерпващи проблематиката наблюдения, но, надяваме се, очертаващи колко перспективен е техният анализ, естествено, в значителна степен вече осъществен в литературата⁹. Два примера в това отношение:

На първо място, не са малко примерите в „Песен за Хаяyata“ на мотиви и образи с паралели в мито-епическата традиция на Стария свят от епохата на древността. Присъстват в него например сходства с митологията на Орфей, на когото в „Песен за Хаяyata“ прилича певецът Науадаха (с. 19–20)¹⁰. Воинът Чибиабос (с. 53–54) също е носител на някои черти от образа на Орфей; той свири на флейта (с. 53), на флейта свири и Орфей. Тук няма да си задаваме въпроса дали този най-обикновен музикален инструмент не е типичен за най-архаичните пластове на мито-епическата традиция и в Стария, и в Новия свят. Най-големият враг на Чибиабос е водната змия с рога (с. 103), смъртта на любимата на Орфей, Евридика, е причинена от ухапване на

⁸ Информацията за този превод дължа на: Берков, П. Н. 1947, с. 137.

⁹ Включването на нейния текст, към който прибавих отделни бележки и допълнения, предопредели като опознавателен белег за писаното от нея употребата на първо лице множествено число редом с личноименната форма ед. ч. в останалата част от текста [Стефан Йорданов].

¹⁰ Тук Т. Михалева се насочва към много интересна проблематика. По-конкретно, в сравнителното религиозно съществуват доста проучвания върху наличието на орфеевски по типология митологични повествования и

змия. Въздействието на песните на Чибиабос върху природата е описано почти по същия начин като въздействието на Орфеевата музика. Впрочем, в българската литература едно от най-хубавите описания на това „вълшебно“ въздействие на Орфеевата музика е осъществено в повестта на Георги Караславов „Орлов камък“. И в „Песен за Хаяyata“, и в „Орлов камък“ е подчертана неразривната връзка между певеца, природата и света на хората. Природата слуша Орфеевата музика и се преобразява под нейните звуци – например Орфей с музика усмирява морските вълни [Diod. 43, 1; 48, 6]. Тази образност намира близко съответствие в представянето на действеността на музиката в „Песен за Хаяyata“ – и там, когато Чибиабос засвирел, *„ручейт Сибоуиша спираше да ромоли между дърветата, горските птици замлъкваха, катеричката Аджидаму преставаше да бърбори и дори заекът Уабуз се понадигаше да чуе и види“*, за да изиграе неговата музика космогоничната роля да научи водите на ручей с красивото индианско име *„да текат като звуците“* на този инвариант на индианския Орфей¹¹. Така в този текст от „Песен за Хаяyata“ е частично отразен мотивът за музиката като средство, чрез което в митичните начални времена е устройван светът. И, разбира се, няма по поетичност този текст отстъпва на едно от най-изящните описания на красотата на музиката у Байрон, за когото *„... в света е всичко музика, и всичко е прекрасно/и песента на сферите звучи там ежечасно“* („Дон Жуан“, XV, 5). Впрочем останалите орфеевски мотиви, регистрирани от фолклористи и познавачи на митологията на коренните американци, към чиито съчинения препратихме по-горе, са инварианти на Орфеевия катабазис¹², което като сюжетен елемент е застъпено и в „Песен за Хаяyata“ – там несъмнено изцяло „орфеевска“ е глава XV, „Плачът на Хаяyata“. Именно за отвлечения *„в бездните на Гичи Гаами“* Чибиабос плаче Хаяyata, и неговият плач много прилича на скръбта на хора и природа за периодично изчезващото божество на пролетното събуждане на природата от Стария свят. Магията на шаманите призовава Чибиабос обратно и когато той се завръща, връчена му е горяща главня от огнището, с която да пали огньовете на мъртвите, за да ношуват около тях в самотното им пътуване към Отвъдните земи. А няма не се откриват образи, сходни с онези от мито-епическата традиция на Стария свят, когато се описва дългото окончателно отпътуване от този свят на Чибиабос, *„по пътя на мъртвите“*, пресичайки Скръбната река (образ, приближаващ се по идейно-емоционалния си облик до образа на реката Кокит, реката на плача, една от петте реки в отвъдния свят от античната митология на Стария свят), достигайки Сребърното езеро и отплавайки с Каменното кану към *„Островите на блажените – земя на призраци и сенки“*? Редом с образа на Отвъдния свят, *Баанима* [у Лонгфелоу този митоним е във формата *Ronemah*], е както образ на нещастен, унил свят, от чиито предели се връщат сенките на мъртвите (с. 127), така и образ на *„Отвъдната земя на цветята“*, видим на хоризонта като блестяща дъга, земя, разположена някъде в небесния свод, в която, след като повехнат на земята, всички

герои в митологичната традиция на северноамериканските индианци [вж. напр.: **Meyncke, G. D.** 1927; **Gayton, A. H.** 1935, pp. 263–293; **Hulkranz, Å.** 1957; **Ramsey, J.** 1978, pp. 119–131; **Wise, R. T.** 1998; **Lanoue, G.** *Orpheus in the Netherworld...*, и др.]. Впрочем орфеевски тип сюжети и герои са налице и в митологичната традиция на доколумбова Южна Америка [вж. **Robinson, L. W.** 1972, pp. 181–183; **Cipolletti, M. S.** 1984, pp. 421–431; **Cid-Araneda, A.** 1990, pp. 57–85; **González Delgado, R.** 2001, и др.]. Що се отнася до образа на Науадаха, О. Смейтън също очертава подобен паралел в литературата на Стария свят. *„Even as Scott put the narrative of “The Lay of the Last Minstrel” into the mouth of the last of the minstrels – пише той [Smeaton, O. 1919, p. 101], – who related it to the widowed duchess of the ill-fated Monmouth, so Longfellow professed to have received the scenes in the life of Hiawatha*

*From the lips of Nawadaha,
The musician, the sweet singer”.*

¹¹ Магическата сила на музиката – универсален или „скитащ“ мотив? [Вж. напр. **Staubli, T.** 2018, S. 12–22].

¹² В българската литература именно това *„световно разпространение на фолклорния мотив“* за мъжа, отишъл в отвъдния свят, за да доведе оттам любимата съпруга, поражда допускането, че *„сюжетът има предстепен във вълшебната приказка и дори в още по-древен мит“* [**Богданов, Б.** 1991, с. 72].

горски цветя и диви растения от равнините разцъфтяват (с. 34). Тази „Отвъдна земя на цветята“ е донякъде съпоставима с античните Елисейски полета поне по образността; древноегипетският етимон на прилагателното име в словосъчетанието Елисейски полета, впрочем, обозначава полетата *иалу*, които са „тръстикови полета“. С тази „земя на щастливите“ е съпоставим и образът на „Островите на блажените – земя на призраци и сенки“ в „Песен за Хаяyata“ (с. 107), към „Островите на блажените – към Баанима, земите на Отвъдното“ се отправя и самият Хаяyata, когато в края на поемата напуска света на хората (с. 144). Но тази „земя на щастливите“ е сравнима и с образа на Авалон – отвъдния свят от келтската мито-епическа традиция, тълкуван като отглас от дохристианските представи за Острова на блажените. Авалон заема важно място в средновековния разказ за Тристан и Изолда, която идва именно оттам; дали не е бил повлиян в случая Лонгфелоу от келтската митологична традиция? Да отбележим и че Островът/Островите на блажените е широко разпространен образ още от епохата на Античността, а по аналогия с образа на Елисейските полета образът на Острова на блажените навлиза като символичен образ и в новата българска литература (Пенчо Славейков).

На второ място, и в митологичната основа на „Песен за Хаяyata“ централният персонаж има свои двойници или помощници, както това е типично за мито-епическата традиция на редица общества, включително в Стария свят. Така Гилгамеш от епоса на древна Месопотамия има могъщ приятел – Енкиду. Хаяyata от Новия свят има двама приятели, формирайки заедно с тях триада митологични герои (глава VI, с. 54–56): единият е музикантът Чибиабос, а другият е могъщият Куасинд, дублирайки по този начин могъществото на Хаяyata, подобно на дублирането на могъществото на Гилгамеш от приятеля му Енкиду. Така очертаният паралелизъм има продължение и в облика на Куасинд. Той е толкова силен, че без усилие разчиства изкоренените дървета и може да премества скали. Образът на този чутовен „силач“ (точно характеризира го руска дума, която има словообразователни паралели в български език, но не присъства в българския лексикален фонд) е с паралели в образите на могъщи великани, преобразуващи с действията си земната повърхност, образи с почти универсално разпространение във фолклора и мито-епическата традиция на Стария свят – в това число и богатириите от източнославянския епос. Нека да обърнем внимание, че мотивът за могъщия герой, чиято сила е изпитвана чрез изкореняването на дървета – частичен паралел (или инвариантен мотив) към действията на разчистващия изкоренените дървета Куасинд – е с широко разпространение в Стария свят¹³. Той присъства в приказката „Младият великан“ от сборника приказки на братя Грим (том II, номер 4); в стародатския фолклор; в Чурило, в руската песен „Княз Владимир и кръглата му маса“, и в Персия, конкретно – героят Рустам у Фирдоуси¹⁴. Хаяyata води чутовни борби с могъщи същества. Сред тях борбата му с Миши Наме (с. 62–64), вожда на всички риби, митично чудовище, прилича на борбата на героите от европейския (и не само европейски) епос със змейове и други змиеподобни чудовища. При това поглъщането на Хаяyata от рибата Мише Наме (с. 63) прилича на поглъщането на Синдбад мореплователя („Хиляда и една нощ“) от

¹³ Впрочем един друг паралел между епоса на Гилгамеш и „Песен за Хаяyata“, но подобен на указанияте от нас, отбелязва Александър Вашченко: „Отправляясь в изгнание, герой „раскалывает небо“ – состояние обезумевшего от горя Хайонваты напоминает эпическое неистовство героя архаического эпоса древних шумеров Гильгамеша, пережившего смерть своего друга Энкиду“ [Вашченко, А. В. 1989, с. 140].

¹⁴ Във връзка с този паралел между могъщите герои от фолклорната и мито-епическата традиция на Стария и Новия свят, указан от Т. Михалева, привеждам справка за аналозите му в приказната традиция, изготвена от братя Грим в бележка към публикуваната в том II приказка „Младият великан“ [вж. **Братя Грим. Приказки...**, с. 754]. В случая ще прибавя, че в турска (или татарска?) приказка, записана в района на град Попово, Североизточна България [личен архив, Стефан Йорданов], се срещаме с герой, носещ името Аач касарак оглу (с приблизителен превод ‘Син на изкъртващия дървета’), имащо много точна съответка в името на героя Върви-дуб от източнославянските приказки.

гигантска риба кит, от която той също излиза чрез хитрост, а подобен епизод се среща и в „Приключенията на Барон Мюнхаузен“ на Ерих Рудолф Распе (в българския превод от Ангел Каралийчев – главата „Кораби, глътнати от риба“).

Възможни са, разбира се, редица още най-общии съпоставки. Фигурата на разказвача-самохваляк Иагу (с. 35), пътешествал надалеч, видял много, но обичащ и да послъгва, е характерна за легендите на много индиански племена и като че ли този образ прилича на образа на хитроумния Одисей от Омировия епос. Хаяуата е пъргав и бързоног (с. 37) – по тези качества, поне външно, прилича на бързоногия Ахил от Омировия епос. Магическите мокасини (с. 37) напомнят бързоходните ботуши от мито-епическата традиция на Стария свят, но и вълшебното килимче от източния епос, често срещан образ в „Хиляда и една нощ“. Женитбата на оджибуеца Хаяуата (независимо от ирокезкото му име) с Минихаха от племенната общност дакота е своего рода индиански инвариант на мотива „Ромео и Жулиета“ (срв. с. 74). И така нататък – могат да се посочат още много по-близки или по-далечни паралели. При това тук далеч не претендираме за нещо повече от „конфронтационни“ съпоставки – независимо че в редица от тези съпоставки вероятно става дума за генетически близки или типологически сходни мотиви и герои, задълбоченото им проучване е въпрос на по-нататъшен анализ от съответните научни дисциплини. Но несъмнено важно е, че подобни съпоставки очертават както възможността съвпаденията в мотиви и образи да бъдат изяснени като резултат от исторически много ранни взаимовлияния¹⁵, така и възможността да подпомогнат изучаването на морфологията (ако използваме термина на Владимир Пропп) и типологията на тези мотиви и образи. Несъмнено „Песен за Хаяуата“ е интересна и за фолклористиката, и за сравнителната митология, и за литературния историк.

Но „Песен за Хаяуата“ е интересна и за историка на социално-политическия живот. Тя дава пример как се ражда един национален епос, как той пресътворява мито-епическото богатство, онаследено от предшестващите епохи. В този смисъл много е важно, че „Песен за Хаяуата“ на Лонгфелоу е съпоставима не само с финската поема „Калевала“, но и с други примери от мито-епическата традиция на Стария свят. Нека все пак да обърнем внимание, че „Калевала“ също е авторско произведение и също стъпва върху разнообразни теми и мотиви от митологичната традиция на фино-угърските народи; процесът на конституирането на епоса е и в двата случая сходен, сходство има и в мотивирането на този процес от желанието да бъде изграден „национален епос“¹⁶. И ако обърнем внимание на това каква е подредбата на теми и мотиви в двата епоса, с „учудване“ ще забележим много близка последователност на отразените в тях митове, започвайки от космогоничните и преминавайки през всички основни митове,

¹⁵ Тук ще илюстрирам тази насока в търсенията най-вече с изследванията на Берюзкин. Вж. напр.: **Берюзкин, Ю. Е.** 2007; 2009, и др.

¹⁶ Руският изследовател на епоса на северноамериканските индианци, Александър Вашченко, пише в това отношение: „Американские писатели, от Ф. Френо и Дж. Барло до Г. У. Лонгфелло, от Х. Крейна до современных поэтов, стремились к созданию собственного национального эпоса, своей „Илиады“, которая неизбежно должна была стать и „Одиссеей“. Естественно, что для осуществления такой задачи европейская эпическая традиция могла предоставить лишь отдельные приемы и атрибуты; за сюжетом и формой его воплощения следовало обращаться к отечественному материалу, а значит, к фронтиру, истории покорения края, индейским войнам и, что закономерно, к индейскому фольклору. И хотя прочного соединения двух художественных традиций, индейской и англо-американской, не произошло, ранний эпос североамериканских индейцев оказал воздействие на крупнейшие явления литературы США, утвердившие себя как национальные эпопеи.“ [**Вашченко, А. В.** 1989, с. 144]. Впрочем, самият Лонгфелоу заявява в поемата си “Birds of Passage” (Flight the First, “Prometheus, or The Poet’s Forethought”): “Only those are crowned and sainted / **Who with grief have been acquainted, / Making nations nobler, freer.** [—] Such a fate as this was Dante’s, / By defeat and exile maddened ; / Thus were Milton and Cervantes, / Nature’s priests and Corybantes, / By affliction touched and saddened.” [Цит. по: **Longfellow, H. W.** 1994, p. 298; подч. наше, Ст. Й., Т. М.]

стигайки до есхатологичните и инициационните митове – макар да не се открива абсолютно огледална последователност на изложение на митовете, подобна на онази от „Теогония” на Хезиод¹⁷, този образец за разгърнато системно изложение на мито-епическата традиция. Така че процесът не е съвсем същият като процеса на кодифицирането на митологичната традиция от Стария свят (в антична Гърция най-вече през архаичната и елинистическата епоха), но донякъде е съпоставим и заслужава да бъде изследван. Авторският епос, разбира се, има известна свобода в разработката на темите, заемани от митологията (единственият техен източник в епохата на древността), но чрез разработването им – от Хезиод и Лонгфелоу [„Калевала”] до Лонгфелоу – се формира основният каноничен вариант на мито-епическата традиция на съответните етно-културни общности. Така Лонгфелоу чрез поемата си прави своего рода модерна илюстрация на този културно-исторически процес и изгражда собствено американския епос, като хвърля мост (Да не дискутираме колко здрав е мостът!) между коренни американци и евро-американци.

Ето защо този мито-епически паметник е добре да бъде познат на българския читател – тук се стремим да подчертаем, че е добре да бъде познат и на историци – което, както видяхме, българската културна общественост е осъзнала ясно още във времето между двете световни войни. И накрая – смятаме, че така осъщественият преразказ на поемата, извършен от Любомир Кюмюрджиев, е реализиран много успешно и си заслужава човек да си подари, дори това да не му е необходимо професионално, часове и дни на приятна среща с „песните” на „Читоуейк, дъждосвирецът, Маанг, гмуркачът, и дивата гъска Уаяу”, с „разказа” на „сивата чапла Шашаги и Машкодасе, яребицата” – в далечните северни гори на северноамериканския континент, със „сладкия дъх на горските дъбрави, блясъка от утринната роса по поляните, мириса на синкавия дим, издигащ се над индианските угуами”, оживени от вълнуващото присъствие на миротвореца Хаяуата и прекрасната Минихаха.

* * *

Аз искам да обърна внимание на въпроси, свързани с главния герой на поемата, които имат отношение към предмета на отделни мои занимания, конкретно в сферата на потестарно-политическата етнология – наричана в западноевропейската и американската литература политическа антропология. Няма да ме занимава въпросът какво е значението на името Хаяуата¹⁸, ще ме занимава повече племенната афилиация на името и ролята на героя Хаяуата в ирокезките предания. Името Хаяуата принадлежи на именната традиция на ирокезите¹⁹; в ирокезките предания за основаването на ирокезката племенна конфедерация той е единият от нейните двама основатели – Хаяуата и Деканавида (Dekanawida или Tekanawita). Процесът на

¹⁷ Мирча Елиаде характеризира по следния начин процеса на формиране на мито-епическо произведение у Хезиод: „Хезиод явно не се е ограничавал със записването на митовете. Той ги систематизира и по този начин въвежда рационален принцип в тези творения на митическата мисъл. Хезиод си представя генеалогията на боговете като непрекъсната поредица от раждания. За него раждането е идеалният начин за възникването на нещо. В. Йегер правилно изтъкна рационалната същност на тази концепция, в която причинно-следствената мисъл е дала израз на митическата мисъл. [...]” [Елиаде, М. 2001, с. 135, с препратка към: Jaeger, W. 1945, pp. 65 ff.; Jaeger, W. 1947, p. 12].

¹⁸ Формата на името в публикацията на ирокезката легенда за основаването на конфедерацията от Джон Хюит и Артър Паркър: Nai-yoⁿ-hwat-hă’, Nayonwhatha. Вж. за етимологията на името например справката у Beauchamp, W. M. 1891, p. 296; срв. Ващенко, А. В. 1989, с. 225, с лит.

¹⁹ Един любопитен факт. Големият полски писател Хенрик Сенкевич има повест с „индианска” тематика, със заглавие Sachim, публикувана през 1889 г. в ежедневника „Słowo”. Индианското село от тази повест се нарича Chiavatta. Името явно възхожда към „Песен за Хаяуата” на Лонгфелоу, интересно е да се установи по какъв път достига до Сенкевич. Тъй като поемата на Лонгфелоу е публикувана през 1855 г., то напълно е възможно Хенрик Сенкевич да е познавал това нашумяло произведение на американската литература.

създаване на този племенен съюз – базисен пример в описанието на Л. Х. Морган на демократичната общественно-политическа система на родово-племенната епоха – е детайлно проучен в историческата литература. Едни от класическите изследвания, които въвеждат в анализа и ирокезките предания, принадлежат на Дейвид Кюзик [Cusick, D. 1828 [2006] и на американския етнолог Хорацио Хейл [Hale, H. 1881; 1883]. Публикуваните текстове на тези предания²⁰ дават много податки в това отношение. Впрочем, Л. Кюмюрджиев във въведението много сполучливо е представил и историчността на „Песен за Хаяуата”. Той изрично е подчертал, че в поемата са пресътворени преди всичко оджибуейски предания, че техният основен герой Манабожо е отъждествен погрешно с ирокезкия Хаяуата, като по този начин митологичният основател на ирокезката конфедерация е характеризирани чрез облика на алгонкиния космокреатор и културен герой²¹. Следва да се укаже в това отношение, че в случая със собствено ирокезките предания историкът се възправя пред типични социогенни митове за герои – създатели на социален колектив, в случая – племенен съюз, социогенни митове, донякъде вариращи в отделните племена на „народа на удължаващите се домове”, но вече оформени като обща традиция за всички ирокези. Тази дейност на митологични герои – основатели на съюза от племена, искам да подчертая това, всъщност много прилича на разказите за дейността на герои-основатели на царства от мито-епическата традиция на Стария свят и изследванията на ирокезката мито-епическа традиция в това отношение чудесно илюстрират процеса на проникване в т.нар. ранно-исторически текстове на мотива за герой/герои, основател/и на царства. В тази насока е другият паралелизъм между мито-епическата традиция на Стария и Новия свят. При това в ирокезките предания дейността на Хаяуата и Деканавида среща съпротивата на злия Атотархо (Атотахара, Вататотархо, Таодоахо), който, разполагащ с магическа сила, е представен като осъществяващ „tyrannical oppression”²² – отражение на някаква „борба на институциите” в това родово-племенно общество, при което е осъществявана власт, едва ли не съпоставима с властта на тираните в античния свят? Твърде несигурно, да не кажа спекулативно и модернизиращо би било такова търсене на „родово-племенна тирания” в разказа на ирокезкото предание, повествуващо за това как и този вожд на Онондага трябва да бъде убеден в необходимостта да бъде създаден съюз между племената. Трябва да се отбележи и

---

²⁰ Вж. напр. **Hewitt, J. N. B.** 1892, pp. 131–148; **Parker, A. C.** 1916, pp. 9–158; **Ващенко, А. В.** 1989, с. 191–205, както и бележките му на страници 223–226.

²¹ Вж. за тази типология на алгонкиния herotrickster – Манабожо или Нанабожо: **Messner, R.** 2017, pp. 51–66. Съпоставка между Манабожо, Tarenya wagon и Хаяуата: **Moynе, E. J.** 1965, pp. 195–203. Александър Ващенко отбелязва във връзка с това сплитане на оджибуейско и ирокезко предание в поемата на Лонгфеллоу: „В частности, имя героя, так же как и глава „Трубка мира”, навеяны ирокезской „Легендой о Миротворце”, известной тогда по кратким и неточным записям Г. Р. Скулькрафта и Л. Г. Моргана. В связи с этим стоит отметить примечательный факт: Лонгфеллоу наполняет мотивы и образы ирокезского предания новым содержанием (речь идет о калюмете, индейской трубке мира). Идея вечного мира, которая впервые получает у Лонгфеллоу общенациональное звучание, подсказана идейным арсеналом ирокезского предания; пафос ее не менее силен, чем в фольклорных версиях, только в „Песне о Гайавате” она подается в „алгонкинском” обличье.” [**Ващенко, А. В.** 1989, с. 147–148] Впрочем, това сплитане на алгонкинска и ирокезка мито-епическа традиция у Лонгфеллоу има аналог и в начина на представяне на ирокезката социално-политическа организация от Л. Х. Морган – за един тип наследствени вождове той използва термина „сахем”, който е алгонкинска дума, а Хорацио Хейл пише за собствено ирокезкия термин, Roayaneg, че той е с приблизителното значение nobleman, lord, и – което е интересно и за историка на религията, и за „политическите антрополози” – в проповядването на християнството сред ирокезите вместо Lord, т. е. бог, била използвана именно тази дума [**Hale, H.** 1883, p. 31, n. 1].

²² Заемам израза, използван за това окачествяване на поведението на митологичния вожд Атотархо, от **Coates, C.** 2005, p. 135.

това – на което вече съм обръщал внимание²³, че в книгата на Дейвид Кюзик Атотархо е представен като основател на цяла династия [вж. **Cusick, D.** 1828 [2006], р. 23]. А все пак ирокезите са пример за управлявано по изключително демократичен път общество и не могат да бъдат окачествявани като царство, както прави Кюзик. Той всъщност е отразил по този начин това, че имената на вождовете от времето на основаването на ирокезката конфедерация се превръщат в своего рода „титули“ и всеки следващ изпълнител на първата по ред сахемска длъжност у Онондага е приемал същото име-титла. А както указва Л. Х. Морган, именно тази сахемска длъжност представляла конфедерацията пред външния свят. Ето ни изправени пред ситуацията: **царство, начело с владетели от монокраичен тип няма, а династия вече има (sic!).** Ето защо примерът на ирокезите илюстрира много добре проблема как трябва да се анализират т.нар. ранноисторически описания от изворите за древността и Средновековието – например „царските“ периоди в антични общества като атинското и римското. Няма да поставям въпроса дали отново тук не лежи и началото на сакрализацията на бъдещите монокраични династии, които в ирокезкия случай са „династии“ на сакрализирани върховни вождове, които в лоното на този класически пример в Моргановата концепция за т.нар. военна демокрация, са само почетни „президенти“, без каквито и да било разпоредителни функции в ирокезкия племенен съюз. Впрочем нека да припомним, че т.нар. *кацик* в потестарно-политическата система на някои от племената пуебло, са също само с почетни „президентски“ функции, но са били смятани за потомци на боговете. Ето ни в състояние, въз основа на примери от Новия свят, да обясним защо в Урук чутовният Гилгамеш е „цар“, но когато решава да воюва с Киш, не може да издаде „царска заповед“, а е принуден да потърси потвърждение на решението си и от събранието на воините – гуруши²⁴.

Но тази твърде важна проблематика ще ни отведе встрани от текста на „Песен за Хаяуата“. В случая само ще спомена, на което при анализа на поемата на Лонгфелоу е обръщано внимание нееднократно, че той в първа песен на поемата е извел на преден план идеите на ирокезкия „рах Романа“ с акцент върху хуманистичния призив за прекратяване на братоубийствените войни между племената и за вечен мир. Любомир Кюмюрджиев във въведението (с. 12) добре е представил този облик на миротворец и културен герой, който е водещ в поемата на Лонгфелоу.

„Призван да освободи света от чудовища, той [Хаяуата] постоянно се сражава със злото и защитава доброто. Хаяуата носи мир и благоденствие на индианските племена. С готовност се жертва и поема рискове заради тях. [...] Противниците на Хаяуата са врагове на хората, чийто защитник и наставник е той – благодетел не само на родното си племе, но и на всички индианци. Съдбата на героя обаче остава подвластна на житейската логика – той успява в благородните си намерения, среща признателност, ала и става прицел на завист и злоба, побеждава в изпитанията, но го спохваждат трагични загуби и видения за зловещата съдба, очакваща индианците с идването на белия човек“.

²³ Вж. **Йорданов, С.** 2009, с. 157–158 (Приложение III, „Праисторически и исторически чийфдъми в Северна Америка. Чийфдъм и военна демокрация“). Опит за преценка на ирокезките предания от гледна точка на ролята им на митологични текстове със соционормативен характер: **Йорданов, С.** 2008, с. 155–156.

²⁴ Без съмнение да предложи такава съпоставка с епоса на древна Месопотамия и съответната трактовка на ирокезките предания ми дава увереност и анализът на Александър Вашченко, който отбелязва: „Если говорить о сюжетике, с преданиями о Великой Биге сопоставим также аккадский эпос о Гильгамеше: в том и другом случае перед нами два героя, полубог и смертный, объединившие свои усилия для достижения высокой цели – улучшения мира. Конечно, в стадийном отношении существует разница: „Гильгамеш“ представляет собой архаический эпос раннеклассового общества и рожден процессами развития ранней государственности; он однороден в жанровом и в смысле художественной формы.“ [**Вашченко, А. В.** 1989, с. 132]

* * *

В лично писмо до мен Любомир Кюмюрджиев заявява, че той обича индианците и техния свят, но е и си остава българин и все така силно обича родината си; едната любов не ощетява другата! [И това е естествено. Нима такива изтъкнати българисти като Дьорд Сонди или Войчех Галонзка, ярко изявили любовта си към България, са престанали да обичат съответно родната Унгария и родната Полша?]. И преразказът на „Песен за Хаяуата“ на Любомир Кюмюрджиев по почти магичен начин съчетава тези негови две любви – в преразказа любовта към индианците блика от всеки ред, но също така от всеки ред блика и любовта към българското слово. Защо твърдим последното? Защото преразказът е осъществен с един толкова богат, изразителен и изящен български език, че в него ясно се усеща любовта към своя език. Човек, обичаш родната страна и родната реч, и едновременно влюбен в далечния свят на индианците – подходящ човек за белетризирано пресътворяване на индианския епос на български език едва ли би могло да се намери.

И накрая, не може да не отбележим превъзходните илюстрации към книгата. Самият Любомир Кюмюрджиев отбелязва във въведението нещо важно – че в тези илюстрации, редом с изящния рисунък, успешно е доловена и отразена атмосферата на индианска Северна Америка. Те са дело на Божена Замфирова и Теодор Леков. И една информация „на ухо“ – вероятно на широката общественост не е известно, че Теодор Леков е по професия историк египтолог; ето че и един специалист – египтолог е платил дан на занимателния свят на индианците.

Ах, тези индианци! Ако перифразираме Франц Кафка, то кой не е искал да бъде горд индианец и да препуска на воля из прериите – един, разбира се, неточен, но романтичен образ на индианеца. От името на по-възрастния от двамата автори на настоящия текст: Той не си спомня дали като юноша е искал да бъде индианец, сега определено не желае – и не, както се казва на руски език, „по старости лет“, а просто защото индианците са си индианци, а българите са си българи и той е от последните. Защо обаче у всички народи по света индианците будят интерес или най-често – адмирации? Да отговорим като хуманитаристи, рискувайки да сгрешим – защото без тях нямаше да се роди такава научна парадигма като политическата антропология (потестарно-политическата етнология) и защото без тях Едуард Сапир нямаше да стане един от основоположниците на американската структурна лингвистика и нямаше да постави началата на етнолингвистиката. Но ако избягаме от мъдростта, идваща у всекиго „по старости лет“ – просто защото най-доброто в индианския „доколумбов“ свят, поне както е описан в такива чудесни образци на художествената литература като например книгите на Джеймс Уилърд Шулц – все още може да възпламени онези юношески сърца, в които живее искрата на романтиката и духът на откривателството, все още може да влее в тях насладата от срещата със суровата красота на природата и обаянието на единението с нея, които носи светът на индианците – и романтичният, и истинският. Любомир Кюмюрджиев, позволяваме си да го заявим – не е юноша, но е със сърце, жадуващо с юношески плам²⁵ красотата и романтиката на най-доброто от света на индианците и едновременно – съзнаващо с трезвостта и мъдростта на зрелостта, че индианският свят и преди Колумб, и днес, е и тежка борба за съществуване и утвърждаване.

След индианците да се върнем пак към Омир. Вече цитирах един есеистичен текст на големия наш класик, посветен на Омировия епос. Георги Михайлов е един от бележитите наши специалисти с класическо образование, отличен познавач на старогръцкия език

---

²⁵ Да добавим още един штрих към представянето на този български интелектуалец – той е добре изразен от заглавието на едно негово интервю: Любомир Кюмюрджиев. „От детството ми липсва усещането, че всеки ден е възможност за ново приключение“. – Бисерче вълшебно < https://www.biserche.com/lyubomir_kyumyurdzhiev-ot-detstvoto-mi-lipsva-useshtaneto-che-vseki-den-e-va-zmozhnost-za-novo-priklyuchenie/ >.

(българската академична граматика на старогръцкия език е и негово дело), а за мен – нещо, което съм заявявал неведнъж, неговата книга „Траките“ е образец за научно-популярно четиво, излязло изпод перото на учен енциклопедист, разказващ с езика на най-добрите белетристи. Той споделя следното по отношение на френския превод в проза на Омировата „Илиада“, осъществен от Пол Мазон:

„Всичко от точно по-точно, но студено. Порази ме. Попитах един друг най-голям познавач на Омир – той и написа великолепната „Омирова граматика“ – Пиер Шантрен, който и работи с Пол Мазон върху академичното френско издание на „Илиадата“, защо е така? „Не обичаше „Илиадата“, но трябваше да я преведе“. И разбрах. Омир иска и любов, и години и години вгълбяване, за да се стигне до истината му“ [Михайлов, Г. 1976, pass.].

Нима не може да се каже същото и за преразказа на „Песен за Хаяуата“? Нима той би бил възможен без любовта и годините вгълбяване, отдадени от Любомир Кюмюрджиев на коренните жители на Северна Америка? Няма как неговият преразказ да бъде „озлочестен“ с укор като онзи на Георги Михайлов за прецизната, но дишаща студенина работа на Пол Мазон върху „Илиадата“ – от всеки ред на пресътворяването на литературния вариант на индианската мито-епическа традиция, излязъл изпод перото на Любомир Кюмюрджиев, струи душевна топлина – непристорена, могъща, завладяваща.

Получи се като краен резултат един изцяло положителен отзив. Нима в изданието няма слабости? Водещото за мен, а и за колегата Т. Михалева, е била нагласата: Една или две слабости в „морето“ от положителни качества на коментарианото издание – нима си заслужава да бъдат отбелязвани?

С една дума – четох с наслада и с надежда, че този мито-епически текст в неговия талантлив и вдъхновен преразказ ще отвори сърцата на младия читател към „величието на древната легенда, [...] тихите радости на детството, [...] чистотата и нежността на първата любов, [...] безметежността на трудовия живот в лоното на природата, [...] скръбта на съдбовните и вечни беди на човешкото съществуване, [...] красотата на девствените гори и прерии, [...] цялостните характери на първобитните люде, техния бит и светоглед“²⁶. Ще завърша с една кратка фраза, адресирана вече единствено към разказвача, Любомир Кюмюрджиев, той ще я разбере:

Éhtho niiohtónha'k ne onkwa'nikón.ra.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Березкин, Ю. Е. 2007 – Ю. Е. Березкин. Мифы заселяют Америку. Ареальное распределение фольклорных мотивов и ранние миграции в Новый Свет [Серия «Нация и культура. Новые исследования»]. Москва: «ОГИ», 2007. [Yu. E. Berjozkin. Mify zaseljayut Ameriku. Arealnoe raspredelenie folyklornyh motivov i rannie migratsii v Novyy Svet [Serija «Natsija i kulytura. Novye issledovaniya»]. Moskva: OGI, 2007.]

Березкин, Ю. Е. 2009 – Ю. Е. Березкин. Мифы Старого и Нового Света [Серия «Мифы народов мира»]. Москва: АСТ, 2009. [Yu. E. Berjozkin. Mify Starogo i Novogo Sveta [Serija «Mify narodov mira»]. Moskva: AST, 2009.]

Берков, П. Н. 1947 – П. Н. Берков. Заметки к истории изучения „Слова о полку Игореве“. – ТОДРЛ, V, 1947, 129–138. [P. N. Berkov. Zametki k istorii izuchenija «Slova o polku Iгореve». – TODRL, V, 1947, 129–138.]

Богданов, Б. 1991 – Богдан Богданов. Орфей и древната митология на Балканите. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991. [Bogdan Bogdanov. Orfey i drevnata mitologiya na Balkanite. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, 1991.]

²⁶ Възползвам се в случая от думите на преводача на руски език на поемата „Песен за Хаяуата“, И. А. Бунин, чрез които тя е представена на гърба на корицата на превода й на български език от Сидер Флорин [Лонгфелю, Песен за Хайавата...].

Братя Грим, Приказки... – Детски и домашни приказки. Събрани от братя Грим. Превод от немски език: Слави Ганев. Илюстрации: Артър Ракъм и Лудвиг-Емил Грим. София: Deja Book, 2016. [Detski i domashni prikazki. Sabrani ot bratya Grim. Prevod ot nemski ezik: Slavi Ganev. Ilustratsii: Artar Rakam i Ludvig-Emil Grim. Sofia: Deja Book, 2016.]

Вашенко, А. В. 1989 – А. В. Вашенко. Историко-эпический фольклор североамериканских индейцев. Типология и поэтика. Москва: Наука, 1989, 240 с. [A. V. Vashtenko. Istoriko-epicheskij fol'klor severoamerikanskikh indejtzev. Tipologija i poetika. Moskva: Nauka, 1989, 240 s.]

Душанов, Д. Т. 1899 – Омирова Илиада въ проза. Преведе отъ стереотипните Германски издания Д. Т. Душановъ. Пловдивъ: Търговска печатница, 1899. [Omirova Iliada въ proza. Prevede otъ stereotipnite Germanski izdaniya D. T. Dushanovъ. Plovdivъ: Targovska pechatnitsa, 1899.]

Елиаде, М. 2001 – Мирча Елиаде. Мит и реалност. София: Издателство ЛИК, 2001. [Mircha Eliade. Mit i realnost. Sofia: Izdatelstvo LIK, 2001.]

Илиада в превод на Р. Босилек... – Омир. Илиада. Превод Ран Босилек. Илюстрации Фр. Прелер. Винетки по антични изображения. София: Издателство „Народна просвета“, 1949, 168 с. [Omir. Iliada. Prevod Ran Bosilek. Ilustratsii Fr. Preler. Vinetki po antichni izobrazheniya. Sofia: Izdatelstvo “Narodna prosveta”, 1949, 168 s.]

Йорданов, С. 2008 – Стефан Йорданов. Въведение в историята на религиите. Курс лекции. Част I. Религията като културно-исторически феномен. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2008. [Stefan Yordanov. Vavedenie v istoriyata na religiite. Kurs leksii. Chast I. Religiyata kato kulturno-istoricheski fenomen. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, 2008.]

Йорданов, С. 2009 – Стефан Йорданов. Проблеми на потестарно-политическата и историческата етнология. Библиография, историографско и проблемно-теоретично проучване. Част първа. Въведение в проблематиката. Велико Търново: Издателство „ИВИС“, 2009. [Stefan Yordanov. Problemi na potestarno-politicheskata i istoricheskata etnologiya. Bibliografiya, istoriografsko i problemno-teoretichno prouchvane. Chast parva. Vavedenie v problematikata. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo “IVIS”, 2009.]

Кюмюрджиев, Л. 2017 – Любомир Кюмюрджиев. Втората Шипченска епопея – драматизмът в построяването на паметника. – National Geographic България > National Geographic, 2.3.2017 г. < <https://www.nationalgeographic.bg/?cid=126&article=5708> >. [Ljubomir Kyumyurdzhiev. Vtorata Shipchenska epopeya – dramtizmat v postroyavaneto na pametnika. - National Geographic Balgaria > National Geographic, 2.3.2017 g. < <https://www.nationalgeographic.bg/?cid=126&article=5708> >.]

Лонгфелоу, Песен за Хайавата... – Хенри Лонгфелоу. Песен за Хайавата. Превод от английски: Сидер Флорин. [Библиотека Панорама, № 108]. София: Народна култура, 1979, 223 с. [Henri Longfelou. Pesen za Hajauata. Prevod ot angliyski: Sider Florin. [Biblioteka Panorama, N 108]. Sofia: Narodna kultura, 1979, 223 s.]

Лонгфелоу, Песен за Хайавата, Пролог... – Хенри Лонгфелоу. Песен за Хайавата. Прологъ. Прев. С. Чилингировъ. – Листопадъ. Седмично литературно-художествено списание. Редакторъ: Димитъръ Бабевъ. Год. I. София, 8 декември 1913 год. Кн. 13, стр. 81–82. [Henri Longfelo. Pesenъ za Hayavata. Prology. Prev. S. Chilingirovъ. – Listopadъ. Sedmichno literaturno-hudozhestveno spisanie. Redaktorъ: Dimitarъ Bavevъ. God. I. Sofia, 8 dekemvri 1913 god. Kн. 13, str. 81–82.]

Михайлов, Г. 1976 – Георги Михайлов. Антична импресия. – в-к Народна култура, 26.06.1976 г. [Georgi Mihaylov. Antichna impresia. – v-k Narodna kultura, 26.06.1976 g.]

Одисея в превод на Р. Босилек... – Омир. Одисея. Превод Ран Босилек. Илюстрации Фр. Прелер. Винетки по антични изображения. София: Издателство „Народна просвета“, 1949, 162 с. [Omir. Odiseya. Prevod Ran Bosilek. Ilustratsii Fr. Preler. Vinetki po antichni izobrazheniya. Sofia: Izdatelstvo “Narodna prosveta”, 1949, 162 s.]

Теодоров, Е. 1983 – Песен за Крали Марко. Български народен епос. Съставил Евгений Теодоров. София: Издателство Отечество, 1983. [Pesen za Krali Marko. Balgarski naroden epos. Sastavil Evgeniy Teodorov. Sofia: Izdatelstvo Otechestvo, 1983.]

Adinolfi, R. 2015 – Roberto Adinolfi. Some American Influences in 19th- and 20th-Century Bulgarian Literature. – ПУ „Паисий Хилендарски“ – България. Научни трудове. Том 53, кн. 1, Сб. Б, 2015 – Филология/Paisii Hilendarski University of Plovdiv – Bulgaria. Research Papers, Vol. 53, Book 1, Part B – Languages and Literature, 113–124.

Beauchamp, W. M. 1891 – W. M. Beauchamp. Hi-a-wat-ha. – The Journal of American Folklore, Vol. 4, No. 15 (Oct. – Dec., 1891), 295–306.

- Cid-Araneda, A.** 1990 – A. Cid-Araneda. Un Orfeo mapuche. – *Atenea*, 461 (1990), 57–85.
- Cipolletti, M. S.** 1984 – María Susana Cipolletti. El motivo de Orfeo y el viaje al reino de los muertos en América del Sur. – *Indiana* (Berlin), Vol. 9 (1984), 421–431.
- Coates, C.** 2005 – Corey Coates. Peace Walker: The legend of Hiawatha and Tekanawita. – *Canadian Ethnic Studies Journal*, vol. 37, no. 2, 2005, 135–136.
- Cusick, D.** 1828 [2006] – David Cusick’s Sketches of Ancient History of the Six Nations. Tuscarora Village, Lewiston, Niagara co., 1828.
Электронно издание: Libraries at University of Nebraska-Lincoln. Faculty Publications, UNL Libraries, Year 2006. Paul Royster (editor & depositor) < <http://digitalcommons.unl.edu/libraryscience/24> >.
- Gayton, A. H.** 1935 – A. H. Gayton. The Orpheus Myth in North America. – *The Journal of American Folklore*, Vol. 48, No 189 (Jul. – Sep., 1935), 263–293.
- González Delgado, R.** 2001 – Ramiro González Delgado. Relatos orales mapuches y el mito grecolatino de Orfeo y Eurídice. – *Estudios filológicos*, No 36, 2001, 35–59. < <https://revistas.uach.cl/html/n36/art03.html> >
- Hale, H.** 1881 – Hiawatha and the Iroquois Confederation. A Study in Anthropology. By Horatio Hale. Salem, Mass.: Printed at the Salem Press, 1881.
- Hale, H.** 1883 – The Iroquois Book of Rites. Edited by Horatio Hale, M. A. [Brinton’s Library of Aboriginal American Literature. Number II]. Philadelphia, 1883.
- Hardy, D.** 1962 – Douglas Hardy. Influence of Finnish Kalevala in the Composition of Longfellow’s Song of Hiawatha. – *BYU Studies Quarterly*, Volume 4, Issue 2, Article 5, 4-1-1962, 140–147.
- Hewitt, J. N. B.** 1892 – J. N. B. Hewitt. Legend of the Founding of the Iroquois League. – *American Anthropologist*, Vol. 5, No. 2 (Apr., 1892), 131–148.
- Homer’s Ilias...** – Homer’s Ilias. Vossische Übersetzung mit zwölf Phototypien nach Kohlzeichnungen von Friedrich Preller. München: Bruckmann’s Verlag, 1885; Dortmund: Harenberg, 1978.
- Homer’s Odyssee...** – Homer’s Odyssee. Darmstadt: Reprint Verl. Leipzig, 2011, Reprint der 4. Aufl. Leipzig Breitkopf & Härtel, 1895.
- Hulkranz, Å.** 1957 – Åke Hulkranz. The North American Indian Orpheus Tradition: A Contribution to Comparative Religion [Ethnological Museum of Sweden Monograph; No. 2]. Stockholm, 1957.
- Jaeger, W.** 1945 – Werner Jaeger. Paideia: The Ideals of Greek Culture. 2nd ed. Vol. I. New York, 1945.
- Jaeger, W.** 1947 – Werner Jaeger. The Theology of the Early Greek Philosophers. Oxford, 1947.
- Lang, A.** 1893 [1906] – Homer and The Epic by Andrew Lang, M. A. Non. LL. D., St. Andrews Honorary Fellow of Merton College, Oxford. London: Longmans, Green, and Co., and New York: 15 East 16th Street, 1893; London – New York – Bombay: Longmans, Green, and Co., 39 Paternoster Row, London, 1906.
- Lanoue, G. Orpheus in the Netherworld...** – Lanoue, Guy, Université Montréal. Orpheus in the Netherworld in The Plateau of Western North America: The Voyage of Peni. – <https://mapageweb.umontreal.ca/lanoue/LANOUE/lecons/ORPHEUS.pdf>
- Longfellow, H. W.** 1994 – The Works of Henry Wadsworth Longfellow with an Introduction by Alber Glover, and Bibliography. [The Wordsworth Poetry Library]. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1994.
- Messner, R.** 2017 – Ron Messner. Following the wandering hero. The Algonkian story of creation. – *Anthropological Notebooks*, 23, 2 (2017), 51–66.
- Meyncke, G. D.** 1927 – Gretchen Dye Meyncke. The Orpheus Story among the North-American Indians. Unpublished M. A. Thesis. Bloomington: Indiana University, English Department, 1927, 282 pp.
- Moyne, E. J.** 1965 – Ernest J. Moyne. Manabozho, Tarenya wagon, and Hiawatha. – *Southern Folklore Quarterly*, 29 (1965), 195–203.
- Nyland, W.** 1950 – Waino Nyland. Kalevala as the reputed source of Longfellow’s Song of Hiawatha. – *American literature*, XXII (march 1950), 1–20.
- Parker, A. C.** 1916 – Arthur C. Parker. The Constitution of the Five Nations or The Iroquois Book of the Great Law. – *New York State Museum Bulletin*, No. 184 (1916), 9–158.
- Ramsey, J.** 1978 – Jarold Ramsey. From ‘Mythic’ to ‘Fictive’ in a Nez Perce Orpheus Myth. – *Western American Literature*, Volume 13, Number 2, Summer 1978, 119–131.

Robinson, L. W. 1972 – Lila Wistrand Robinson. A South American Indian Orpheus Tale. – The Journal of American Folklore, Vol. 85, No. 336 (Apr. – Jun., 1972), 181–183.

Schoolcraft, H. R. 1839 – Algonquian Researches, comprising Inquiries Respecting the Mental Characteristics of the North American Indians. First Series. Indian Tales and Legends, in two volumes. By Henry Rowe Schoolcraft. Vols. I–II. New York: Harper & Brothers, 82 Cliff Street, 1839.

Smeaton, O. 1919 – Longfellow & His Poetry. By Oliphant Smeaton M.A. F.S.A., Lecturer on Shakespeare in Heriot-Watt College Edinburgh. London: George G. Harrap Co. Ltd., 2 & 3 Portsmouth Street, Kingsway W.C., MCMXIX [1919], 144 pp.

Staubli, T. 2018 – Thomas Staubli. Magische Macht der Musik. Orpheus' orientalische Vorbilder. – *Cardo*, 16 (2018), 12–22.

Wise, R. T. 1998 – Robert Todd Wise. A Neocomparative Examination of the Orpheus Myth as Found in the Native American and European Traditions. Unpublished Dissertation. Philadelphia, Temple University, 1998.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

Красимира МУТАФОВА / Krasimira MUTAFOVA

Отзив за: Троян. Документи, открития, събития, личности.
Съставители Е. Авджиева, Д. Вутова. Троян: Издателство „Фабер“, 2018, 594 с.

Review of: Troyan. Documents, discoveries, events, personalities.
Compilers E. Avdzhieva, D. Vutova. Troyan: Faber Publishing House, 2018, 594 p.

The recently published jubilee collection “**Troyan. Documents, discoveries, events, personalities**”, dedicated to the 150th anniversary of the announcement of Troyan as a town, in just a few months became a significant event in our academic life. The materials published in it have attracted the attention of both academic and wider readers, not only at the regional level, but also in the country. And it is far a coincidence. For decades the history of Troyan and Troyan region has focused the interest of historians, archaeologists, onomastics, folklorists¹. However, the past of this region has not yet found its definitive outlines in the specialized and regional literature. The valuable studies published in the anniversary and thematic collections dedicated to Troyan², as well as the targeted archaeological and field studies³ of Iv. Zahariev, G. Kitov, M. Tsacheva, M. Balbolova-Ivanova, Iv. Hristov [**Balbolova-Ivanova, M.** 1988, pp. 21–29; **Zahariev, I.** 1978, p. 42; **Tsacheva, M.** 1992, pp. 34–45, etc.] fill in many of the gaps, but also many debatable questions remain unclear. The answer to many of them is given by the publications, included in the commented here jubilee collection published at the initiative of the Museum of Folk-Art Crafts and Applied Arts – Troyan⁴.

The resent jubilee collection, which in a way is a continuation of the collection dedicated to the 100th anniversary of the announcement of Troyan for a town [**Town of Troyan** 1968] and the one published in 1973 [**Troyan** 1973], has a several years prehistory. Yet in 2012 the director of the Museum of crafts –

¹ Already in 1891, Vlasi Iliev, the first of the Trojans, responded to Professor Ivan Shishmanov’s call for research, collection and preservation of the national folklore richness. The work of his life was consecutively issued in 1933 and 1934. “The town of Troyan in the 19th century. Historical materials” and “Town of Troyan. Historical materials. Part II. After the Liberation (1878) to the present days (May 19, 1934)”. See [**Iliev, V.** 2006]. About him [**Stancheva, T.** 2013, pp. 352–353].

² Of a contributing character are the studies, published in the collections **The City of Troyan**, 1968 and **Troyan**, 1973. Not less valuable are the collections of materials from the thematic and jubilee conferences, as well as the collection “The Museum and the City” (2013) with materials from the National Academic Conference that took place in Troyan (18–19 October 2012) dedicated to the 50th anniversary of the museum.

³ The beginning of the archeological researches in the Troyan region is set by the excavations in the cave Topliya near the village Golyama Zhelyazna in the end of the 19th c., but the systematic study of the region in the prehistoric age, Antiquity and the Middle Ages dates back to the 70s of the 20th c. [**Totevski, T.** 1992, p. 3 and the following].

⁴ The edition of this kind would hardly be possible without the preliminary ongoing preparation and the best possible selection of themes and authors by the director of the Museum of crafts – Eleonora Avdzhieva, as well as the whole team and of course without the financial support of the management of Troyan Municipality – in the face of the Mayor Donka Mihaylova.

Eleonora Avdzhieva, conducts the first consultations with Prof. Ivan Stoyanov and the author of this review regarding her ideas for a large-scale edition dedicated to the 150th anniversary. A publication that not only adds to the problems that have been mainly researched so far, but also the specialist involved in its development to present the latest achievements, to comment on the new theses and hypotheses, to search for new documents if possible. I.e. to be reconsidered what has already been studied for the history of the town and the region in the light of the latest archaeological discoveries and new archival sources. In its present form the collection even goes beyond this ambitious project. It is a result of long-lasting, in-depth and multi-aspect research work by young academics and some of the best specialists in history, archeology, numismatics, ethnology, anthropology, philosophy, onomastics, dialectology, as well as by local researchers. Unfortunately three of the authors died before the publishing of the collection – **Prof. Veska Zhivkova-Kozhuharova** – Doctor of Philosophical Sciences, sociologist and anthropologist, **Prof. Dr. Ivan Stoyanov** – one of the best specialists in history of the Bulgarian Revival, a long-time lecturer at Veliko Tarnovo University “St. St. Cyril and Methodius” and **Prof. Ivan Dochev**, whose work has not been completed. But their “touching responsibility”, as mentioned by E. Avdzhieva, and constructive contribution to the study of Troyan and Troyan region, deserve unconditional/without hesitation respect and recognition.

The included in the collection 21 studies, articles, reports and essays with an impressive volume of 594 pages, set various problems of the socio-economic, demographic, religious and cultural history of the town and region from Antiquity to the 21st century. Their vast chronological and thematic profile has imposed the problematic-chronological principle of structuring them, but, at least in my opinion, it would be more appropriate to divide them into separate sections. The focus of the studies as mentioned in the short preface are **the mountain, the tradition, the monastery**. I would add the town, its name, the personalities, the folk-psychology. The common theme of these quite diverse materials is **man – society – nature**, because there is hardly any other region in the country so inseparably binding man and nature. The circumstance that adds a particular importance to the region is its identification as a transitional zone of centuries-old significance in the infrastructure not only of Central Northern Bulgaria but also of the Balkan Peninsula. Yet in the period of the Roman rule, here passed one of the most important roads that connected the Danube lands with Thrace, crossing the central part of the Stara Planina mountain chain⁵.

Precisely on the Trajanov / Troyan road is the emphasis in the article of the deceased Prof. **Veska Zhivkova** – “Another return to the name of the town of Troyan”. Her study is another attempt to resume the discussion on the name of the town in the context of mythology and history. The designation of the long road from Belgrade to Constantinople, as well as other roads and places as “Troyanov”, according to V. Zhivkova, suggests a mythical rather than historical layer in the local memory. “In the end,” as the author notes, “we are again closer to the mythological discovery of the origins of the “Troyan toponymy” in the Balkans and among the Slavs in general, rather than the historical one associated with the Roman Emperor Trajan”. These problems are also discussed by **Pavlin Stoyanov** through the prism of mythical toponyms, legends, traditions and folklore songs (“Troyan as a transitional zone – meeting places for the people and gods”). According to the author, since ancient times Stara Planina has been considered a sacred mountain and a habitation of the gods, and the folklore from the region of Stara Planina and Ruse, show that the image of the road and the pass, as special places in the mythical topography, is a common knowledge of the Bulgarian folklore tradition.

Particular attention deserves the study of **Ivan Hristov** “The ancient history of the Troyan region (the 1st millennium BC – the beginning of the 7th c. AC)”, based on the results of the archeological researches and studies of the author for a period of almost 20 years. Concerning the repeated question about the continuity in the historical development of the network of settlements in the region, I will mention the clearly defined by

---

⁵ Marked in the recent studies as *Eskus-Philippopolis*, the so-called Trajan’s way is in fact was build under the rule of Emperor Nero (37-68) and extended under Emperor Trajan (98-117). I. Duychev [**Duychev, I.** 1968, pp. 11–17] draws the attention to its importance for the infrastructure of the region in the late antiquity and the Early Byzantine era, but V. Avramov has the credit for specifying the main stations on it [**Avramov, V.** 1914, pp. 226–240]. The mistaken idea of the name of the road in today’s Troyan pass is commented in details by I. Hristov [**Hristov, I.** 2009, pp. 22–30].

I. Hristov outlines of the complex network of roads, or more accurately routes that cut the mountain. The more important among them are marked by the guarding fortresses, nearby settlements and necropolises, which he discusses in details. A significant conclusion reached by the author is that all available sources and archeological materials, found during the researches of the antiquities around the Roman road through the today's Troyan pass, show that the settlements are slowly "moving" up to the peaks, as the early Byzantine provincial authority restores the old Thracian fortresses.

The continuity in the development of the settlement network at the Troyan region in the Middle Ages is backed up with detailed arguments in the study by **Konstantin Dochev** "The Troyan region in the Middle Ages (11th – 14th c.) (Historical and archaeological data)". The author emphasizes the importance of the region as a passage zone in the centuries after the late Antiquity. The elaborate system of defense complexes on both sides of the Troyan passage, according to him, set still not entirely solved questions about the attitude of the central royal authority towards this strategically important area, guarding the approaches to the capital of Tarnovo from the west and southwest. K. Dochev pays special attention to the role of the local Bulgarian population in the defense and maintenance of the fortification complexes along the Troyan and partly on the side of the Maragidik Pass. The acquired specific defense skills, maintenance of roads, bridges and passes, as well as of horse stations, according to the author, have left long-lasting traces in the everyday life of the population, who is among the main contingent of the system of the *derbencis* / the passes and the *vojnuks*' formations during the Ottoman period. One of the significant lacks in the study of Troyan and the Troyan region, as noted by Dochev, remains by now the lack of intensive archaeological researches on medieval sites, which hinders the statistical, topographic and chronological analysis of the fortification and settlement system, churches, chapels and other religious sites from the period 12th – 14th c. However, thanks to the long-term work of the former director of the Museum T. Totovski, the researchers and readers have data not only about the rich prehistoric and ancient cultural heritage of the region, but also about its history in the Middle Ages.

New information about the history of Troyan and its region provide the found and newly translated Ottoman sources by **Rumen Kovachev** ("Population and economy of Troyan from the second half of the 15th c. to the beginning of the 17th c. according to the Ottoman tax cadastre") and by the author of the recent review in the vast study "Troyan and the Troyan region in the ottoman documentation from the 15th – 17th c. (Settlement network, demographic and ethno-demographic image of the population, Orthodoxy and Islam, anthroponymy and economic characteristic)". The Ottoman register material from the 15th and 16th centuries, published by the authors, allows a well-argued corrective of the still popular thesis on the emergence and development of the settlements in Stara Planina and specifically of Troyan as a result of the outflow of the population of Thrace and the Rodopi region, who suffered by the Ottoman invasion [**Batakliiev, I.** 1940, p. 17–24; **Tsvetkova, B.** 1968, p. 18–34]. The summarized register data categorically implies the conclusion of the continuity in the development of Troyan and several medieval fortresses and settlements in the region, included in the system of the Ottoman provincial administration as *derbendzhijski* (guarding settlements). Particularly important for the future study of the history of Troyan are the published here earliest written traces of its existence. For the first time under the name Troyan the settlement can be found in the tax inventory from 1541 – 1545. Of a key meaning for the early history of the town is the information about the two passes (*derbends*), the four guarded points and the seven bridges, as well as the explicit specification "old *derbend* is" in the explanatory text to the inventory of its inhabitants. With some reservations regarding the way of writing and separate details in the explanatory note, according to Mutafova the village, recorded as Broyan in a tax inventory of 1516/17, could be identified as Troyan (commented by R. Kovachev). This information, besides revealing the important place of Troyan in the Ottoman infrastructure and the fortification system, gives a definite reason to rethink the assumptions about the time of its occurrence. Most researchers are inclined to refer its settlement to the beginning of the Ottoman domination. Others, including some of the authors in the here commented volume, accept as the earliest written source the "Turkish register for the possession of the timars from 1608–1609". A similar opinion expresses **Docho Nikolov** in his review of Troyan and Troyan region in the topographic maps, as he notes that the earliest written source for Troyan is

from 1608-1609, and his first portrayal in the cartography, written as Trajanac, is from 1648 on the map of Nicholas Sanson – son. A date around which the author builds all his assumptions about the time of occurrence and the transformation of Troyan into a large settlement. In the study of Prof. Kozuharova, as well as in most of the materials in the collection, including in the book by **I. Hristov** “About the Name of a Town” [**Hristov, I.** 2009], the possibility of existence of a prosperous village of Troyan in the early 17th century also is not accepted.

In support of Troyan’s “medieval past” in the pre-Ottoman period or at least its earliest possible occurrence, are the remarkable demographic indicators discussed by R. Kovatchev and K. Mutafova – more than 1,000 inhabitants, with a rather heterogeneous social composition – *derbencis*, priests, blacksmiths, shepherds, cowherds. The compact documentary material has allowed the authors to outline the demographic and ethno-demographic composition of the population, the domination of the Orthodox community in Troyan and in most of the settlements in the region, among which only Alaeddinler (present village of Leshnitsa) and Borima have predominantly Turkic population. Far more fragmented are the data concerning church and monastery network as the specific dimensions of the religious life and the devotion to the tradition being mainly traced into the anthroponymic data, registered in the commented *mufassal defteri* (K. Mutafova).

The rich information extracted from the tax headings in the translated Ottoman registers, allowed the authors (K. Mutafova and R. Kovachev) to present a relatively complete economic characteristic of Troyan and the region. One of the main findings is that within the Ottoman documentation of the 15th – 17th century almost nothing suggests the development of Troyan as one of the most important centers of craftsmanship in the Revival and post-liberation period. A town, not without a reason described as “the most craftsmen town in Bulgaria”, since in the beginning of the 20th century over 20% of its inhabitants are craftsmen. However, the comparative analysis of the summarized descriptive data shows agriculture and livestock farming as two main livelihoods of the population during this period, and the data on crafts and craftsmen are too limited. The great change most probably occurred in the 18th century, but according to the study of **Ivan Stoyanov**, rather in the 19th century – during the second half and the 20th century. It was then that the growing population of Troyan cardinaly changed its livelihood, and pottery, fur-cap making, leatherwork, fur trade and cart and ironmongery became fundamental for its economic life. The critical interpretation of the of Felix Kanitz’s description of 1872, made by **Ivan Stoyanov** (“Troyan during the period of the Bulgarian Revival. National liberation struggles”), reveals that even in the second half of the 19th century, the population of the town – about 3500 people, are rather occupied with cattle-breeding, agriculture and fruit-growing than trade and crafts. Those conclusions are also confirmed by several “domestic sources”. Even when the importance of the crafts grows, great part of the craftsmen are occupied with agricultural production as well. So, the associative linking of Troyan with “Troyan ceramic” and “Troyan plum brandy (*rakiya*)” has no grounds in the 18th century. In fact, pottery is a craft that has appeared later, which, unlike many others, has kept its vitality and relevance to this day. Among the first crafts are *goryanstvo* (woodcraft for household items and carts’ parts) and *dyulgerstvo* (construction or masonry).

Quite different from the imposed ideas is the comment of I. Stoyanov concerning the state of education, church and national liberation struggles, Levski and the April Uprising in Troyan and the region. However, according to him, the role, importance and place of the Troyan monastery in the life of the Bulgarian Revival society is undeniable. The Troyan monastery becomes an educational center of national importance in the 17th, 18th and 19th century. The proximity of the monastery, visited by pilgrims from nearby and distant villages, travelers and historians, the education of young people from Troyan in Svishtov by magnificent teachers such as Emanuil Vaskidovich and Hristaki Pavlovich, in Karlovo – by Rajno Popovich and many other factors generate and strengthen among the people of Troyan the national feeling of belonging to the common and to the separation of the nation in its own state formation.

The great change that has occurred in the image of Troyan as a craftsmen town in the 19th and the first decade of the 20th century, when the growing population of the town totally changes its livelihood, is convincingly presented in the studies of Desislava Vutova and Dimitar Vassilev.

In the focus of the research interest of **Desislava Vutova** (Crafts in Troyan and Troyan region in the 19th and the first decade of the 20th century) is the craftsmen production in Troyan and Troyan region right after the Liberation. The study is based on the so called “death register” for the period 1881–1901, which has not been a subject of thorough research and publication, and the participation of the Troyan craftsmen in the Balkan exhibition in London. The above mentioned register, four books of which are preserved and nowadays kept in the church “St. Paraskeva – Petka” in the town of Troyan, although it does not include the names of all the deceased in the town, it is reasonably defined by Vutova as an important source of information about the development of crafts. The punctual “reading” of the include in the register data of 280 craftsmen has allowed the author to present an intriguing profile of the craftsmen guild in Troyan, among which are not uncommon the women craftsmen and which stands out with a very narrow specialization within the individual crafts: *abadzhii* (tailors of special coats), *terzii*/tailors, *kaftandzhii* (shoemakers), furriers/fur-makers, *kyurkchii* (kind of coat-makers), pants-makers, tanners, *tabatsi* (kind of tanners), *papukchii/ chehlari* (slipper-makers), *kundurdzhii* (shoe-makers), painters, iconographers, *arabadzhii* (carters, cart-makers), *duvardzhii* (wall-makers), bricklayers, *dyulgeri* (masons, builders), carpenters, chair-makers, joinery-makers, cask-makers, blacksmiths, *nalbanti* (horseshoe-makers), braziers, whitesmiths, coppersmiths, tinsmiths, cutlers, potters, *mutafchii* (weavers of ropes, laces, sacks, rugs, etc. from goat wool), saddlebag-makers, harness-makers (saddlers), *kiradzhi* (carters/cart-makers), bakers and others. Among the mentioned for 1886 could be found the name of the first iconographer from Troyan Pencho h. Naydenov. No less interesting for the development of the crafts in the beginning of the 19th century is the information on the participation of the Trojan craftsmen at the 1907 Balkan Exhibition in London. It has proved to be very successful for 22 people, who have presented their craft products and many of them were awarded with diplomas, gold, silver and bronze medals, however it is not certain whether anyone of them have been present personally in London or not.

Quite broad is the timeframe of the review of the development of the craftsmanship in Troyan (predominantly pottery, carpentry and furry craft) from the 80s of the 20th century to the present day (The New Craft Tradition in the 80s years of the 20th century to modern times), presented by **Dimitar Vasiliv**. The author relies mainly on the empirical material collected during his field work in 2014 and 2015 in nine settlements in Troyan region. Leading highlights in the study are the model of mastering and practicing the craft, the nature of the craft activity – profession or hobby, the market and realization of the production, the role of the Fellowship of the masters of folk-art crafts. Particular attention is paid to the Museum of Folk-Art Crafts and Applied Arts – Troyan and to the National Exhibition of Artistic Crafts and Arts – Oreshak – two institutions which have the greatest influence on the development and current state of the crafts in the region. One of the conclusions of D. Vassilev is that the development of crafts in Troyan region from the 1980s to the present days is characterized by constant intensity and continuity. Although on a much smaller scale than before World War I, they are part of the economy of Troyan and the region, which continue to be one of the main craft centers for ceramics and woodworking in the country.

The tradition – calendar holidays and customs are presented by one of their greatest experts – **Rachko Popov**. As he himself mentions, his study is subjected to his own terrene materials, collected from the villages of Dalbok Dol, Golyama Zhelyazna, Kaleytsa and Novo Selo, as well as materials from the Archives of the Ethnographic Institute with a museum from the villages Dobrodan and Shipkovo and several students’ theses (written within the period 1936–1947), kept in the handwritten fund of the university library of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. In the system of annual calendar holidays and customs of the population of the Troyan Balkan there are unique phenomena, according to R. Popov without an analogue in the other Bulgarian lands. Among them is the custom *Misha svatba* (Mouse wedding), long time unknown to the Bulgarian ethnographers; the cult of St. Todor, conceived and worshiped as a saint-vampire or a *karakon*; the incredibly strong respect to the bear, also expressed in the Summer Mechin day (Bear’s day) in memory of St. Andrew of Crete; the non-canonical commitment of the cult to St. Elena with her two “brothers” Peter and Paul and many others. The day of St. Petka is particularly honored by the inhabitants of Troyan and the population of the entire Troyan Balkan, and the saint is declared the heavenly patron of the town. According to R. Popov,

the first big temple in her name was built during the Revival period in the village of Novo Selo in 1814, and the church “St. Petka” in the town of Troyan was built in 1835 on the place where her chapel was located. And here I will allow myself to make an addition about an earlier cult center – the one mentioned in an excerpt from an Ottoman detailed register of the 17th century, the “disappeared” today monastery “St. Petka”, located between Dulbok Dol and Golyama Zhelyazna, which I encountered years ago while researching for documents for the region in the Oriental Department of the National Library “St. St. Cyril and Methodius”⁶.

In the consciousness of the Bulgarians Troyan and Troyan region are identified with our Rival culture and ecclesiastical art. The detailed review of the construction in the town and the region for the period 1600–2014, made by the young researcher **Maria Minkovska** (Churches and monasteries in Troyan region. 1600–2014) reveals a quite different picture. Except for the Troyan monastery, respectively the old monastery church “Nativity of the Holy Virgin”, rebuilt in stone in 1780, all the temples in the region date back to the 19th century and just a few of them to the 20th century. The comparative analysis of the filigree-carved iconostases in the church “St. Nicholas Letni” in the village of Gumoshnik and in the church of the Troyan Monastery, made by the master Nikola Mateev from Novo Selo and Petar Rezbar from Gabrovo, one of the most remarkable masterpieces of our Revival art, definitely deserves the attention. One of the important conclusions reached by the author is about the density of the temple network in the region, further evidence of the state of Orthodoxy in the Revival period. Additional value of the study is given by the rich illustrative material and the necessarily included historical perspective for each of the churches presented.

Rositsa Bineva, Ana Kocheva, Eleonora Avdzieva and Neli Genkova- Marinova focus their study on the post-liberation realities and the present days through the prism of the economic development of the town, the education, the history and the current state of the Troyan language, the factors contributing to the preservation of the traditions and popularizing the applied arts.

In her research **R. Bineva** emphasizes on the institutions, which have proven their importance for preserving the traditions of craftsmanship in Troyan (Participation of the Troyan masters in the activities of AEC “Etar”). She focuses her attention on the emblematic for today’s town of Troyan and the region: National High School of Applied Arts “Prof. Venko Kolev” – since its establishment in 1911 to this day it is the only one in the country, educating specialists in the field of ceramics; The Museum of Artistic Crafts and the National Fair of Folk Art Crafts in the village of Oreshak. R. Bineva comments on an idea, which remains unrealized – the establishment of an Ethnographic Complex and an Open-air Museum, but which, according to her, would have undisputable significance for the development of artistic crafts in Troyan and Troyan region. The detailed review, made by the author of the participation of the Troyan masters in the activities of AEC “Etar”, shows that many of the most prominent representatives of traditional and artistic crafts over the years have been constant participants in the so called “master competitions” and most of all partners in the realization of the most attractive and successful initiatives of AEC “Etar” and above all shows that Troyan and the Troyan region continue to be one of the major centers of the Bulgarian craft culture.

Completely detailed in terms of facts and statistic data, richly illustrated with suitable tables, schemas, diagrams and photo material is the article of **Eleonora Avdzieva** on the economic development of Troyan after the 70s of the 20th century (Trends in the Economic Development of Troyan from the 70s and the First Half of the 21st Century). One of the author’s conclusions is that the first major changes occur after November 10, 1989 – for a period a bit longer than a decade, some of the productions are saved by restructuring them, others are completely destroyed, and new private firms have emerged. One of the positive trends is the fast development of small and medium-sized enterprises in 1989-1999, which resulted in relatively low level of unemployment. Within the study of the main economic processes and the occurred changes in the subsequent period, the author also comes up with several less optimistic findings about the reasons for the “ruining” of some of the most prosperous sectors. At the same time, she outlines the main priorities of the municipality of Troyan for the last decades, among which the first one is the improvement of the conditions for sustainable

---

⁶ See the study of K. Mutafova in the jubilee collection.

economic development. Instead of a conclusion E. Avdzhieva correctly presents part of the notes of Prof. Ivan Dochev, who started to develop the subject in 2014, but unfortunately died at the end of 2015.

A separate thematic field in the collection is the study of **Anna Kocheva** on the history and current state of the speech of Troyan, as part of the central Balkan speech. A starting point for the author, is the established during the recent years, thesis in the specialized studies, that the Gabrovo-Lovech-Troyan speech is not the only dialect in the base of our literary language, as it has been claimed in the past. One of the highlights of the publication is the literary practice from the late 1860s to the end of the century, when the Balkan speeches have a crucial influence on the formation of the Bulgarian literary language. Referring to the studies of L. Miletich, St. Kovatchev, St. Mladenov and others, A. Kovacheva presents the phonetic, morphological and lexical features of the Troyan speech, also relevant today. The fact that in Troyan's speech are kept remnants of old maturity, mainly in personal and family names, according to the author speaks of a sustainable tendency to preserve some of the most archaic old-Bulgarian features in our language. As a confirmation of this conclusion, she also indicates the new Map of the dialects of the Bulgarian language from 2014, in which the Troyan speech, situated geographically within the vast range of Stara Planina and Sredna Gora, is represented graphically in a red color range – a marker for archaicity and proximity to the old-Bulgarian state. An interesting aspect of the study, which is a subject to development in some subsequent studies, is the Troyan speech, registered among the settlers from the Troyan region in the Severno Priazovie.

The main task of **Nelly Genkova-Marinova**'s research on education in Troyan, which is relatively well researched in literature, is to show and recall that in the Revival and Post-Liberation period it has always been “a driving force of the entire local community, the key to its success and dignity”. Particular attention is paid to the first professional school in Troyan – “Grancharskoto” (the “Pottery one”), founded in 1911, today National High School of Applied Arts “Prof. Venko Kolev”. Rightfully it is considered the “living connection of the city with the applied and fine art” as the school is a start for many artists and performers of applied arts from all over Bulgaria, a center of artistic performances. The other focus of the study are the teachers and their students. The brief review of the most prominent representatives of the Troyan's teachers, including Vlasi Iliev, whose public energy is impressive, as well as a number of other teachers, suggests the need for a separate study to show the importance of all these persons, including those who have come under different circumstances of live in provincial Troyan and have become bearers of cultural influences through their educational activities. Impressive is the list of names of graduates of the Troyan High School, who have become nationally significant in their fields: Prof. Nikola Shipkovenski – doctor, Prof. Ignat Penkov – geographer, Prof. Damyan Danchev – pharmacist, Prof. Marko Semov – sociologist, Prof. Tsocho Boyadzhiev – philosopher, Prof. Hristo Dudevski – philologist, the artists Anja Pencheva, Lilyana Kisyova, Minko Bosev, N. Bordzhiev, the film director Docho Bozhakov and many others.

An important part of the history of the town are the persons. Among them are the folk-psychologist Ivan Hadzhiyski, the literary critic Minko Nikolov (1929-1966) – a nationally prominent name and Troyan's pride, with “knightly honor” uncharacteristic for our geographical latitudes and unsolved human drama in the words of **Neli Genkova-Marinova** (“To feel another world”. In memory of Minko Nikolov). The study of **Dobrin Tododrov** is dedicated to Prof. Tsocho Boyadzhiev – one of the emblematic names of the “Bulgarian school of philosophical medieval ages” and culturology, a peculiar legislator in the field of translation of philosophical literature from Antiquity, Middle Ages and Revival period. As the author himself notes, this is a task “unusual and difficult to be solved in an acceptable way”, as his “work has not yet finished”, but even what is done so far is an important contribution of Ts. Boyadzhiev to our national culture. The important persons are so many and a future volume **Troyans – persons**, according to me would best represent the history of the town, through the prism of their dramas, upraises, academic searches and remarkable achievements.

An integral part of the new history of the town is also the history of the Mountain Rescue Team, presented by **Emil Hristov** and **Hristo Mitchev** (History and Activity of the Troyan Mountain Rescue Team). The detailed study of the second largest and the seventh in order of establishment team, which is inevitably among the leading in the country, is rich of facts, historical perspectives and modern aspects are

present as well. It is, according to the authors, their best expression of respect and gratitude to the deceased and perished mountain rescuers, friends and allies. E. Hristov and Hr. Mitchev also focus on a significant event in the development of the Mountain Rescue Service – the establishment in 2000 of the so far only school in Bulgaria for mountain guides, the implementation of the magnificent idea of our great alpinist Minko Zankovski, who leads the school until his death. The instructors from the Troyan squad has their merit to the practical training of the future mountain guides (Petko Panamski, Marin I. Hitrov, etc.).

The specific picturesqueness of Troyan as atmosphere and peculiar folk-psychology of its inhabitants are probably best presented by *The Little Troyan Stories*, selected and magnificently narrated by Gennady Marinov and Eleonora Avdzhieva. This coloring is complemented by the short essay of Gennady Marinov (Troyan – a touch of class), a suitable finale of the collection. Although Troyan is a small town with just over 20,000 inhabitants, people from Troyan, according to the author, “not quite without a reason, are convinced that here it is like in the famous American film – “A touch of class”. Along with the complexes, they have a solid self-confidence – probably coming from some sense of a more special position or a lasting success.

I sincerely hope that this jubilee collection which with its many discoveries, new documents, theses and hypotheses is a contribution not only to the history of Troyan and the Troyan region, but also will have its worthy continuation.

REFERENCES

Avramov, V. 1914 – V. Avramov. The Trajan’s road from the Carpathians through the Danube and the Balkan to Plovdiv. In: *Izvestiya na Balgarskoto arheologicheskoto druzhestvo*, IV (1914), pp. 226–240.

Balbolova-Ivanova, M. 1988 – M. Balbolova-Ivanova. The Medieval fortified settlement and necropolis in the area Malko Kale near Dobrodan village, Troyan settlement system. In: *Cultural and historical heritage of the Troyan region*. Book 1. Sofiya, 1988, pp. 21–29.

Batakliiev, I. 1940 – I. Batakliiev. Characteristic historical-geographic features of our cities in Stara Planina. – In: A collection in memory of Prof. P. Nikov. Sofiya, 1940, pp. 17–24.

Duychev, I. 1968 – I. Duychev. About the oldest history of Troyan. – In: *Town of Troyan. A jubilee collection on the occasion of 100 years since its announcement of a town*. Sofiya, 1968, pp. 11–17.

Hristov, I. 2009 – I. Hristov. About the name of a town. Veliko Tarnovo, 2009.

Iliev, V. 2006 – V. Iliev. *Town of Troyan: historical materials*. Sofiya, 2006.

Stancheva, T. 2013 – T. Stancheva. Two champions and first builders of the museum work in Troyan (Vlasi Iliev and Peter Hadzhiev). – In: *The museum and the town*. Troyan, 2013, pp. 352–353.

Totevski, T. 1992 – The Trojan region in the prehistoric age and antiquity. - In: *Cultural and historical heritage of the Troyan region*. Book 5. Contribution to the history of the Troyan region from antiquity to the Liberation. Compiled by T. Totevski. Sofiya, 1992.

Town of Troyan, 1968 – *Town of Troyan. A jubilee collection on the occasion of 100 years since its announcement of a town*. Sofiya, 1968.

Troyan, 1973 – *Troyan. Studies for the development of the town*. Compiled by Iv. Undzhiev, Y. Peykovski. Sofiya, 1973.

Tsacheva, M. 1992 – M. Tsacheva. Archaeological excavations and researches in the area “Kaleto” near the village of Debnevo, region Troyan. – In: *Cultural and historical heritage of the Troyan region*. Book 5. Contribute to the history of the Troyan region from antiquity to the Liberation. Compiled by T. Totevski. Sofiya, 1992, pp. 34–45.

Tsvetkova, B. 1968 – B. Tsvetkova. Troyan and Troyan region in 15th – 18th c. – *Town of Troyan. A jubilee collection on the occasion of 100 years since its announcement of a town*. Sofiya, 1968, pp. 18–34.

Zahariev, I. 1978 – Iv. Zahariev. Medieval necropolis of the area “Kaleto” near the village of Debnevo, Lovech district. – *Arheologiya*, XX, 1978, book 1, p. 42.

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVII (2019).
Книжка / Issue 1

Мирослав ДИМАРСКИ / Miroslav DIMARSKI

**Отзив за: Wiesław Walkiewicz, *Bulgaria. Dzieje polityczne najnowsze.*
Warszawa–Białystok, 2018, ss. 255**

**[Виеслав Валкиевич. Най-нова политическа история на България.
Варшава–Бялисток, 2018, 255 с.]**

Превод от полски на български език: Маргрета Григорова

**Review of: Wiesław Walkiewicz. *Bulgaria. Contemporary Political History.*
Warszawa–Białystok, 2018, 255 pp.**

Translated from Polish into Bulgarian by Margreta Grigорова

Представената монография е поредното потвърждение за изключителната научна активност на Виеслав Валкиевич. Този експерт, бивш полски дипломат на Балканите, познава прекрасно региона, и като учен, и като съпричастен наблюдател. Освен участието си в многобройни конференции, с публикувани реферати и статии, Виеслав Валкиевич подготвя за кратко време две обширни монографии. Първата е издадена през 2015 под заглавието *Славянските Балкани. Аспирации – трудности – противоречия (Balkany słowiańskie. Aspiracje – uwięzienia – sprzeczności, Warszawa–Białystok 2015)*, втората е представената тук книга, посветена на най-новата политическа история на България.

Първите думи на признание авторът заслужава заради подетата тема, свързана с изследване на най-новата политическа история на България и състоянието на съвременното българско общество. Трябва да припомним, че преди падането на комунизма в страните от Централна и Източна Европа, а също и в България, действат политически ограничения за критичните изследвания. От гледна точка на нарастващата роля на България в политиката на региона и Европа, разработката на Виеслав Валкиевич отговаря чудесно на повишената нужда от такива изследвания.

Още в началото на монографията личат неговите изключителни способности на наблюдател. Авторът успешно разчита хроничната стагнация в живота на страната, за която може да се каже, че „спи и сънува далечното минало“. Тя се вписва в българския сюжет за „трите национални катастрофи“, в който процесите на модернизация на българската действителност са само повърхностни. Имам предвид периодите на управление на Стефан Стамболов, цар Борис, Тодор Живков. Без съмнение опитът на националните катастрофи води до известна обществена апатия в периода на възраждане на държавата. Очакването, че българското общество ще предприеме някаква решителна посока, е „очакване на Годо“. И до днес то се държи очудващо лабилно, като за началото на XXI век. Политическото (т.е. идейното) отношение на сънародниците по време на избор, Добринка Парушева сравнява с *пиян селянин на магаре: веднъж малко наляво, веднъж малко надясно и т.н.* И не става дума за ирония, както при Парушева, така и при автора на настоящата рецензия, а за вялото отношение към политиката и последиците от

него, характерно от десетилетия за българите и осъзнато от тях. То е странно и затова, защото през първите години на ХХ век България се явява като динамична държава, „Прусия“ на Балканите, а равнището на учащите се е по-високо, отколкото в Сърбия или Румъния.

Монографията на Валкиевич е сериозен труд, както за чуждестранния (особено за полския), така и за българския читател и коментатор и затова, защото взема под внимание световната литература за развоя на България през ХХ в. Защо е така? Погледът отвън често води до сериозна авторефлексия и това се отнася до историята на всички народи, особено тези от Централна и Източна Европа, защото те имат по-силно предразположение да живеят с миналото (да го украсяват и митологизират) и това затруднява критичния им поглед към самите себе си. От друга страна, изследването на действителността на страна, отдалечена от Полша, е голямо интелектуално изкушение, отрива нови познавателни полета, тласка към анализ на проблеми, израсли в друга, различна от собствената, културна среда, поражда у изследователя нов подход към много въпроси.

Важно е да се подчертае, че Валкиевич не се ограничава до регистрацията и анализа на политическите факти, а посвещава значителни фрагменти от своето изследване на стопанските и културни въпроси. Стопанският аспект е особено важен за моята оценка, тъй като е решаващ фактор за състоянието на българската държава и българския народ. Проследявайки поредица събития и данни в областта на стопанската история, Виеслав Валкиевич откроява ключовия проблем на страната, който се състои в прояви на безсилие или пасивност, водещи и до развитие на корупция, но и на песимизъм у българите. Рефлексии на автора са съзвучни с по-старата диагноза на стопанската ситуация във възродената след 1878 г. България, която преди години формулира американският изследовател Джон Лампе: *Еволюция без развитие*.

Препращайки към последните десетилетия от най-новата история на България, авторът разпознава добре (може би и като дипломат?) политическите проблеми на тази държава. Валкиевич няма илюзии що се отнася до това, колко дълбоко българският държавен апарат е бил контролиран от съветските служби. От друга страна вроденото чувство за егалитаризъм у българското общество се сблъсква с падането на комунизма и държавата опекун, което поставя на изпитание въпросите за прехода към самостоятелен развой и свободен пазар. Българският народ и неговите лидери не са подготвени за „привидението на свободата“. Затова и в анализа на Валкиевич се вижда нерешителността на политическия избор: петрификация на старата система или поемане на пътя към пълна икономическа свобода, но без капитали и знание. Най-ясно всички слабости на тази историческа дилема изплуват в началото на ХХІ век, когато България – преживявайки поражение, причинено от проявената нерешителност – решава да влезе в Европейския съюз. Но над процеса на интегриране на България с ЕС, се носи духът на Бай Ганьо: дали ще намерим мястото си в „Европа“, дали тя ще одобри нас, „различните“?

Монографичното изследване се опира, както вече споменах, на много богата база от източници и ползвана литература. Авторът се движи свободно както през по-стари събития, така и по съвременната политическа сцена на България. Прави това като познавач, но също така и с примес на мека ирония, преминаваща понякога в сарказъм, тон, добре познат от предишните му публикации. Това личи и в заглавията на подглавите, прави дискурса по-жив, защото служенето с добре подбрани думи и фини рефлексии е отличителен знак на текстовете на Виеслав Валкиевич.

В заключение трябва да поставим акцент върху това, че авторът пуска в ход поредица важни уточнения, които могат да помогнат и на средно подготвения човек да разбере спецификата на ситуацията в България, в това число феномена на екологичното дисидентско движение и неговата роля в периода на ерозията на комунизма в тази страна, импулс за което е проблемът за чистотата на въздуха в Русе и филмът „Дишай“. За изследователите на региона на Балканите това е инспириращ въпрос и не е за подценяване на фактологично и аналитично ниво, за което авторът също заслужава признание. Поместването на кратки биограми на героите на

книгата, на календар на събитията, списък на абривиатурите на организации и сдружения, на владетели, президенти и премиери, заедно с датите на управлението им, дава на изследователите важни и полезни инструменти за следващи изследвания.

Несъмнено монографията на Виеслав Валкиевич заслужава високо признание и ще зарадва балканистите и политолозите, но се надявам, че не само тях. Същевременно за полските изследователи е неизмеримо важна в контекста на възраждащата се българистика.

	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVII (2019). Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	--

IN MEMORIAM

	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXVII (2019). Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	--

В памет на Пламен Събев (1960–2019)

In memory of Plamen Sabev (1960–2019)

На 30.01.2019 г. ни напусна Пламен Събев – един от най-знаковите музейни директори в страната, историк и отдаден изследовател на историята на родния си край.

Пламен Събев е роден на 16 април 1960 г. в град Попово. Израства и завършва средно образование в родния си град. Възпитаник е на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, където през 1987 г. завършва специалност „История“ със специализация по „Археология“.

Професионалният му път започва в Историческия музей на гр. Попово, където Пламен е уредник от 1984 до 1996 г. В периода 1996–2008 г. е журналист в общински и частни медии в родния си град, главен редактор на вестниците „Темпо“, „Местен вестник“ и пр. През 2008 г. печели конкурса за директор на Исторически музей – Попово, като остава такъв до своята кончина.

Десетилетието, в което Пламен Събев е директор на музея в Попово, безспорно са най-емблематичните години в неговия професионален и творчески път. Отдал живота си на музея в родния град, той подобрява неговата фондова и материална база. Немалка част от всички близо 30 000 единици, които пази и съхранява Поповският музей, са постъпили в него благодарение на неуморната му дейност. По негова инициатива се организират пътуващи изложби – „От киноцентъра до музейната витрина“, „Портрет имаш – жена нямаш“, „И ние сме били деца“, „Големите Военни маневри край Попово 1937 г.“ и пр., с които „малкият провинциален“ музей излиза отвъд тесните административни граници и се популяризира в цяла България. Дейността му като директор, стремежът посредством музея да популяризира местната история в страната и отвъд нея, заслугите му за местната история и култура получават своето признание през 2017 г., когато Пламен Събев е удостоен с почетния знак „Златен век“ на Министерството на културата, който се присъжда за изключителен принос към българската култура и за развитие на културното сътрудничество.

Автор е на множество статии, отпечатани в престижни научни сборници, както и на научно-популярни статии, публикувани в местния, регионалния и централния печат. Редактор е на множество сборници, сред които – „Попово – минало и бъдеще. Ч.1; Ч.2“ (2012; 2014 г.), „Поломието – находки, събития, личности“ (2015 г.) и пр. Автор е на редица краеведски книги, посветени на селища от региона на Попово – Паламарца, Водица, Медовина, Баба Тонка. Съавтор е на летописи за музея и за Попово, както и на книгите, посветени на големите военни маневри край Попово, на оперната прима Люба Велич и на каталог на загиналите във войните местни герои. Всички негови творчески опити обогатяват местната политическа и културна история, разкриват редица страни от църковния живот в региона и го извеждат на научни висоти, които не отстъпват място на учени и изследователи от национален ранг. Защото, както много често казваше той, „от музея започва историята“.

Пламенен изследовател на новата и най-новата история на Попово, Пламен Събев успя да завърши труда на своя живот – „Биографичен справочник на Поповската история“ (2018 г.). Десетилетия натрупвана информация за всеки виден гражданин на Попово, работа в архиви, библиотеки, безброй интервюта с хора, спомени – събирани и търсени. С една дума години къртовски труд, упоритост и воля, на които не всеки би устоял, за да се получи този стойностен научен труд. И Пламен успя! За съжаление незавършени остават идеята и мечтата му да бъде направен цялостен научен труд, който да представя историята на Попово – от Античността до Новото време – това той завеща на поколенията, които ще дойдат след него.

За Пламен Събев работата в музей беше призвание и, както не рядко казваше той: „аз съм сред щастливците, защото моето хоби е моята работа“. Според него „историята се учи в музеите, при специалистите и автентичните предмети“. Затова той поде множество научни инициативи – конференции, научна продукция, активна работа, за да се чува, а оттам – и да се познава Попово, историята му и музея.

Всеки който го познаваше и особено тези, които имахме честта да работим с него, Пламен впечатляваше с безкрайната си енергия за работа, с неизчерпаемия океан от идеи и целеустремената си отдаденост да проучва, изследва и събира материали за историята на Попово и региона. Това той правеше с много талант, задълбочена прецизност и професионализъм в отстояване на идеите си. И всички ние се зареждахме с тази негова енергия, а днес я следваме като завет в собствените си опити!

Поклон пред паметта му!

д-р Невена Неделчева

АВТОРИТЕ В БРОЯ**Борисов, Борис**

profbdborisov@gmail.com

Доктор, професор. Преподавател във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: Тракия през Средновековието, средновековното село, типология и хронология на керамичните изделия през Късната античност и Средновековието, Велико преселение на народите.

Глушков, Христо

chglouchkov@abv.bg

Доктор на историческите науки, професор emeritus, дългогодишен преподавател в катедра „Нова и най-нова обща история“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. В периода 1985–1989 г. е преподавател по българска история и литература в Университета на Страсбург, Франция. Област на научни интереси: Френската революция 1789–1799 г., Франция при Наполеон, френската политика на Балканите през XIX в., политиката на европейските сили и Руско-турската война 1877–1878 г., стопанската, политическата и благотворителната дейност на братя Евлоги и Христо Георгиеви.

Горанчев, Веселин

gor_bg@abv.bg

Доктор по история. Хоноруван преподавател по история на българските земи под османска власт към катедра „Стара и средновековна история“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: социално-икономическа и културно-религиозна история на Арбанаси и Великотърновския регион през епохата на османското владичество и Възраждането.

Григорова, Лора Д.

lora8496@abv.bg

Доктор по история, доцент. Преподавател по най-нова българска история в Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: конституционализъм и държавно-политическо развитие на България след Втората световна война; насилието в политиката на българската държава през втората половина на XX век; форми и прояви на съпротива срещу наложения след 9 септември държавно-политически режим; обществото и държавата в условията на идеологическата рамка, определена от Комунистическата партия в най-ново време; история на българската адвокатура през периода 1944–1989 г.

Димарски, Мирослав

emdym@rubikon.pl

Полски историк и политолог, професор във Вроцлавския университет. Област на научни интереси: европеистика, най-нова история, история на Полша, история на XIX–XX в, политическа история, история на балканските народи. Сред научните му монографии са: Уинстън Чърчил и неговото сановище по полския въпрос (*Winstona Churchilla stanowisko wobec sprawy polskiej, Wrocław, 1995*), Централна и Източна Европа в полската политическа мисъл (*Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej, Wrocław, 2004*), Конфликтите на Балканите през периода на формиране на национални държави през XIX и началото на XX век (*Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku, Wrocław 2010*).

Добрев, Иван

prof_ivandobrev@yahoo.com

Доктор, професор. Област на научни интереси: прабългаристика, тюркско езикознание, иранско езикознание, ранна българска история.

Иванов, Ивелин

ivoar@abv.bg

Доктор по история, професор. Преподавател по средновековна обща история в Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: социална и военно-политическа история на средновековните държави и общества, градски живот през Средновековието, скандинавските народи през Средновековието.

Иванов, Станислав

magon@abv.bg

Доктор по история, изследовател на свободна практика. Област на научни интереси: нова и най-нова история на България, история на Албания, албанският национален въпрос, религиозност.

Йорданов, Стефан

st_iordanov@yahoo.com

Доктор по история, доцент. Преподавател в катедра „Стара и средновековна история“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: социална, политическа и етническа история на българските земи в древността, потестарно-политическа и извъневропейска етнология, история на Стария свят, история на Източна и Югоизточна Европа и българските земи в епохата на ранното средновековие, история на религиите, фолклористика, литературна история, краезнание.

митрополит Йосиф Тетовско-Гостиварски

otecjosif@gmail.com

Негово Високо Преосвещенство тетовско-гостиварският митрополит г-н г-н Йосиф е един от висшите йерарси на Македонската православна църква. Той е дипломиран магистър по право и доктор по богословие.

Калчев, К. Калчев

k.kalchev.vtu@abv.bg

Доктор на историческите науки, професор. Дългогодишен преподавател в катедра „Нова и най-нова история на България“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: нова и най-нова история на България, военна история, българската историческа диаспора в Украйна и Молдова, проблеми на историческото познание и българската историография.

Константин, Кристиан (Constantin, Cristian)

cristian.constantin@ugal.ro

Доктор, преподавател в Университета *Dunărea de Jos* в Галац, Румъния. Област на научни интереси: стопанска история, нова и най-нова история на Румъния и Балканите.

Кънев, Николай

kanev_nikolay@hotmail.com

Доктор по история, доцент. Преподавател по история на Византия и средновековна история на балканските народи, средновековна обща история и средновековна сфрагистика, Исторически факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: политическа и социална история на средновековните държави и общества, византийска рангова йерархия, идеология на властта, средновековна сфрагистика и просопография.

Маркова, Христина

hdmarkovi@gmail.com

Докторант в катедра „Археология“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: праистория на българските земи, костена индустрия през праисторическите епохи.

Митев, Невян

nevyan_1986@abv.bg

Доктор по история. Уредник в Регионален исторически музей „Владислав Варненчик“ – Варна. Област на научни интереси: антиосманска съпротива на балканските народи XV–XVII век, българо-полски взаимоотношения през средновековието, нумизматика.

Мишев, Радослав

prof_mishev@abv.bg

Доктор на историческите науки, професор emeritus в Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научните интереси: балканската политика на Австро-Унгария; история на Австро-Унгария; българо-австро-унгарски отношения в края на XIX и началото на XX в.; австро-руски отношения на Балканите; международни отношения в Ново време; българо-руски отношения в края на XIX и нач. на XX в.; история на Европа.

Младенов, Момчил

mmladenov_vt@yahoo.com

Доктор по история, преподавател по средновековна българска история в катедра „Стара и средновековна история“ при Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научните интереси: проблемите на културната и политическата история на средновековна България.

Мутаfoва, Красимира

kmutafova@mail.bg

Доктор по история, професор. Преподавател по история на българските земи XV–XVII век, история на Османската империя, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научните интереси: история на българските земи XV–XVII в., история на Османската империя, история на балканските народи XV–XVII в., професионалните общности на Балканите и техните взаимоотношения, ислямският мистицизъм, съдбата на средновековно Търново.

Неделчева, Невена

nevena_st@abv.bg

Доктор по история, научен сътрудник в Историческия музей – гр. Попово. Област на научните интереси: българска история в периода XV–XVIII в.; религиозни и етнически общности на Балканите; етнодемографски и селищни процеси в българските земи; култова архитектура на Балканите.

Павлов, Пламен

pl_pavlov@abv.bg

Доктор по история, професор. Преподавател по история на Византия и средновековна история на балканските народи в катедра „Стара и средновековна история“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Автор и водещ на телевизионното предаване за история „Час по България“. Област на научни интереси: средновековна история на България, българо-византийски отношения, средновековните номади, история на Българското възраждане.

Попов, Тервел

komitnikola@abv.bg

Доктор по история, изследовател на свободна практика. Област на научни интереси: средновековна българска история, българската държавна традиция в земите на север от Долен Дунав.

Тютюнджиев, Иван

Доктор на историческите науки, професор. Преподавател по история на българските земи XV–XVII век, история на Османската империя, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: българите и българското общество XV–XIX век, българската църква XV–XIX век, българската култура XV–XVII век, стопанска история на българския народ, международни връзки на българската църква и др.

Янков, Румен

r.yankov@ts.uni-vt.bg

Доктор по география, професор. Преподавател в катедра „География“, Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Област на научни интереси: геодемография, география на селищата, електорална география, ГИС.

AUTHORS IN THIS ISSUE**Borisov, Boris**

profbdborisov@gmail.com

PhD, Professor. Lecturer at St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: Thrace in the Middle Ages, the Medieval village, typology and chronology of pottery during the Late Antiquity and the Middle Ages, the Migration Period.

Constantin, Cristian

cristian.constantin@ugal.ro

PhD, lecturer at the University 'Dunărea de Jos' in Galai, Romania. Field of scholarly interests: economic history, early-modern and modern history of Romania and the Balkans.

Dobrev, Ivan

prof_ivandobrev@yahoo.com

Professor, PhD. Field of scholarly interests: Proto-Bulgarians, Turkic linguistics, Iranian linguistics, Early Bulgarian history.

Dymarski, Mirosław Jan

emdym@rubikon.pl

Polish historian and political scientist. Professor of the University of Wrocław. His scholarly interests are in the field of European studies, modern history, history of Poland, 19th and 20th century history, history of the Balkan peoples. Among his scholarly monographs are: Winston Churchill and his position on the Polish question (*Winstona Churchila stanowisko wobec sprawy polskiej*, Wrocław 1995), Central and Eastern Europe in the Polish political thought (*Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej*, Wrocław 2004), Conflicts in the Balkans in the period of national states formation in the 19th and the beginning of the 20th century (*Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2010).

Glushkov, Hristo

chglouchkov@abv.bg

Dr. Hab., Professor emeritus, lecturer of long standing in the Department of Early-modern and Modern General history at St Methodius University of Veliko Tarnovo. In the period of 1985–1989 he was a lecturer in Bulgarian history and literature at the University of Strasbourg, France. Field of scholarly interests: The French Revolution of 1789–1799, France under Napoleon, the French policy to the Balkans in the 19th century, the policy of the European powers and the Russo-Turkish War of 1877–1878, the economic, political and charity activities of the brothers Evlogi and Hristo Georgiev.

Goranchev, Veselin

gor_bg@abv.bg

PhD, honorary lecturer in history of Bulgarian lands under the Ottoman domination at the Department of Old and Medieval History of the Faculty of History of St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: social-economic, cultural and religious history of Arbanassi and the region of Veliko Tarnovo in the epoch of the Ottoman domination and the National Revival.

Grigorova, Lora D.

lora8496@abv.bg

Associate Professor, PhD, lecturer of modern Bulgarian history at St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: constitutionalism and state and political development of Bulgaria after the Second World War; violence in the Bulgarian state policy in the second half of the 20th century; forms and acts of resistance against the political regime imposed after 9th September 1944; society and state in the conditions of the ideological framework laid down by the Communist party in the contemporary times; history of Bulgarian legal community in the period of 1944–1989.

Ivanov, Ivelin

ivoar@abv.bg

PhD, Professor in the Faculty of History of St Methodius University of Veliko Tarnovo. Lecturer in Medieval General History. Field of scholarly interests: social, military and political history of the Medieval states and societies, urban life in the Middle Ages, Scandinavian peoples in the Middle Ages.

Ivanov, Stanislav

magon@abv.bg

PhD, freelance research worker. Field of scholarly interests: early-modern and modern history of Bulgaria, history of Albania, the Albanian national question, study of religion.

Kalchev, Kalcho K.

k.kalchev.vtu@abv.bg

Dr. Hab., Professor, lecturer of long standing in the Department of Early-modern and Modern Bulgarian history of the Faculty of History at St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: early-modern and modern Bulgarian history, military history, Bulgarian historical diaspora in Ukraine and Moldova, problems of historical knowledge and Bulgarian historiography.

Kanev, Nikolay

kanev_nikolay@hotmail.com

PhD, Associate Professor at St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo. Lecturer in History of Byzantium and Medieval History of the Balkan peoples, Medieval General History and Medieval Sigillography. Field of scholarly interests: political and social history of Medieval states and societies, Byzantine rank hierarchy, ideology of power, Medieval sigillography and prosopography.

Markova, Hristina

hdmarkovi@gmail.com

Doctoral candidate at the Department of Archeology of St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: prehistory of Bulgarian lands, bone industry during the prehistoric epochs.

Mitev, Nevyan

nevyan_1986@abv.bg

PhD, curator at “Vladislav Varnenich” Museum – Varna. Field of scholarly interests: anti-Ottoman resistance of the Balkan peoples in the 15th–17th centuries, Bulgarian-Polish relations in the Middle Ages, numismatics.

Mishev, Radoslav

prof_mishev@abv.bg

Dr. Hab., Professor emeritus at St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: Balkan policy of Austria-Hungary; history of Austria-Hungary; relations between Bulgaria and Austria-Hungary at the end of the 19th and the beginning of the 20th century; Austria-Russian relations in the Balkans; international

relations in the Modern times; Bulgarian-Russian relations at the end of the 19th and the beginning of the 20th century; history of Europe.

Mladenov, Momchil

mmladenov_vt@yahoo.com

PhD in history, lecturer in Medieval Bulgarian history at the Department of Old and Medieval History of the Faculty of History of *St Cyril and St Methodius* University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: the problems of cultural and political history of Medieval Bulgaria.

Moutafova, Krassimira

kmutafova@mail.bg

Dr. Hab., Professor at the Faculty of History of St Methodius University of Veliko Tarnovo. Lecturer in history of Bulgarian lands 15th – 17th century, history of the Ottoman empire. Field of scholarly interests: history of Bulgarian lands 15th – 17th century, history of the Ottoman empire, history of of the Balkan peoples 15th – 17th century, confessional communities in the Balkans and their relations, Islamic mysticism, the fate of Medieval Tarnovo.

Nedelcheva, Nevena

nevena_st@abv.bg

PhD, research fellow at the Historical Museum–Popovo. Field of scholarly interests: Bulgarian history in the period 15th – 18th century; religious and ethnic communities in the Balkans; ethno-demographic and settlement processes in the Bulgarian lands; religious architecture in the Balkans.

Pavlov, Plamen

pl_pavlov@abv.bg

PhD, Professor at the Department of Old and Medieval History of the Faculty of History of *St Cyril and St Methodius* University of Veliko Tarnovo. Lecturer in History of Byzantium and Medieval History of the Balkan peoples. He has been presenter of the TV program “An Hour about Bulgaria” for many years. Field of scholarly interests: Medieval Bulgarian history, Bulgarian-Byzantine relations, Medieval nomads, history of the Bulgarian National Revival.

Popov, Tervel

komitnikola@abv.bg

PhD in history, freelance research worker. Field of scholarly interests: Medieval Bulgarian history, Bulgarian state tradition in the lands north of the Lower Danube River.

Tyutyundjiev, Ivan

Dr. Hab., Professor at the Faculty of History of St Methodius University of Veliko Tarnovo. Lecturer in history of Bulgarian lands 15th – 17th century, history of the Ottoman empire. Field of scholarly interests: Bulgarians and Bulgarian society 15th – 19th century, Bulgarian church 15th – 19th century, Bulgarian culture 15th – 17th century, Bulgarian economic history, international relations of Bulgarian church.

Yankov, Rumén

r.yankov@ts.uni-vt.bg

Professor, PhD, lecturer at the Department of Geography of the Faculty of History of St Methodius University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: geodemography, geography of population and settlement, electoral geography, geographic information system (GIS).

Yordanov, Stefan

st_iordanov@yahoo.com

PhD, Associate Professor, lecturer at the Department of Old and Medieval History of the Faculty of History of *St Cyril and St Methodius* University of Veliko Tarnovo. Field of scholarly interests: social, political and ethnic history of the Bulgarian lands in the Antiquity, potestary political and non-European ethnology, history of the Ancient world, history of Eastern and South-Eastern Europe and the Bulgarian lands in the epoch of the Early Middle Ages, history of religions, folklore studies, history of literature, local studies.

Yosif, Metropolitan of Tetovo and Gostivar

otecjosif@gmail.com

His Grace the Metropolitan of Tetovo and Gostivar Yosif is one the senior hierarchs of the Macedonian Orthodox church. Graduate Master of Law. PhD in Theology.

ЕТИЧНИ ПРАВИЛА,

които се съблюдават по отношение на научните публикации в списание „Епохи“

Списание „Епохи“ има за своя основна цел да допринесе за научното развитие в областта на историческото познание, като в същото време е стожер на спазването на общоприетите и според нас задължителни на науката етични правила и критерии. Във връзка с това Редакцията колегия на списанието се е ангажирала с ясна политика на придържане към установени етични принципи и норми, отнасящи се до ангажираните към издаването на сп. „Епохи“ страни: автори, рецензенти, гл. редактор и редакционна колегия, издател.

Основните етични принципи, чието спазване е задължително за всички страни, участващи в процеса на публикуване и издаване на списанието, са следните:

1. Коректност и почтеност по отношение на данни, резултати, методи, процедури и правила за публикуване;

2. Непредубеденост и обективност при анализа и интерпретирането на данните от изследванията;

3. Недопустимост на всякакъв вид фалшифициране на данни, включително чрез манипулирането им за получаване на желани резултати или чрез предоставяне на измислени и неистински резултати;

4. Отговорност за публикуване на материали, които допринасят за напредъка на науката и образованието, а не единствено за трупане на „кухи“ публикации от авторите и за развитието на собствената им кариера;

5. Пълен отказ от проява на лично отношение или предубеденост към хора, научни тези, идеи и данни;

6. Уважение към интелектуалната собственост, съобразяване с авторските права и нетърпимост към плагиатството във всичките му форми (включително чрез използването на идеи, резултати и др. подобни, които принадлежат на автори, чието авторство не е посочено);

7. Ненамеса на финансови или други интереси;

8. Конфиденциалност по отношение на лични, фирмени и други данни и информация, нормативно попадащи под режим на закрила;

9. Не се толерира наличието на конфликт на интереси при изпълнение на задълженията, водещ до необективност, злонамереност или пристрастие поради несъвместимост на личните и професионални интереси;

10. Не се допуска публикуването на материали, които са несъвместими с изискванията за научност, безпристрастност и спазване на езиковите норми;

11. Не се толерира дублирането на публикации в различни списания, издания или форуми от страна на авторите и съответно такива дублиращи се публикации няма да се приемат в сп. „Епохи“.

Етичните правила са приети от Редакцията колегия на списание „Епохи“. Те са постоянно действащи норми и тяхното спазване е задължително от всички страни в процеса на публикуване и издаване на списанието.

ИЗИСКВАНИЯ към оформяне на материалите за публикуване в списание „Епохи“

1. Студии до 120 000 знака, статии до 45 000 знака, съобщения до 18 000 знака, рецензии и отзиви до 12 000 знака, напечатани едностранно. Материалите се предават в разпечатан и електронен вариант на адреса на редколегията или на електронната поща на редколегията – epochi@abv.bg или st_iordanov@yahoo.com (редакционен секретар).

2. Заглавието се изписва с главни букви, центрирано, без съкращения, с размер 14 pt, Bold.

3. На следващия ред се разполагат името и фамилията на автора (авторите) без съкращения. Имената да се изписват с главни и малки букви, 14 pt, Bold.

4. Ако материалът е на български език, през един празен ред се изписва заглавието в превод на английски език с малки и големи букви, 14 pt, Italic.

5. На следващия ред се изписват на латиница имената на автора (авторите) с малки и големи букви, 14 pt, Italic.

6. През един празен ред се разполага резюме (Abstract) на английски език (50–100 думи) с размер и стил на шрифта 12 pt, Italic.

7. На следващия ред се изписват ключовите думи (Key words) на английски език с размер и стил на шрифта, както на резюмето.

8. Ако докладът е на чужд език, заглавието, името на автора (авторите), резюмето и ключовите думи да бъдат на български език.

9. През един празен ред следва основният текст на материала с подравняване Left.

10. Страниците на предлагания за публикуване материал да не се номерират.

11. Обяснителните бележки към текста се обозначават с горен цифров индекс в последователна номерация и се внасят в текста посредством опцията **footnote** [← Reference ← Insert]. **Обяснителните бележки се набират посредством опцията footnote [← Reference ← Insert]; при публикуването на статията в списанието те остават под линия на съответната страница.**

12. Цитирането в текста се извършва посредством т.нар. Оксфордска система, чрез препратки към цитираните заглавия посредством съкращения на заглавията и указание за цитираното в тях място, поставени в квадратни скоби в текста. Ако е необходимо цитиране и в обяснителните бележки, то се извършва по същия начин.

13. Съкращенията на цитираните заглавия се оформят по следния начин:

13. 1. Фамилия на автора, инициали на личното/личните име/имена, заглавие, място на издаване, издателство, година на издаване на труда, например:

– **на статия в списание:**

Иширков, А. 1923 – Анастас Иширков. Областното име Загорье или Загора в миналото и сега. – Известия на Народния етнографски музей, 3, 1923, с. 80–88.

Woudhuizen, F. C. 2006–2007 – Fred C. Woudhuizen. Traces of Ethnic Identities in Etruscan Onomastics (Supplementum Epigraphicum Mediterraneum 30). – Talanta, XXXVIII–XXXIX (2006–2007), 259–276.

Georgiev, Vl. I. 1978 – Vladimir I. Georgiev. Thrakische Etymologien. – Балканско езиковедие / Linguistique Balkanique, XXI/1, 1978, с. 5–20

Тъй като различните списания отбелязват по различен начин елементите на периодичността си – година на издаване, календарна година на издаването, брой/книжка, **в библиографското описание на списанието, материал от което се цитира, да бъде следван начинът, по който съответното списание е отбелязало тези елементи в заглавната си страница.**

Примерно цитиране в текста:

... както установява Анастас Иширков в проучването си за областното име Загора [**Иширков, А.** 1923, с. 88]

или

... редица други палеобалкански имена, сравнявани, впрочем, с упоменатото етруско име [например от **Woudhuizen, F. C.** 2006–2007, р. 264].

или

Койлалетите действително не се радват на добро изворово засвидетелстване [практически пълно привеждане на известията на изворите вж. у **Georgiev, Vl. I.** 1978, S. 15].

– на статия в сборник:

Сакъзов, И. 1933 – Иван Сакъзов. Областното име Загора по нови документи. – В: Сборник в чест на Анастас Т. Иширков по случай 35-годишната му професорска дейност. София, 1933.

Golden, P. 2006 – Peter Golden. The Khazar Sacral Kingship. – In: Pre-Modern Russia and Its World. Essays in Honor of Thomas S. Noonan. Edited by Kathryn L. Reyerson, Theophanis C. Stavrou, and James D. Tracy. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006, 79–102.

Примерно цитиране в текста: ... както се установява в проучването на Иван Сакъзов [**Сакъзов, И.** 1933, с. 88]

Както пише П. Голден, „... the Türk Qağanate was *grosso modo* a dual Kingship...” [**Golden, P.** 2006, р. 87].

– на книга:

Селищев, А. М. 1981 – Афанасий М. Селищев. Очерки по македонской диалектологии. София: Наука и изкуство, 1981.

Pritsak, O. 1955 – Omeljan Pritsak. Die Bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. Wiesbaden, 1955.

Примерно цитиране в текста:

... както се установява в проучването на Афанасий Селищев [**Селищев, А. М.** 1981, с. 88] ...

или

... съгласно предположението на Омелян Притсак [вж. **Pritsak, O.** 1955, S. 56] ...

– на интернет базирана публикация:

Porter, B. W. Major Statement: Complex Societies... – Porter, Benjamin W. Major Statement: Complex Societies. – <http://www.sas.upenn.edu/~bporter/Complex%20Society%20Statement.pdf> (достъпен: януари 2005).

Примерно цитиране в текста: ... осветляването на проблемите на т. нар. социална комплексност позволява тя да бъде представена със следните характеристики [вж. **Porter, B. W.** Major Statement: Complex Societies..., pass.]

Особености на този тип цитиране:

1. В приведения пример е използвано съкращение на пълното цитиране, защото интернет базираният материал не съдържа информация за годината на публикуването му в електронен вид. Ако

обаче интернет материалът съдържа информация за годината на публикуването си, той може да бъде цитиран в текста по следния начин: **Porter, B. W.** 2005, pass.

2. Много често цитирането на интернет базиран материал става само чрез указване на електронния му адрес, което редколегията смята за неприемливо и го приема само като изключение – такива изключения в редки случаи се налага да се направят. Но повечето от интернет базираните материали имат указани автор и заглавие, и в такъв случай оформянето на цитирането да става по реда, възприет за цитиране на материал от списание, само че в този случай на мястото на данните за списанието се поставят данните за съответния интернет източник: неговият електронен адрес и времето на ползването му.

Когато цитираната книга или статия в сборник или списание имат и интернет базирана публикация, е препоръчително това да се отбелязва, например:

Van Rouveroy, E. A. B. 1987 – E. A. B. Van Rouveroy. Chef coutumier: un métier difficile. – Politique africaine, No 27 (Septembre – Octobre 1987), 19–29 < <http://www.politique-africaine.com/numeros/pdf/027019.pdf>, достъпен: август 1990 >

или

Wagner, C. O. 1990 – Carlos O. Wagner. La jefatura como instrumento de análisis del historiador. Cuestiones teóricas y metodológica. – En: Espacio y organización social. Madrid, 1990, 91–108.

Електронна версия https://www.academia.edu/313503/La_jefatura_como_instrumento_de_analisis_del_historiador. Cuestiones teóricas y metodológica, 21 p., достъпен: август 1991.

Когато от даден автор (или съавтори) е цитирана повече от една публикация от една и съща година на публикуване, в съкращението това се отбелязва чрез буквени знаци в азбучна последователност, следващи годината на издаване, например:

Добрев, А., Коев, И. 1998 а – А. Добрев, И. Коев. Действията на турски войскови части като съюзник на Трета българска армия в Добруджа през Първата световна война. – ВИСб. 1998, № 2. [Dobrev, A., Iv. Koev. Deystviyata na turski voyskovi chasti kato sayuznik na Treta balgarska armiya v Dobrudzha prez Parvata svetovna voyna. – VISb. 1998, № 2].

Добрев, А., Коев, И. 1998 б – А. Добрев, И. Коев. Награждаването на заслужили офицери с български и турски военни отличия през Първата световна война – ВИСб. 1998, № 2. [Dobrev, A., Iv. Koev. Nagrazhdavaneto na zasluzhili ofitseri s balgarski i turski voenni otlichiya prez Parvata svetovna voyna. – VISb. 1998, № 2].

13.2. Съкращенията на цитираните публикации се оформят и чрез кратко изписване на заглавието, като се подбира най-важната част от него, след което се указва цитираното място. Това се прави само когато публикацията е без година на издаване, или пък когато се цитира интернет базирана публикация, несъдържаща информация от библиографски характер за възпроизведено издание на хартия, например:

Гутнов, Ф. Х. Политогенез... – Гутнов, Ф. Х. Политогенез и генезис феодализма на Северном Кавказе. – Vestnik IC III. (<http://www.inci.ru/vestnikiii/vest01.html>, достъпен: януари 2004)

Примерно цитиране в текста: ... Гутнов изяснява процесите на политогенезис и генезиса на феодализма в Северен Кавказ [вж. **Гутнов, Ф. Х.** Политогенез..., pass.].

13.3. Съкращенията на цитираните публикации се оформят и чрез кратко изписване на заглавието, сведено до абривиатура (което се прави най-често при цитиране на корпусни издания или на архивни източници), например:

БАСВ – Българската армия в Световната война 1915–1918, Т. VIII; Т. IX. София, 1943.

ГИБИ – Гръцки извори за българската история

ЦДА – Централен държавен архив

Препоръчително е при корпусни издания на изворите от типа на „Гръцки извори за българската история” да бъдат указвани година, издателство и място на издаване на съответния цитиран том още в рубриката съкращения на раздела ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES.

13.4. Ако в описанието на цитираната публикация се използва съкращение на заглавието на списанието, където тя е публикувана, това съкращение се внася в **списък на съкращенията**, дори съкращението да е общоприето за установилата се практика на цитиране в дадена страна. В български условия това се отнася до съкращения като: ИПр, ВИСб, ВНР и др. За българския специалист тези съкращения са добре познати, но списанието е задължено да дава яснота за съдържанието на подобни абривиатури и на евентуалния чуждестранен читател. В случая в приведения пример са използвани следните абривиатури:

ИПр – Исторически преглед
ВИСб – Военно-исторически сборник
ВНР – Bulgarian Historical Review

Когато в списъка на съкращенията се внасят заглавия на списанията, след представянето на съдържанието на абривиатурата е препоръчително да се указва поне мястото на издаване на списанието, например:

ВНР – Bulgarian Historical Review. Sofia
RHR – Revue de l’Histoire des Religions. Paris
CSSH – Comparative studies in society and history. Cambridge

14. След основния текст, през два реда, се изписва с главни букви, 14 pt, Bold – **ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES** и се привежда цялостният списък на цитираната в материала литература, 12 pt, Single, подредена според азбучния ред на българската азбука (за заглавията на кирилица), съгласно стандарта. В приетите в този списък съкращения с цел цитиране в текста имената на авторите се изписват в bold.

Например:

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации

Хаджиниколов, В. 1980 – Веселин Хаджиниколов. Общи въпроси на етнографската наука. – В: Етнография на България. Т. I. С., 1980, 53–59. [Chadjinikolov, V. Obshi vaprosi na etnografskata nauka. – V: Etnografia na Bulgaria. T. I. S., 1980, 53–59].

15. Всички заглавия, цитирани в литературата на кирилица (на български или руски език), **да се изписват и в транслитерация на латиница в големи квадратни скоби непосредствено след кирилицата.** Например:

Хаджиниколов, В. Общи въпроси на етнографската наука. – В: Етнография на България. Т. I. С., 1980, 53–59. [Chadjinikolov, V. Obshi vaprosi na etnografskata nauka. – V: Etnografia na Bulgaria. T. I. S., 1980, 53–59].

16. След края на подредените азбучно заглавия на кирилица на нов ред се започва изписването на **ползваните заглавия на латиница**, подредени азбучно, според латинската азбука. Заглавията на латиница не е необходимо да се изписват и на кирилица.

17. Ако са ползвани, освен публикации на книги, и публикации в списания и сборници, още и публикации на писмени извори и архивни документи в корпусни издания, както и на интернет базирани

източници, в списъка на литературата се оформят отделни рубрики, като във всяка рубрика се спазва азбучната последователност. Рубриците се подреждат по следния ред:

- *Архивни източници/извори*
- *Публикации*
- *Интернет базирани източници*
- *Съкращения*

18. След основния текст и списъка на ползваната литература авторите добавят своя адрес за връзка, телефон, е-поща, както и кратка анотация за себе си: научна степен, звание, месторабота, научни интереси.

19. Изображения се прилагат в края на текста във формат JPEG или TIFF, а на необходимото място в текста да е указано (fig. 1).

20. **Със самия акт на изпращането на своите материали за публикуване в списание „Епохи“ авторите доброволно приемат техните текстове да бъдат публикувани не само на хартиен носител, но и в електронната версия на списанието.** Така те дават съгласието си текстовете им в електронен вариант да бъдат в режим на свободен достъп за ползване от всички читатели на електронната платформа на списанието. **Публикацията в списанието не се заплаща, а материалите, постъпили за публикуване, не се хоноруват.**

Приложение:

*Образец за изготвяне на материал за публикация в сп. „Епохи“
[Образецът е откъс от статия, публикувана в списанието]*

**ПРИШЪЛЦИТЕ: ДИНАМИКА НА МИГРАЦИИТЕ, СОЦИАЛЕН СТАТУС И АДАПТАЦИЯ
(НА ПРИМЕРА НА ОСМАНСКИ РЕГИСТРОВИ ДАННИ ОТ XVI–XVII В.
ОТНОСНО НИКОПОЛСКИ САНДЖАК)**

Красимира МУТАФОВА

***PRISHALTSITE (THE NEW-COMERS): DYNAMICS OF MIGRATIONS, SOCIAL STATUS
AND ADAPTATION (ACCORDING TO OTTOMAN REGISTER DATA FROM
THE 16TH–17TH CENTURIES REGARDING THE SANCAK OF NIKOPOL)***

Krassimira MUTAFOVA

Abstract: The presented study is an attempt for a multifaced research the registered *prishaltsi* (out-comers) in the Ottoman tax inventories – one of the most important indicator of the occurred demographic, ethno-religious, economic and even political changes during 16th – 17th cc. The author’s observations are mainly focused on unpublished and just partially published Ottoman register material about *sancaк* of Nikopol, while in the quantitative and statistical analysis is primarily used data from the detailed registered defters of 1516/17, 1541–45, 1579 (1613/14) and 1642/43–1646. One of the highlights is put on the reasons for the preservation of the authentic form of the word *prishalets – prischelets* (ГСФБМ), in the Ottoman registration practice, synonyms of which in Bulgarian language are *preselnik* (immigrant), *chujdenets* (foreigner), *drugozemets* (from another land), immigrant and others. One of the starting concepts in the study is that when registered in such manner they are clearly recognizable – for the local population, as well as for the Ottoman tax officers and clerks – as new settlers compared to permanent residents of the respective town or village. The outlined

common characteristics of the discussed by the study *prishaltsi*, give grounds at least several key aspects of their role and place in the Bulgarian society during 16th – 17th cc. to be pointed out. First of all the so-called *prishaltsi* are within the most important indicators of the demographic situation and the dynamics of migration processes for the period considered. The complex study of the data about them in the context of a number of other explanatory entries (ethnonyms and nicknames such as: *surf/serb* (serbian), *vlach/eflyak*, *rum/grak* (greek), *latin*, *arbanash/arnavut*, etc.; annotations, locating the departure points of the migration; so called “escapes by the taxpaying population (*reaya*)” and other) gives a real opportunity the basic parameters of the migration processes to be outlined. They mark the intensity of migration processes during 16th – 17th cc. that had led to the depopulation of entire regions and destabilization of the Orthodox community, but along with it had provided the constant “mechanical” growth and economic boom of a number of major urban centers in the Bulgarian lands. The high concentration of *prishaltsi* in Kazgan Banara (today’s town of Kotel), for example, as evidenced by the adduced register data, clearly marks the stages of the enlargement of the town and its transformation into one of the centres of the Bulgarian Revival movement. Among the outlined summaries the conclusion that deserves attention is that the so called *prishaltsi* are far from belonging to the marginalia of the society – neither at city level nor at village one. The summarized entries on taxes in all the commented registers from the 16th and 17th century do not detect any difference in taxation compared to the rest of the population, even when the *prishaltsi* are listed within the categories of population with special status and obligations to the central government. Furthermore, many of them are among the prosperous social classes in Bulgarian society throughout the whole period considered, and even afterwards.

Key words: Ottoman period, Ottoman tax inventories, *sancak* of Nikopol, Bulgarian society during 16th – 17th cc., *prishaltsi*, demographic processes, dynamics of migrations.

Представянето на така дефинираната от мен тема на основата единствено на лаконичния „език” на османската документация е твърде амбициозна задача. Достатъчно е да посоча, че в българската култура и литература образът на пришълец е повече от знаков. На ненадминатото перо на големия български писател Йордан Йовков дължим най-хуманното и най-поетичното представяне на **другия**, на **чуждия** за даден град или село. Много от героите на Йовков са „отнякъде“ [Султанов, С. 1971; Игов, С. 2000], може би защото най-одухотвореният български разказвач и един от световните майстори на разказа има подобна съдба. Едва ли българин би могъл да си представи света на Йовковите герои без образа на другоселеца, неизменен персонаж в няколко цикъла разкази, емблематично изпълнил другостта като социален феномен и социална присъщност.

Макар и не така емблематична, османската документация от първите столетия на османското владичество е незаменим източник за изследването, разбирането и интерпретациите на българския и балканския свят. Зад лаконичния „език” на финансово-административните документи е заложена може би най-богатата и изчерпателна информация както за регистрираните селища, така и за обитателите им. В най-голяма степен казаното се отнася за регистрите от вида *муфассал* (подробни). Подробните данъчни описи – основният извор на материал в настоящото изследване, включват сведения за селищното и административно устройство, топонимията, данъчното облагане и социалния статус на данъкоплатците, стопанската характеристика и пр. Поименното вписване на данъкоплатците, от друга страна, предоставя богат набор от антропонимични данни – самите те индикатор не само за традиции в именуването. Именно този тип извори, все още само частично публикувани, дават възможност за многоаспектно изследване на **пришълците** – един от важните показатели за демографското състояние и динамиката на миграционните процеси в българските земи през разглеждания период.

Разбира се, в рамките на една статия едва ли би било възможно да бъде коментиран в детайли целият масив от разнородни османски документи за XVI–XVII в. Наблюденията ми се ограничават най-вече върху няколко османски регистъра за Никополски санджак от този период:

– подробен (*муфассал*) регистър на тимари, зеамети и хасове във вилаета Нийболу (Никопол), съставен през 922 (5.02.1516–23.01.1517) г. по времето на султан Селим I (1512–1520)¹. Добре запазен и ясно датиран, регистърът съдържа разнообразна и компактна информация, подходяща за статистическа обработка;

– подробен (*муфассал*) регистър на тимари, зеамети, хасове, мукатаи, чифлици и вакъфи на територията на казите и нахиите Нийболу, Зишови (Свищов), Рахова (Оряхово), Чибре (каза с център

с. Долни Цибър), Лофча (Ловеч), Излади (Златица) и Търнови от 1 шеввал 947 – 29 шеввал 951 (29.01.1541–13.01.1545) г.²;

– подробен (*муфассал*) регистър на тимари, зеамети, хасове, мукатаи и чифлици на територията на санджак Нийболу от 1022 (21. 02. 1613–10. 02. 1614) г.³ Съществуват предположения за по-ранна датировка на отразената в него информация, която според част от авторите, и лично според мен, отговаря на регистрацията, направена през 1579 г. Те обаче противоречат на факта, че регистърът включва хасове на султан Ахмед I (1603–1617) [Радусhev, Е., Ковачев, Р. 1996, с. 30–31 (№ 26)]. В изложението обобщавам описа с най-ранната и най-късна възможна дата на съставянето му – 1579 (1613/14) г.

¹ **BOA – İstanbul**, Maliyeden Müdevver № 11. Около половината от този регистър се съхранява в Истанбул. Направеният съпоставителен анализ от М. Кийл, а по-късно и от Р. Ковачев, показва, че фрагмент от същия *муфассал* дефтер се намира в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София (под сигнатура ТН31/10). Публикуван е в поредицата „Турски извори за българската история“ [ТИБИ, т. 1, с. 21–60]. Сравнението между двата фрагмента разкрива, че този от София (12 л.) е къс от липсващата част от съхранявания в Истанбул (324 л.), тъй като в тях, както изтъква Р. Ковачев, няма регистрация на един и същ обект [Kiel, M. 1991, p. 503–505. Вж. **BOA – İstanbul**, Maliyeden Müdevver № 11, с. 280a; Ковачев, Р. 1996, с. 222].

² **BOA – İstanbul**, TD 416. В Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София се съхранява аналог на този регистър под сигнатура ОАК 4/57. Първоначално 6 л. от него са публикувани от Б. Цветкова, датирани в кр. на XV в. [ТИБИ, т. 2, с. 335–354]. Впоследствие регистърът е убедително предатиран от Ст. Андреев, който измества хронологическата граница към 40-те години на XVI в. – преди 1548 г., въз основа на податки от палеографско и историческо естество [Андреев, С. 1992, с. 167–168. Вж. по-подробно: Калицин, М., Мутаfoва, К. 2012, с. 232–233, бел. 1]. В изследването е използван описът, съхраняван в Истанбулския архив.

³ **BOA – İstanbul**, TD 718. Използваме описа, съхраняван в Истанбулския архив.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации

Андреев, С. 1991 – Стефан Андреев. Муфассал дефтерите от XV–XVI век. (Палеографско, дипломатическо и извороведско проучване). София, 1991 (хабилитационен труд). [Stefan Andreev. Mufasssal defterite ot XV–XVI vek. (Paleografsko, diplomaticheskoto i izvorovedsko prouchvane). Sofia, 1991 (habilitatsionen trud)].

Андреев, С. 1992 – Стефан Андреев. За датировката на подробните османски регистри (*муфассал* дефтерите) от XV–XVI в. – ИП, 1992, № 1 – 2. [Stefan Andreev. Za datirovkata na podrobnite osmanski registri (mufasssal defterite) ot XV–XVI v. – IP, 1992, № 1–2].

Андреев, С., Калицин, М., Мутаfoва, Кр. 2009 – Стефан Андреев, Мария Калицин, Красимира Мутаfoва. Извори за историята на град Омуртаг. Т. 1. Османски документи XV–XVIII в. Встъпителна студия, превод, коментар и показалци. В. Търново, 2009. [Stefan Andreev, Mariya Kalitsin, Krasimira Mutafova. Izvori za istoriyata na grad Omurtag. T. 1. Osmanski dokumenti XV–XVIII v. Vstupitelna studiya, prevod, komentar i pokazaltsi. V. Tarnovo, 2009].

Геров, Н. 1977 – Найден Геров. Речник на българския език. Фототипно издание. Т. 4. София, 1977. [Nayden Gerov. Rechnik na balgarskiya ezik. Fototipno izdanie. T. 4. Sofia, 1977].

Грозданова, Е., Андреев, Ст. 2000 – Елена Грозданова, Стефан Андреев. За вътрешните миграции на българите през XVII в. – ИП, 2000, № 3–4. [Elena Grozdanova, Stefan Andreev. Za vatreshnite migratsii na balgarite prez XVII v. – IP, 2000, № 3–4].

Грозданова, Е., Андреев, Ст. 2003 – Елена Грозданова, Стефан Андреев. Бежанци на родна земя. – В: Контрасти и конфликти „зад кадър“ в българското общество през XV–XVIII в. София, 2003. [Elena Grozdanova, Stefan Andreev. Bezhtantsi na rodna zemya. – V: Kontrasti i konflikti „zad kadar“ v balgarskoto obshtestvo prez XV–XVIII v. Sofia, 2003].

Иванова, С. 1993 – Св. Иванова. Градовете в българските земи през XV в. – В: Българският петнадесети век. Сб. с доклади за българската обща и културна история през XV в. София, 1993. [Sv. Ivanova. Gradovete v balgarskite zemi prez XV v. – V: Balgarskiyat petnadeseti vek. Sb. s dokladi za balgarskata obshta i kulturna istoriya prez XV v. Sofia, 1993].

Игов, С. 2000 – Светлозар Игов. Българската литература през XX век. София, 2000, ISBN 954-90563-2-5. <<http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=295&WorkID=11481&Level=1>> [Svetlozar Igov. Balgarskata literatura prez XX vek. Sofia, 2000].

Кабрда, Й. 1937 – Й. Кабрда. Рая. – ИИД, кн. 14–15, София, 1937. [Y. Kabrda. Raya. – IID, kn. 14–15, Sofia, 1937].

Калицин, М., Мутаfoва, К. 2012 – Мария Калицин, Красимира Мутаfoва. Подбрани османски документи за Търново и Търновска каза. Сборник с документи. Встъпителна студия, превод, коментар и показалци. Отговорен

редактор Ст. Андреев. Второ преработено и допълнено издание. В. Търново, 2012. [Mariya Kalitsin, Krasimira Mutafova. Podbrani osmanski dokumenti za Tarnovo i Tarnovska каза. Sbornik s dokumenti. Vstapitelna studiya, prevod, komentar i pokazaltsi. Otvoreno redaktor St. Andreev. Vtoro preraboteno i dopalmeno izdanie. V. Tarnovo, 2012].

Ковачев, Р. 1996 – Р. Ковачев. Новопостъпили османотурски описи като извор за социално-икономическото, историко-демографското, военноадминистративното и поселищно развитие на Никополски санджак през XVI в. – В: Българският шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI в. София (17–20.X.1994). София, 1996. [R. Kovachev. Novopostapili osmanoturski opisi като izvor za sotsialno-ikonomichestkoto, istoriko-demografskoto, voennoadministrativnoto i poselishtno razvitie na Nikopolski sandzhak през XVI v. – V: Balgarskiyat shestnadeseti vek. Sbornik s dokladi za balgarskata obshta i kulturna istoriya през XVI v. Sofia (17–20.X.1994). Sofia, 1996].

Мутафова, Кр. 2013 – Красимира Мутафова. Религия и идентичност (християнство и ислям) по българските земи в османската документация от XV–XVIII век. В. Търново, 2013. [Krasimira Mutafova. Religiya i identichnost (hristiyanstvo i islyam) po balgarskite zemi v osmanskata dokumentatsiya ot XV–XVIII vek. V. Tarnovo, 2013].

Недков, Б. 1972 – Б. Недков. Османотурска дипломатика и палеография. Т. 2 (документи и речник). София, 1972. [B. Nedkov. Osmanoturska diplomatika i paleografiya. T. 2 (dokumenti i rechnik). Sofia, 1972].

Радусhev, Е., Ковачев, Р. 1996 – Е. Радусhev, Р. Ковачев. Опис на регистри от Истанбулския османски архив към генералната дирекция на държавните архиви на република Турция. Ред. Ст. Андреев. София, 1996. [E. Radushev, R. Kovachev. Opis na registri ot Istanbulskiya osmanski arhiv kam generalnata direktsiya na darzhavnite arhivi na republika Turtsiya. Red. St. Andreev. Sofia, 1996].

Султанов, С. 1971 – Симеон Султанов. Йовков и неговият свят. София, 1971. [Simeon Sultanov. Yovkov i negoviyat svyat. Sofia, 1971].

Тютюнджиев, И. 1994 – Иван Тютюнджиев. Казашки военни акции по Българското черноморие през първата половина на XVII в. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 3. В. Търново, 1994. [Ivan Tyutyundzhiev. Kazashki voenni aksii po Balgarskoto chernomorie през parvata polovina na XVII v. – V: Balgarite v Severnoto Prichernomorie. Izsledvaniya i materialy. T. 3. V. Tarnovo, 1994].

Kiel, M. 1991 – M. Kiel. Hrazgrad – Hezargrad – Razgrad the Vicissitudes of a Turkish Town in Bulgaria (Historical, Demographical, Economic and Art Historical Notes). – In: Turcica, T. XXI–XXIII, 1991.

Pârveva, S. 1991 – Stefka Pârveva. Migration à l'intérieur du pays de la population bulgare à partir de la fin du XVIIe jusqu'à milieu du XVIIIe s. – BHR, 1991, № 3

Съкращения

ГУА, ЦДА – Главно управление на архивите. Централен държавен архив. София [Glavno upravlenie na arhivite. Tsentralen darzhaven arhiv. Sofia]

ИП – Исторически преглед. София [Istoricheski pregled. Sofia]

Македонски историски речник... – Македонски историски речник, Институт за национална история. Главен съставител д-р Стоян Киселиновски. Съставители: д-р Александар Стојановски (од 1371 г. до крајот на XVIII в.). Скопје, 2000 [Makedonski istoriski rechnik, Institut za natsionalna istorija. Glaven sastavitel d-r Stojan Kiselinovski. Sastaviteli: d-r Aleksandar Stojanovski (od 1371 g. do krajot na XVIII v.). Skopje, 2000]

Ор. отд. на НБКМ – Ориенталски отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ [Orientaliski otdel na Narodnata biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“]

Персидско-русский словарь. Т. 2... – Персидско-русский словарь. Т. 2. Москва, 1983 [Persidsko-russkiy slovar'. T. 2. Moskva, 1983]

ТИБИ, т. 1 – Турски извори за българската история. Т. 1. (Серия XV–XVI). Съст. и ред. Б. Цветкова, В. Мутафчиева. София, 1964 [Turski izvori za balgarskata istoriya. T. 1. (Seriya XV–XVI). Sast. i red. B. Tsvetkova, V. Mutafochieva. Sofia, 1964]

ТИБИ, т. 2 – Турски извори за българската история. Т. 2. (Серия XV–XVI). Съст. и ред. Н. Тодоров, Б. Недков. София, 1966 [Turski izvori za balgarskata istoriya. T. 2. (Seriya XV–XVI). Sast. i red. N. Todorov, B. Nedkov. Sofia, 1966]

BHR – Bulgarian Historical Review. Sofia

BOA – İstanbul – Başbakanlık Osmanlı Arşivi – İstanbul

Списание

ЕПОХИ

Книжка 1, 2019

Езиково-стилов редактор и коректор *Диана Вацова*
Технически редактор *Диана Вацова*

Формат 60x84/8
Печатни коли 35,25

ISSN 1310-2141

Предпечатна подготовка и печат:
Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2019
гр. В. Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2